

Γεώργιος Παπαθανασίου

Η αυτοθυσία των δασκάλων Ναυπακτίας & Δωρίδας

Έκδοση: Παπαχαραλήμπειος Δημόσια
Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου
2008

Γεώργιος Παπαθανασίου

Η αυτοθυσία των δασκάλων της Ναυπακτίας

Επίμετρο:

Συνοπτική παρουσίαση δασκάλων της Δωρίδας

**Έκδοση: Παπαχαραλάμπειος Δημόσια
Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου
2008**

Η αυτοθυσία των δασκάλων της Ναυπακτίας / Γεώργιος Παπαθανασίου. – Ναύπακτος: Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου, 2008, σελ. 96.

Περιέχει επίμετρο με συνοπτική παρουσίαση δασκάλων της Δωρίδας.

1. Ναυπακτία – Εκπαίδευση 1830-1950.

2. Δωρίδα - Εκπαίδευση 1830-1950.

ISBN 978-960-98088-0-4

Κείμενο: Γεώργιος Παπαθανασίου

Φιλολογική επιμέλεια: Γεώργιος Λαουρδέκης

Επιμέλεια έκδοσης: Ιωάννης Γ. Χαλάτσης

Εκτύπωση: Κων. Ασημακόπουλος & ΣΙΑ Α.Ε.

Εξώφυλλο: Οι δάσκαλοι του Α' Δημοτικού Σχολείου το 1931. Στην πρώτη σειρά από αριστερά διακρίνονται οι: Ελένη Κ. Παπανικολάου, Ιωάννης Ν. Κοτίνης και η Ελένη Ιωάν. Τσάρα. Στη δεύτερη σειρά από αριστερά διακρίνονται οι: Δημήτριος Λελούδας, Μιχαήλ Πούλος και Δημήτριος Αντωνόπουλος.

Πρώτη έκδοση: Ιανουάριος 2008

Copyright: Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

Κοζύνη 7 303 00 Ναύπακτος

Τηλέφωνο: 26340 27388

Website: <http://www.vivl-nafpakt.westnet.gr>

E-mail: mail@vivl-nafpakt.ait.sch.gr

ISBN: 978-960-98088-0-4

«Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία»

Ανδρέας Κάλβος

Πρόλογος

Κάποιος πατέρας στην αρχαία Ελλάδα ρώτησε τον φιλόσοφο Αρίστιππο τον Κυρηναίο, μαθητή του Σωκράτους πόσα χρήματα ήθελε για να διδάξη στο παιδί του γράμματα. Όταν του ζήτησε «χιλίας δραχμές», ο πατέρας διαφώνησε λέγοντάς του ότι με χίλιες δραχμές θα μπορούσε να αγοράση ένα «ανδράποδον», δηλαδή έναν δούλο-σκλάβο για τις εργασίες του. Θεωρούσε, δυστυχώς, την παιδεία κατώτερη ή ίση με την σωματική εργασία του δούλου. Και τότε ο Αρίστιππος του απάντησε: «Τοιγαρούν, δύο έξεις ανδράποδα και τον υιόν και ον αν πρίη», δηλαδή, αφού λυπάσαι τις χίλιες δραχμές για να σπουδάσης τον υιό σου, τότε θα έχης δύο ανδράποδα και τον υιό σου, που θα είναι δούλος και τον δούλο που θα αγοράσης με τα χρήματα που δεν θα διαθέσης για τις σπουδές του υιού σου.

Προτάσσω το αρχαίο αυτό ανέκδοτο, που έχει επικαιρότητα, στον πρόλογο αυτού του βιβλίου, που αναφέρεται στον δάσκαλο, ο οποίος αγωνίζεται καθημερινά για να προσφέρει παιδεία στα παιδιά και να ανυψώσει την προσωπικότητά τους και να τα ελευθερώσει από δουλικές εξαρτήσεις. Ο δάσκαλος θυσιάζεται για τα ιδανικά που διδάσκει, εκφράζει, δηλαδή μια «εφηρμοσμένη παιδεία» και αποτελεί πρότυπο και υπόδειγμα ήθους και προσφοράς στους ανθρώπους και υποδεικνύει πως ο άνθρωπος μπορεί να μείνει άνθρωπος και να μη μεταβληθή σε «ανδράποδον» του κάθε επιτήδειου.

Ο δάσκαλος είναι από τα πρόσωπα εκείνα που παραμένουν μέσα στην μνήμη μας από την παιδική ηλικία. Τον θυμόμαστε να μας περιμένει στο σχολείο με χαρά, διάθεση, όρεξη να μας μάθει να διαβάζουμε, να γράφουμε, να σχηματίζουμε προτάσεις, να σκεπτόμαστε, να μαθαίνουμε την ιστορία του τόπου μας και όλης της γης, να γνωρίζουμε τον κόσμο γύρω μας, να μας συμβουλεύει για την ζωή, να αναπτύσσει την λεκτική και κριτική σκέψη μας, να μας διδάσκει ήθος, αγάπη για τον Θεό, τους ανθρώπους και την κτίση. Πολλές φορές έρχονται στην σκέψη μου εικόνες από τον δάσκαλο και την δασκάλα των πρώτων χρόνων της σχολικής ζωής, που τους συνδέουμε με την κιμωλία και τον πίνακα, την βέργα και το χάϊδεμα, τον λόγο και την σιωπή, και συγκινούμαι βαθειά. Είναι εκφραστές της μαθησιακής πορείας μας προς την γνώση.

Οι δάσκαλοι, και μάλιστα εκείνα τα δύσκολα χρόνια, μας μετέδωσαν ήθος, παιδεία, αγωγή, παράδοση, ό,τι πολυτιμότερο έχουμε, αφού, κατά

τον Μένανδρον, η παιδεία είναι «*αναφαίρετον κτήμα*» για τους βροτούς. Δεν προσέφεραν γνώσεις, αλλά προσφέρονταν οι ίδιοι· δεν έδιναν κάτι από όσα ήξεραν, αλλά δίνονταν ολοκληρωτικά στους μαθητές τους. Ήταν λαμπάδες που φώτιζαν, θέρμαιναν και έλιωναν από την προσφορά της αγάπης τους. Έφεραν στην ύπαρξή μας έναν άλλον ήλιο, για να βλέπουμε την ζωή, όπως θα έλεγε και ο σοφός Ηράκλειτος: «*την παιδείαν έτερον ήλιον είναι τοις πεπαιδευμένοις*». Αιώνια τους η μνήμη.

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται οι μορφές μερικών δασκάλων της Ναυπακτίας και της Δωρίδας που θυσιάσθηκαν όχι μόνον για τους μαθητές τους, αλλά και για την Πατρίδα σε δύσκολες ιστορικές στιγμές και αποτελούν τα πιο λαμπρά κοσμήματα μιας πολιτείας. Ο Επίκουρος είχε πη: «*Γνώμαις γαρ ανδρών ευ οικούνται πόλεις, αλλ' ου λίθοις και ξύλοις*», δηλαδή οι πόλεις πρέπει να οικούνται και να ευημερούν με τις γνώμες των αρίστων ανδρών και όχι με πέτρες και ξύλα. Στην αρχή του βιβλίου παρατίθεται μια εισαγωγή για την εκπαίδευση στην Ναύπακτο τα πρώτα εκατό χρόνια μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό, χρόνια δύσκολα για όλους, διδάσκοντες και διδασκομένους.

Θεωρώ τιμή που προλογίζω το βιβλίο αυτό για τον βίο και την θυσία των δασκάλων της Ναυπακτίας και της Δωρίδας στην παρούσα έκδοση της Παπαχααραλαμπίου Δημόσιας Βιβλιοθήκης, επειδή είναι ένα μελισσοκέρι και ένα μοσχοθυμίαμα στην μνήμη τους, ώστε να μη εξαφανισθή από τον πανδαμάτορα χρόνο.

Ευχαριστώ από την θέση αυτήν και τον δάσκαλο Γεώργιο Παπαθανασίου για τον κόπο που κατέβαλε για να ετοιμάση το βιβλίο αυτό. Είμαι βέβαιος ότι το χάρηκε και το αισθάνθηκε ως μια απότιση φόρου τιμής και χρέους προς τους ήρωες αυτούς της παιδείας, και το αξιολόγησε μέσα από τα δικά του προσωπικά βιώματα από το διδασκαλικό του λειτούργημα που το εξήσκησε κατά τον καλύτερο τρόπο.

Σε μια εποχή που δεν προβάλλονται υψηλά πρότυπα, ή μάλλον προβάλλονται νοσηρά πρότυπα, το βιβλίο αυτό νομίζω ότι θα αποτελέσει ένα φως αληθινής παιδείας, μια προσφορά ενός «ετέρου ηλίου».

†Ο ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΧΙΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΣ

Προλεγόμενα

Με την αναζήτηση πληροφοριών για τη ζωή και τη δράση των «υπέρ πίστεως και πατρίδος πεσόντων διδασκάλων» της περιοχής μας είχα ασχοληθεί και παλιότερα. Σε τοπική εφημερίδα είχα δημοσιεύσει σχετικά άρθρα που αφορούσαν δραστηριότητες και βιογραφικά στοιχεία «πεσόντων δασκάλων» της περιφέρειας Ναυπακτίας και Τριχωνίδας¹. Όμως ένοιωθα ότι δεν είχα ολοκληρώσει το χρέος μου απέναντι στους πρωτομάχους συντοπίτες αγωνιστές της ελευθερίας. Η παρότρυνση του Διευθυντή της Παπαχααραλαμπίου Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου κ. Γιάννη Χαλάτση μου έδωσε την ευκαιρία να εκπληρώσω τον πόθο μου αυτό.

Με την παρούσα έκδοση γίνεται μια προσπάθεια να σηκώσουμε τους χαμένους δασκάλους απ' τον τάφο της λησμονιάς και να τους φέρουμε απ' το περιθώριο και την άγνοια στο προσκήνιο και στη θέση που αξίζει σε πρωταγωνιστές. Κρίθηκε σκόπιμο να προηγηθεί των βιογραφικών μια σύντομη παρουσίαση της Εκπαίδευσης στη Ναυπακτία την πρώτη εκατονταετία του ελεύθερου ελληνικού κράτους (1829-1929), καθώς και κάποια εκπαιδευτικά θέματα των ιστορικών περιόδων που αναφέρονται στα χρόνια που έζησαν και έδρασαν οι ήρωές μας, ώστε να γίνει κατανοητό στον αναγνώστη το πνεύμα εκείνων των χρόνων και γενικά η προσφορά του Έλληνα δάσκαλου στην κοινωνία.

Άντλησα στοιχεία τόσο από γραπτές πηγές και Αρχεία, όσα ήταν δυνατόν να ερευνηθούν, όσο και από ζωντανές μνήμες των απογόνων των θυμάτων που πρόθυμα ανταποκρίθηκαν. Εξάντλησα τη βιβλιογραφία που θα μπορούσε να μου παράσχει περισσότερες πληροφορίες, αλλά επειδή είναι πιθανόν να μου διέφυγαν ορισμένα στοιχεία, ζητώ την επιείκεια της κρίσης των αναγνωστών. Προσπάθησα να αποφύγω τις προσωπικές γνώμες και κρίσεις που τυχόν θα επηρέαζαν τον αναγνώστη. Στάθηκα στα γεγονότα αφήνοντας τον καθένα να διαμορφώσει τη δική του υπεύθυνη γνώμη. Γι' αυτό άλλωστε παραθέτω στο τέλος αυτούσια κείμενα, παραπομπές, υποσημειώσεις και βιβλιογραφικά στοιχεία.

Κατά τη συγγραφή αυτού του βιβλίου είχα την τύχη να βασιστώ στη

1. Η Εκπαιδευτική Περιφέρεια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ναυπακτίας περιλάμβανε και τα σχολεία της Τριχωνίδας ως τον Αύγουστο του 1960, οπότε και διχοτομήθηκε με νομοθετικό διάταγμα. Αντίθετα, τα περισσότερα σχολεία του σημερινού Δήμου Χάλκειας υπήχθησαν στην περιφέρεια Ναυπακτίας μετά το 1971 (ΦΕΚ 700/ 25-8-1971, τ. Β').

βοήθεια πολλών φίλων και συναδέλφων. Είναι αδύνατον να τους αναφέρω όλους ονομαστικά, τους ευχαριστώ όμως όλους. Ευχαριστώ τις οικογένειες και τους συγγενείς των πεσόντων δασκάλων για τα στοιχεία που μου εμπιστεύθηκαν. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τους συγγενείς του Γεωργίου Πια που παραχώρησαν ολόκληρο φάκελο με πληροφορίες που είχαν συλλέξει για τη ζωή και τη δράση του.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το φιλόλογο κ. Γεώργιο Λαουρδέκη τόσο για τη φιλολογική επιμέλεια του κειμένου όσο και για τις εύστοχες υποδείξεις του.

Τέλος, οφείλω χάριτες στην Εφορεία της Παπαχαλαμπίου Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου, που προέβη στην παρούσα έκδοση και ιδιαίτερα στον Διευθυντή της που με βοήθησε στην ταξινόμηση του υλικού.

Γεώργιος Παπαθανασίου
Δάσκαλος

ΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

1. Η Εκπαίδευση και οι εκπαιδευτικοί στη Ναυπακτία την περίοδο 1829 -1929.

Με το παρόν κείμενο γίνεται μια προσπάθεια περιληπτικής παρουσίασης της εκπαίδευσης στην περιοχή της Ναυπακτίας κατά την εκατονταετία 1829 - 1929. Δεν φιλοδοξούμε να αποτελέσει αυτό το κείμενο μελέτη για την Ιστορία της εκπαίδευσης στη Ναυπακτία, παρά μόνον να φανεί η προσφορά και η αυτοθυσία των δασκάλων εκείνης της εποχής.

Οι «Γραμματοδιδάσκαλοι» ή «Δημοδιδάσκαλοι», όπως έτσι απλά ονόμαζαν τότε τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για να ξεχωρίζουν απ' τους «Ελληνοδιδασκάλους» της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι αφανείς ήρωες και πρωταγωνιστές στην αναβάθμιση της ελληνικής κοινωνίας κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την απελευθέρωση. Προσέφεραν πλούσιο και ανεκτίμητο έργο. Δεν περιορίστηκαν στους τέσσερις ψυχρούς τοίχους των τότε σχολείων, αλλά ήταν παρόντες στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και ουσιαστικοί φορείς πολιτισμού, παρά την πολιτική εκμετάλλευση που υφίσταντο απ' τους εκάστοτε «εθνοπατέρες». Μπορεί να έζησαν φτωχοί για τον εαυτό τους και να εργάστηκαν μέσα σε φτωχά σχολεία, αλλά είναι πλούσια η προσφορά τους στην πατρίδα. Αυτοί ήταν οι οδηγοί των πρώην μαθητών τους στα μέτωπα των πολέμων, αυτοί και στα μετόπισθεν. Τις εργάσιμες ώρες ήταν στο σχολείο με τους μικρούς μαθητές και τις άλλες ώρες στο ελεύθερο ανοιχτό σχολείο, στο μεσοχώρι, στον ίσκιο του πλάτανου ή στις σκοτεινές αίθουσες των υποτυπωδών καφενείων, με τους μεγάλους μαθητές, τους χωριανούς. Και η αμοιβή τους; Θα τη δούμε παρακάτω, μαζί με τις προσπάθειες ίδρυσης και λειτουργίας σχολείων στην περιοχή.

Απ' τον πρώτο χρόνο της απελευθέρωσής της η Ναύπακτος και τα χωριά της γύρω περιοχής, καθώς και τα χωριά των Κραβάρων και του Απόκουρου², έκαναν αξιόλογες προσπάθειες ίδρυσης και λειτουργίας σχολείων. Αυτές έχουν την ιστορική τους αξία και δείχνουν το ενδιαφέρον των κατοίκων για ίδρυση σχολείων «προς όφελος και φωτισμόν των

2. Απόκουρο: Το βορεινό τμήμα της άλλοτε επαρχίας Τριχωνίδας.

εις την επαρχίαν μας παιδων».

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1829 λειτουργούσε στη Ναύπακτο **Ελληνικό Σχολείο** με Ελληνοδιδάσκαλο τον Ιωάννη Χρυσοβέργη, ο οποίος πέθανε μετά από δεκαπέντε μέρες και τον αντικατέστησε ο Γεράσιμος Δαφαράνας απ' την Κεφαλληνία. Μετά την αποχώρηση αυτού διορίστηκε ο Γεώργιος Χριστιανός από 16-3-1830 ο οποίος επειδή δεν γνώριζε την Αλληλοδιδασκτική Μέθοδο³ αποχώρησε τον Αύγουστο του 1830, οπότε διορίστηκε ως Αλληλοδιδασκτικός δάσκαλος ο Νικόλαος Μ. Κοντογούρης, απόφοιτος της Ιονίου Ακαδημίας⁴.

Οι κάτοικοι της **Λομποτινάς** από 6-12-1829 «*κάνουν έρανο για ίδρυση σχολείου*». Από 10-6-1831 «*ζητούν ίδρυση σχολείου οι κάτοικοι Γραβάρων (Πλατάνου, Κλεπάς κ.λπ.), όπερ και ιδρύθη*». Οι κάτοικοι των χωριών **Μεγαδέντρι, Πετροχώρι και Ταξιάρχης Αποκούρου**, «*συνελθόντες συνεισέφερον ποσόν 4.295 γρόσια την 13 Οκτωβρίου 1831 προς ίδρυσιν σχολείου κοινού*». Στις 2 Οκτωβρίου 1829 ιδρύθη σχολείον Αλληλοδιδασκτικόν στην **Αμώραν** (Καταφύγιον) Γραβάρων, «*στερούμενοι όμως διδασκάλου παρακαλούσι την Κυβέρνησιν να φροντίση περί αποστολής τοιούτου ως και διδακτικά είδη την 1 Νοεμβρίου*»⁵.

Οι προσπάθειες που έκανε ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας για θεμελίωση της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, με φορέα την τοπική αυτοδιοίκηση, λόγος για τον οποίο ονομάστηκε «**δημοτική**» και οι λειτουργοί της «**δημοδιδάσκαλοι**», διακόπηκε βίαια με τη δολοφονία του. Έκτοτε η Πολιτεία θεωρούσε την Εκπαίδευση ως κάτι το δευτερεύον και πάντοτε διέθετε γι' αυτή πολύ χαμηλό ποσοστό απ' τον Κρατικό Προϋπολογισμό, γιατί είχε άλλες μεγαλύτερες και πιο επιτακτικές ανάγκες ο γεμάτος περιπέτειες εθνικός μας βίος. Οι πενιχροί μισθοί των δασκάλων καταβάλλονταν κατά το ήμισυ απ' το Δημοτικό ταμείο και από τους κατοίκους. Οι Δήμοι ανήγειραν ή πλήρωναν τα ενοίκια και συντηρούσαν τα σχολεία. Πολλές φορές συνεισέφεραν στα έξοδα αυτά οι εκκλησίες και τα μοναστήρια.

Η Κυβέρνηση (Βαυαροκρατία τότε) παραγνώριζε τη δημοτική εκπαίδευση κι έδινε προτεραιότητα στη δευτεροβάθμια. Αναλάμβανε το βάρος της συντήρησης των Ελληνικών Σχολείων των μεγάλων πόλεων

3. Ονομάζεται **Αλληλοδιδασκτική** «διότι πολλοί παίδες, υπό την εποπτείαν ενός διδασκάλου, εδίδασκον αλλήλους όσα ο εις εμάνθανεν καλύτερον των άλλων».

4. Χαράλαμπος Δ. Χααραλαμπόπουλος, «Ιστοριογραφικά Ναυπακτίας (Γ')», Αθήνα 1985, σ. 9-24.

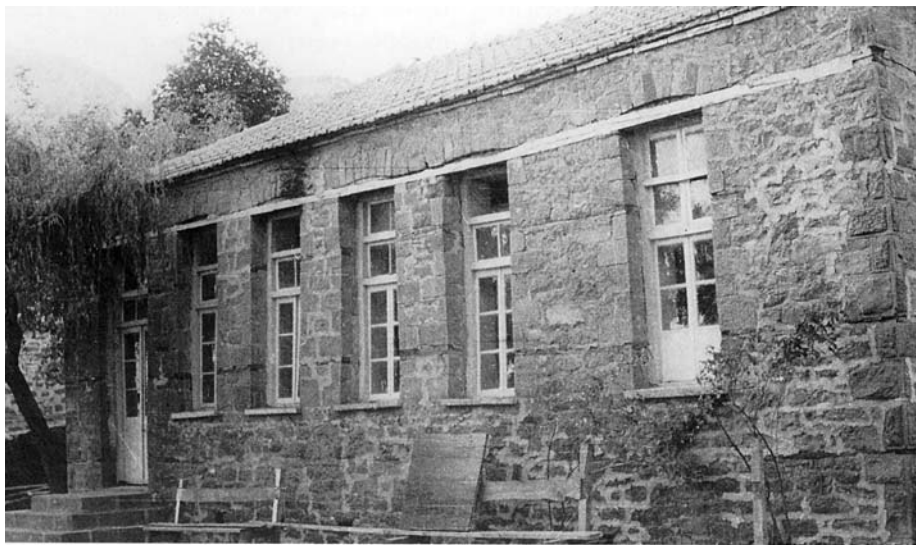
5. Τρύφων Ευαγγελίδης, «Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας», Αθήνα 1936, Τόμος Α', σ. 283-291.

(Έδρες Διοίκησης) και όλες τις δαπάνες για τη λειτουργία των Γυμνασίων και του Πανεπιστημίου. Βιαζόταν να φτιάξει στελέχη αφοσιωμένα σ' αυτήν, δηλ. υπαλλήλους για να επανδρώσουν τον κρατικό μηχανισμό (απόφοιτους των Γυμνασίων) και ανώτερα στελέχη (απόφοιτους του Οθωμανίου Πανεπιστημίου).

Η Δημοτική Εκπαίδευση οργανώθηκε με τον νόμο της 6 Φεβρουαρίου 1834 «Περί δημοτικών σχολείων». Ο σκοπός της όμως δεν οριζόταν και γι' αυτό επακολούθησαν διευκρινιστικές εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας όπως η αριθ. 155/10-1-1856 προς τους Νομάρχες και η αριθ. 8207/9-10-1878. Μέχρι το 1880 ως σκοπός των δημοτικών σχολείων έμπαινε μόνο η ηθική μόρφωση των παιδιών. Η Εγκύκλιος που εκδόθηκε στις 4-7-1880 προσθέτει στο σκοπό αυτό και *«την προπαρασκευή των μαθητών διά την ζωήν»*. Επακολούθησε αργότερα ο βασικός Νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, που διέγραφε πληρέστερα το σκοπό της Δημοτικής Εκπαίδευσης και τέλος ο Νόμος 4397/1929 «Περί Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως», πρόβλεπε: *«Σκοπός των δημοτικών σχολείων είναι η στοιχειώδης προπαρασκευή των μαθητών διά την ζωήν και η παροχή εις αυτούς των απαραίτητων προς μόρφωσιν χρηστού πολίτου στοιχείων»*. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του νόμου 1834 *«εις έκαστον δήμον θέλει συσταθή ολίγον κατ' ολίγον ανά εν σχολείον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τα οριζόμενα εις τον περί δήμων νόμον»*. Το «ολίγον κατ' ολίγον» όμως έφτασε ως το 1844, γιατί οι δήμοι δεν διέθεταν χρήματα και το κράτος δεν δαπανούσε τίποτε για τα δημοτικά σχολεία. Τότε προστέθηκε καινούρια διάταξη σύμφωνα με την οποία *«εις την δημοτικήν εκπαιδευσιν συντρέχει και το κράτος κατά το μέτρον της ανάγκης των δήμων»*. Έτσι άρχισαν να ιδρύονται περισσότερα σχολεία.

Η Μέση Εκπαίδευση οργανώθηκε με το διάταγμα της 31^{ης} Δεκέμβρη 1836 «Περί Κανονισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων», το οποίο ρύθμιζε τα είδη των σχολείων, τους σκοπούς τους, τα προγράμματα, την διδακτέα ύλη, τις εγγραφές, τις εξετάσεις, τα σχετικά με το διδακτικό προσωπικό κι άλλες λειτουργικές λεπτομέρειες. Σύμφωνα με αυτό το διάταγμα, η Μέση Εκπαίδευση περιλαμβάνει δύο κύκλους, το τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο και το τετρατάξιο Γυμνάσιο. Το Δημοτικό Σχολείο παραμένει τετρατάξιο. Οι δάσκαλοι του Ελληνικού Σχολείου λέγονται Ελληνοδιδάσκαλοι και διευθυντής γίνεται ο δάσκαλος της Γ' τάξης, που έχει τον τίτλο του Σχολάρχη. Μπορούσαν ακόμη να λειτουργήσουν και προσωρινά Ελληνικά Σχολεία με μία μόνο τάξη, την κατώτερη. Στο

Ελληνικό Σχολείο και στο Γυμνάσιο πληρώνονταν και κάποια «δίδακτρα», χαρτόσημα, τέλη και «εγγραφές», μέχρι τις ημέρες μας, δηλαδή ως τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας 1960.

Το Σχολείο της Κεντρικής (Φώτο Κουρμούση)

Στην ορεινή Ναυπακτία (Κράβαρα) και στην Τριχωνίδα (Απόκουρο) έγιναν προσπάθειες ίδρυσης και λειτουργίας σχολείων (Δημοτικών και Ελληνικών) με έξοδα των κατοίκων ή κάποιων εύπορων κατοίκων ή με δαπάνες των Δημοτικών Ταμείων. Πολλές φορές όμως η δίψα τους για μάθηση δεν ήταν δυνατόν να ικανοποιηθεί, είτε γιατί η οικονομική κατάσταση μεγάλου μέρους του πληθυσμού ήταν οικτρή είτε «διά την σπάνιν των δημοδιδασκάλων». Αν ανατρέξει κανείς στα υπάρχοντα αρχεία των χρόνων εκείνων (δημοσιευμένα και μη) και μελετήσει τα σχετικά με τις αμοιβές και τις προσλήψεις των «δημοδιδασκάλων», θα θαυμάσει τη δύναμη της υπομονής τους και την αυτοθυσία εκείνων που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους για ολόκληρες δεκαετίες στα ελληνόπουλα δασκαλεύοντας στα χωριά μακριά απ' τις οικογένειές τους, χωρίς επαγγελματική μονιμότητα, με πολύμορφες εξαρτήσεις από πολιτικές φατρίες, με δυσφημίσεις, ταλαιπωρίες, πεζοπορίες και με αμφίβολη την καταβολή των ευτελέστατων μισθών που ανέρχονταν σε «τρεις κι εξή-

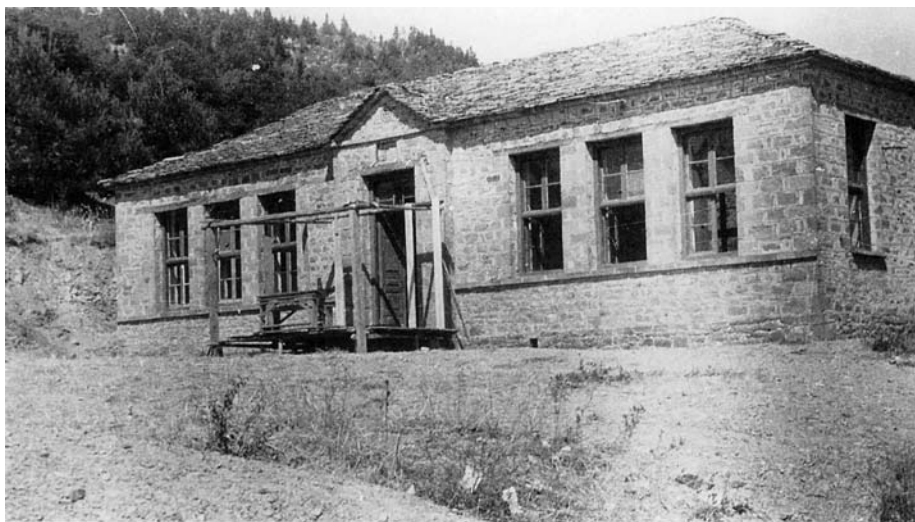
ντα»⁶. Πολλές φορές βλέπουμε στις αιτήσεις και αναφορές τους προς τη «Γραμματεία Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως» τις φράσεις: «... είναι μέγα άδίκον να είμεθα δημοδιδάσκαλοι προστατευόμενοι παρ' υμών και επομένως να λιμοκτονώμεν». «...Δεν ημπορώ πλέον να υπηρετώ νήστις περιφερόμενος εις τον μεν και δε, ζητών τον επιούσιον άρτον σχεδόν ως επαίτης» και άλλού «...Βεβαιώ το Σον Υπουργείον, επί μάρτυρι Θεώ, ότι στερούμαι και αυτά τα απολύτως αναγκαία του ζήν, γενόμενος επαίτης...». Χαρακτηριστική είναι και η φράση του δασκάλου που δίδασκε τα νομίσματα της χώρας «εποπτικώς» κι έδειχνε κάθε κέρμα και χαρτονόμισμα στους μαθητές του μέχρι και «το εκατοντάδραχμον» και συνέχιζε: «Λέγουσι τινές ότι υπάρχει και πεντακοσιόδραχμον, μάλιστα δε και χιλιοδραχμον, αλλά εγώ διά να είμαι ειλικρινής, παιδιά μου, δεν το έχω ιδεί ποτέ μου». Γι' αυτό αργότερα, μετά το 1920, που η μισθοδοσία τους καταβαλλόταν απ' το Δημόσιο Ταμείο και σχεδόν διπλασιάστηκαν οι αποδοχές τους με την αριθ. 18184/27-2-1919 απόφαση και την 20774/14-3-1919 εγκύκλιο του Υπουργού Οικονομικών, βλέπουμε τους δασκάλους να κυκλοφορούν με ένα ειδικό «επίσημο» καπέλο, «το μπαγιασόν», μόνιμο στολίδι της σοφής τους κεφαλής. Κυκλοφόρησε μάλιστα για τούτο το καπέλο ένα χαριτωμένο ανέκδοτο, που το μεταφέρουμε στο Παράρτημα του παρόντος, όπως το 'χει καταγράψει ο δάσκαλος Ευάγγελος Ζορμπάς στο βιβλίο του «Απ' τη Ρουμελιώτικη ζωή».

Μετά το 1857, το Κράτος ανέλαβε να προκαταβάλλει τους μισθούς των δημοδιδασκάλων κι έτσι άρχισαν να λειτουργούν πάλι περισσότερα δημοτικά σχολεία. Το πρόβλημα όμως δε λύθηκε, γιατί οι δήμοι δεν αναλάμβαναν πρόθυμα τη σύσταση σχολείων και τα δημόσια ταμεία δεν πλήρωναν αν δεν είχαν κατατεθειμένα δημοτικά έσοδα και αν δεν είχαν υπογράψει οι δήμαρχοι τα σχετικά εντάλματα. Έτσι η δημοτική εκπαίδευση παρέμεινε ελλιπής ως το 1920 που το κράτος με το Ν. 2125 ανέλαβε εξολοκλήρου τις δαπάνες της στοιχειώδους εκπαίδευσης «καταργουμένης πάσης διά τας δαπάνας ταύτας υποχρεώσεως των δήμων και κοινοτήτων», οπότε εξασφαλίστηκε το οικονομικό μέρος και επήλθε η ψυχική ηρεμία στο προσωπικό των δημοτικών σχολείων.

Ας επανέλθουμε όμως στο πρώτο σχολείο της Ναυπάκτου. Ο δάσκα-

6. Με το άρθρο 23 του νόμου του 1834, δεν οριζόταν ακριβώς ο μισθός των δημοδιδασκάλων. Ως ελάχιστο όμως όριο είχε για δασκάλους γ' τάξεως 50 δραχμές, β' τάξεως 80 δραχμές και α' τάξεως 90 δραχμές το μήνα.

7. Ευάγγελος Ζορμπάς, «Απ' τη Ρουμελιώτικη ζωή», Λαμία 1979, σελ. 89.

Το Σχολείο της Γραμμένης Οξιάς (Φώτο Κουρμούση)

λος **Νικόλαος Κοντογούρης** αποχώρησε το 1834 «σε κατάσταση έσχατης ένδειας», γιατί δεν του είχαν καταβληθεί οι μισθοί του κι έτσι διακόπτεται η λειτουργία «της Ελληνικής και Αλληλοδιδασκτικής Σχολής». Το Φλεβάρη του 1835 διορίζεται ο **Κωνσταντίνος Μπογιατζόγλου**, γεννημένος στον Αίνο της Θράκης το 1807, ως δάσκαλος του «**Δημοτικού Σχολείου της Αλληλοδιδασκτικής**». Παρέμεινε ως το Μάρτη του 1837, οπότε μετατέθηκε στην Πάτρα. Στις 13 Απρίλη 1837 ανέλαβε καθήκοντα ο νέος δημοδιδάσκαλος β' τάξεως Αναστάσιος Σακελλαρόπουλος ως το 1839 που μετατέθηκε στο Γαλαξίδι και επανήλθε, μετά από περιπέτειες, ο πολύπαθος και «ανεπιθύμητος» Κωνσταντίνος Μπογιατζόγλου, ως το Νοέμβρη 1843 που απολύθηκε για «ραδιουργική συμπεριφορά⁸». Στη θέση του διορίστηκε ο δημοδιδάσκαλος Κροκυλείου Ιωάννης Βουρδουμπάκης ως το 1844. Στις 31-12-1844 στο Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου τοποθετήθηκε ο δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως Γεώργιος Καβαδίας ως τα τέλη του 1848 περίπου. Αργότερα στη Ναύπακτο συναντάμε τους δασκάλους Ζουμπουλάκη (1878), Αναστάσιο Ξαρλή (+1888, ετών 30), Λάμπρο Ν. Ροντήρη (+ 1899, ετών 65), Κωνσταντίνο Γούρα (1905), Ιωάννη Ν. Κοτίνη (1905-1945), Κωνσταντίνο Παπανικολάου (1906), Δημήτριο Ι. Κοντογιάννη (1908-1910), Δημήτριο Φοινινή (1911-14) και Κωνσταντίνο Τσέντο (1918-20).

8. Χρήστος Κ. Ρέππας, «Εκπαιδευτικά της Ναυπακτίας (1833-1847)», εκδ. Ε.ΝΑ.Μ., Αθήνα 1998.

Στο Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου ως τα τέλη του 1846, παραδίδονταν κατά καιρούς και μαθήματα του Ελληνικού Σχολείου. Το 1846 λειτούργησε **Δημόσιο Ελληνικό Σχολείο** με Ελληνοδιδάσκαλο τον Χαράλαμπο Παπανικολάου και μηνιαίο μισθό 130 δραχμές. Το σχολείο αυτό συντηρούνταν με δαπάνες του Δημόσιου Ταμείου.

Κατά τα έτη 1835 – 1846 το **Ελληνικό Σχολείο Μεσολογγίου** ήταν το μοναδικό στο νομό. Παράλληλα, στο Μεσολόγγι λειτουργούσε και η **Παλαμαϊκή Σχολή**. Στα σχολεία αυτά φοιτούσαν απόφοιτοι Δημοτικών Σχολείων από τη Ναύπακτο και τα κεφαλοχώρια του Απόκουρου και των Κραβάρων. Από το 1851 μαρτυρούνται μετεγγραφές μαθητών στο Ελληνικό Σχολείο Μεσολογγίου από Ελληνικά Σχολεία της Ναυπάκτου και των Κραβάρων. Οι μετεγγραφές αυτές γίνονταν επειδή οι οικογένειές τους παραχείμαζαν με τα ζώα τους στον κάμπο του Μεσολογγίου. Τέτοιες μετεγγραφές μαθητών συνεχίστηκαν και αργότερα (1889 – 1895).

Απ' τα σωζόμενα αρχεία των Ελληνικών Σχολείων Ναυπάκτου, Πλατάνου και Βετολίστας (Τερψιθέας), φαίνεται να λειτουργούν αυτά κατά το 1881. Για τη λειτουργία τους παρατίθενται παρακάτω στοιχεία που προέρχονται κι από άλλες πηγές⁹:

Το **Ελληνικό Σχολείο Ναυπάκτου** λειτουργούσε από το 1881 μέχρι το 1929 ως τριτάξιο. Το 1858 αναφέρεται ως Ελληνοδιδάσκαλος Ναυπάκτου ο Παναγιώτης Δημητρόπουλος. Επίσης, στη Ναύπακτο πεθαίνει το 1893 σε ηλικία 44 ετών, ο Ελληνοδιδάσκαλος Θεμιστοκλής Γ. Αθανασιάδης. Σημαντικότεροι Σχολάρχες και Ελληνοδιδάσκαλοι Ναυπάκτου για τα χρόνια που υπάρχει το Αρχείο του είναι οι παρακάτω: Χρήστος Παπαθανασίου (1889-1896) και ως Ελληνοδιδάσκαλος το 1914. Δημήτριος Λαούρδας (1896-1922). Δημήτριος Αγγελή Αγγελίδης (1899-1900). Πασαπόρτης Αντώνιος, ως Ελληνοδιδάσκαλος κατά διαστήματα, τα έτη 1890-1914.

Στο **Ελληνικό Σχολείο Πλατάνου**, που πιθανόν λειτουργούσε απ' το 1855¹⁰ ως μονοτάξιο, προστίθεται η Β' τάξη το 1884 και η Γ' τάξη το 1890. Σημαντικότεροι Σχολάρχες Πλατάνου: Μιχαήλ Λυκοπάντης (1894-1895), Κωνσταντίνος Σούλης ή Σούλος (1896-1899), Δημήτριος Αγγ.

9. Μαρία Μπακαδήμα, *Τα αρχεία των Ελληνικών Σχολείων Ναυπάκτου, Πλατάνου και Βετολίστας κατά το διάστημα 1829 – 1929*, περ. ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΚΑ ΣΤ' (1992-3), σελ. 597-623.

10. Ο Σωτ. Κωτσόπουλος στο βιβλίο του «Η Ναυπακτία από γεωγραφικής κ.λπ. απόψεως» (Αθήνα, 1924) αναφέρει ότι «...η από του 1855 ευεργετική λειτουργία του Ελληνικού Σχολείου Πλατάνου συντέλεσε ώστε πολλοί νέοι να σπουδάζουν και στο εξωτερικό».

Αγγελίδης¹¹ (1900-1901 και 1904-5), Μιχαήλ Κοσκινάς (1903), Ευθύμιος Γ. Χαβέλλας (1905-8) και ο Πλατανιώτης Ελληνοδιδάσκαλος Σωτήριος Μιλτ. Κωτσόπουλος (1871-1944), Σχολάρχης για 25 χρόνια (1904-1929) με μικρά διαστήματα μεταθέσεων σε άλλα σχολεία.

Το Δημοτικό Σχολείο Άνω Χώρας (Φώτο Κουρμούση)

Το **Ελληνικό Σχολείο Τερψιθέας** ιδρύθηκε το 1879. Το 1881 προστέθηκε η Β' τάξη και το 1890 η Γ' τάξη. Το 1885 μετατίθεται η έδρα του στη Μεγάλη Λομποτινά και το 1887 ανακαλείται. Στη **Μ. Λομποτινά** ιδρύεται νέο «Ελληνικό Σχολείο» το 1890 και φαίνεται να λειτουργήσει ως μονοτάξιο για ένα χρόνο (1890-1891). Σημαντικότεροι από τους Σχολάρχες που υπηρέτησαν στην Τερψιθέα ήταν οι Αθανάσιος Δημητριάδης (1889-1890) από τη Μάκρη της Θράκης, Γεώργιος Ν. Χαντζόπουλος κατά διαστήματα απ' το 1891 έως το 1912, Κωνσταντίνος Β. Κωνσταντόπουλος (1912), Κωνσταντίνος Πιπερίγκος (1920) και από τους Ελληνοδιδασκάλους οι Αναστάσιος Αραβοσιτάς (1896-1928 μόνιμα), Κωνσταντίνος Λ. Κοζώνης (1891-1927 κατά διαστήματα) και Σωτήριος Μ. Κωτσόπουλος (1908).

Τα Ελληνικά Σχολεία Πλατάνου και Τερψιθέας το 1929 μετατρέπονται σε **Ημιγυμνάσια**¹². Ο Ιωάννης Ν. Κοτίνης στο βιβλίο του «Ιστορία Ναυ-

11. Ο φιλόλογος Δημήτριος Αγγ. Αγγελίδης ήταν σχολάρχης και στο Θέρμο (1901-04). Αργότερα, στις 5-5-1906 δολοφονήθηκε από μαθητές του στο Αγρίνιο.

12. Στο Ημιγυμνάσιο Πλατάνου πρώτος γυμνασιάρχης διετέλεσε ο Σπύρος Τράπαλης (1930-34) και στην Τερψιθέα ο Κ. Ταμβάκης (1929-30).

πάκτου και Επαρχίας» αναφέρει ότι λειτουργούσε τότε Ελληνικό Σχολείο στην **Κλεπά** και «μονοτάξιον Ελληνικόν Σχολείον» στην **Βοϊτσά** (Ελατόβρυση) και κατά περιόδους στη Μεγάλη Λομποτινά.

Το Γυμνάσιο στη Ναύπακτο, ιδρύθηκε και πρωτολειτούργησε τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου του 1923 με διευθυντή τον Ν. Παπαδάκη. Μέχρι τότε οι απόφοιτοι των σχολείων της Ναυπακτίας συνέχιζαν τις σπουδές τους κυρίως στα Γυμνάσια της Πάτρας. Από τους πρώτους καθηγητές που στελέχωσαν το Γυμνάσιο Ναυπάκτου ήταν ο ελληνοδόσκαλος **Δημήτριος Λαούρδας**¹³.

Στην ευρύτερη περιοχή της Ναυπακτίας το πρώτο Δημοτικό Σχολείο που λειτούργησε ήταν εκείνο της **Κόνισκας**¹⁴ στις αρχές του 1841, με δάσκαλο τον Αθανάσιο Τριανταφυλλίδη κι αργότερα (1844-1855) τον Χρήστο Ιεροδημητριάδη ή Σπένδο. Στον **Πλάτανο** (έδρα του Δήμου Προσχίου) πρωτοδιορίστηκε ο δημοδιδάσκαλος β' τάξεως Δημήτριος Ζαννάτος στις 30-4-1841 και τον άλλο χρόνο (23-4-1842) αντικαταστάθηκε απ' το δάσκαλο Αθανάσιο Σώκο με μετάθεση απ' το Δημοτικό Σχολείο Αστακού, θέση την οποία κατέλαβε ο Δημ. Ζαννάτος. Τον Ζαννάτο τον ξαναβρίσκουμε στον Πλάτανο το 1855. Στην **Κλεπά** λειτούργησε Δημοτικό Σχολείο απ' τον Ιούλιο 1842 ως τον Οκτώβρη 1843 με μαθητές κι από γειτονικά χωριά (Αράχοβα, Νεοχώρι, Άγιο Δημήτριο, Δενδροχώρι, Περδικόβρυση και Λιβαδάκι) και δάσκαλο τον Αθανάσιο Τριανταφυλλίδη απ' την Κόνισκα, συνέχισε δε τη λειτουργία του ως τον Αύγουστο 1844 με τον Αθανάσιο Σώκο. Τον Σεπτέμβριο 1844 διορίστηκε ο δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως Ιωάννης Αθ. Οικονόμου απ' τη Βετολίστα (Τερψιθέα), ο οποίος το 1845 μετατέθηκε στο νεοσύστατο σχολείο της γενέτειράς του. Στην **Τερψιθέα**, το 1847 βρίσκουμε να υπηρετεί ο δάσκαλος Θεοχάρης Αθανασίου με μετάθεση από σχολείο της επαρχίας Βάλτου. Στα 1842 λειτουργεί Δημοτικό Σχολείο και στη **Σίμου** Πυλήνης, το οποίο δεν φαίνεται να έχει συνέχεια. Στη **Μεγάλη Λομποτινά**, έδρα του Δήμου Αποδοτίας, οι προσπάθειες για ίδρυση σχολείου ευοδώθηκαν μόλις το 1845 και στο «αρτισύστατον» σχολείο της διορίζεται ο γνωστός απ' το σχολείο Πλατάνου δάσκαλος Δημ. Ζαννάτος, ο οποίος υπηρετεί τουλάχιστον ως το 1847. Αργότερα συναντούμε στη Μεγάλη Λομποτινά (Ανω Χώρα) για πολλές δεκαετίες τον Λομποτιανίτη δάσκαλο και ιερέα

13. Βενιζέλος Σιμιανόπουλος, «Ο παληός ο Έπαχτος», Αθήνα 1987, σελ. 178.

14. Κόνισκα: Πρωτεύουσα του Δήμου Παρευνητών. Απ' το έτος 1868 (ΦΕΚ.3/1869) μέχρι το 1908 ανήκει στη Ναυπακτία μαζί με τα χωριά Τερπίτσα (Διπλάτανος) και Άγιος Ιωάννης.

Παπαπάνο ή Τριάντη Παναγιώτη του Νικ. (γενν. 1841). Για τα μεγάλα τότε χωριά **Ζηλίτσα** ή Ζελίστα (Κυδωνιά) και **Αμώρανη** (Καταφύγιο), παρά τις άοκνες προσπάθειές τους και τις θετικές εισηγήσεις των Δημάρχων Αποδοτίας, δεν φαίνεται να βρέθηκε δάσκαλος ώς το 1845. Πάντως στην Αμώρανη το 1859 φαίνεται να ήταν δάσκαλος ένας απ' τους κατοίκους της, ο Ανδρέας Παπαχρίστου, και πολύ αργότερα (1885-1890) επίσης ένας άλλος κάτοικός της, ο Μιχαήλ Μανέλας. Στην **Ασπριά** αναφέρεται επίσης ως δάσκαλος κατά τα έτη 1860-1895 περίπου ο Λομποτιανίτης Γεώργιος Δημ. Λυμπέρης.

Στη δεκαετία του 1870 υπάρχει γενική διάθεση για μεταρρυθμίσεις αφού έχει διαπιστωθεί ότι η εκπαίδευση δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Συντάσσονται νομοσχέδια που έχουν διατάξεις για την κατάρτιση των δασκάλων της δημοτικής εκπαίδευσης. Το 1875 αρχίζει τη λειτουργία του το «Παρθεναγωγείο» στον Πειραιά όπου εφαρμόζεται η συνδιδασκτική μέθοδος ή αλλιώς Ερβαρτιανή¹⁵. Έκτοτε καταργείται η Αλληλοδιδασκτική μέθοδος.

Στην **Αθήνα** λειτουργούσε κανονικά το **Διδασκαλείο** απ' το 1834 ώς το 1864. Τότε έπαψε να λειτουργεί γιατί δεν χρηματοδοτήθηκε απ' τον Κρατικό Προϋπολογισμό και έτσι κατά το διάστημα 1864-1878 δάσκαλοι γίνονταν όσοι πετύχαιναν σε εξετάσεις ενώπιον ειδικών επιτροπών υπό την προεδρία Γενικών Επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων. Το 1878 επαναλειτούργησε το Διδασκαλείο στην Αθήνα και μετά το 1880 ιδρύθηκαν διδασκαλεία στην Τρίπολη, στην Κέρκυρα και στη Λάρισα. Τα Γραμματοδιδασκαλεία συνέχιζαν τη λειτουργία τους και το 1884 ψηφίστηκε ο νόμος «Περί υποδιδασκάλων» για να βελτιωθεί η μόρφωση των Γραμματοδιδασκάλων. Τότε βελτιώθηκε η κατάσταση σ' όλη τη χώρα και οι γονείς έστελναν τα παιδιά τους με περισσότερη ευχαρίστηση στο σχολείο. Τέλος, το 1892 ψηφίστηκε ο νόμος «Περί Υποδιδασκαλείων». Τότε λειτούργησε **Υποδιδασκαλείο και στη Ναύπακτο (1893-1895)**, στο Καρπενήσι (1900-1903), στην Άμφισσα (1904-1905) και σ' άλλες πόλεις της χώρας¹⁶. Η φοίτηση σ' αυτά ήταν μονοετής και οι απόφοιτοι εξετάζονταν σε ένα από τα Διδασκαλεία του Κράτους. Το Διδασκαλείο της Αθήνας μεταρρυθμίστηκε το 1910 σε τετρατάξιο και ονομάστηκε **«Μαράσλειο»**. Σε αυτό γίνονταν δεκτοί με εξετάσεις κάτοχοι ενδεικτικού

15. Μέθοδος - πορεία διδασκαλίας που εισηγήθηκε ο γερμανός φιλόσοφος και παιδαγωγός Ιωάν. Έρβαρτος (Herbart Johann, 1776-1841) στις αρχές του 19ου αιώνα.

16. Μπουζάκης Σήφης - Τζήκας Χρήστος, «Η κατάρτιση των δασκάλων -διδασκαλιστών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα», Αθήνα 1996, τ. Α' σελ. 39.

προαγωγής απ' τη Β' τάξη του Γυμνασίου.

Την εποχή αυτή έχουμε διδασκάλους α', β' και γ' κατηγορίας, όπως και παλαιότερα, ανάλογα με τους τίτλους σπουδών τους. Συνέχισαν να διορίζονται απόφοιτοι Σχολαρχείων και Ιερατικών σχολών, αρκεί να είχαν συμπληρώσει το δέκατο έβδομο έτος της ηλικίας τους. Τα σχολεία διακρίνονται σε **Κοινά** ή **Γραμματεία** με 4 τάξεις και **Πλήρη** σχολεία με 6 τάξεις αρρένων και θηλέων. Η Ναυπακτία είχε ανάγκη από Υποδιδασκάλους, γιατί με το άρθρο 12 του νόμου ΒΤΜΘ'/3-9-1895 ιδρύθηκαν και μπορούσαν να λειτουργήσουν σχολεία (Γραμματεία) σ' όλα τα χωριά που είχαν κάτω από 500 κατοίκους αλλά πάνω από 15 και μέχρι 50 μαθητές (άρρενες και θήλεις). Εξάλλου, το 1895 βελτιώθηκε ο νόμος, μονιμοποιήθηκαν οι δημοδιδάσκαλοι και σταμάτησαν να είναι αποκλειστικά στο έλεος των δήμων η επιλογή τους και η οικονομική τους κατάσταση.

Για την ίδρυση και λειτουργία των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν υπάρχουν πλήρη στοιχεία γιατί, δυστυχώς, δεν έχουν σωθεί τα αρχικά και τα παλαιότερα Αρχεία τους. Πληροφορίες από άλλες πηγές (Βιβλία Τοπικής Ιστορίας, τοπικές εφημερίδες, παλιά φύλλα Φ.Ε.Κ. κ.λπ.) που ερευνήσαμε, μαρτυρούν τη λειτουργία των παρακάτω σχολείων στη Ναυπακτία, ανάμεσα στα χρόνια 1890 ως το 1914 που τα χωριά έγιναν Κοινότητες (Ν. ΔΝΖ/10-2-1912, Φ.Ε.Κ. 58 και 59/1912). Στον κατάλογο που ακολουθεί, τα χωριά αναφέρονται με τα νέα τους ονόματα.

α. Πλήρη Δημοτικά σχολεία (Εξατάξια) έχουν τα χωριά:

Αμπελακιώτισσα, με δάσκαλο τα χρόνια εκείνα τον Κωνσταντίνο Δημ. Παπαπέτρο (1882-1951).

Αράχοβα, με δασκάλους τον Δημήτριο Σκρέτα από Σταμνά Μεσολογίου (1890-1900), Ιωάννη Παπανικολάου από Νεοχώρι (1900-1901), Πέτρο Γραββάνη από Κλεπά (1902-1906) και Κώστα Ν. Τρίφτη από Κυδωνιά (1907-1920).

Αχλαδόκαστρο, στο οποίο φοιτούσαν και μαθητές του Διασελακίου.

Άνω Χώρα, με δασκάλους τον Δημήτριο Ι. Κοντογιάννη (1901-6), Νίκο Αναστασόπουλο (1906-8), Δημήτριο Μπαλή (1908-1914) και Γρηγόριο Καραδήμα του Γεωργίου (1915-1922).

Γραμμένη Οξυά, με γραμματοδάσκαλο τον Περικλή Δρόσο.

Δορβιτσά¹⁷, με δάσκαλο το 1909-13 τον Γρηγόριο Γεωργ. Καραδήμα.
Καταφύγιο, με δασκάλους τον Χρήστο Παπαχρίστου απ' το 1890 ως το 1903 και τον Χρήστο Παπακωνσταντίνου απ' το 1903 ως το 1923.

Κλεπά, με δάσκαλο τον Ταξιάρχη Ι. Χριστόπουλο απ' το 1897 ως το 1914.

Νεοχώρι, με δάσκαλο από το 1895 ως το 1903 τον Ιωάννη Παπανικολάου του Δημητρίου, το 1908-11 τον Περ. Παπαναστασίου από το Τριχώνιο, το 1912-13 τον Νικόλαο Γ. Σώκο και το 1913-15 τον Γεώργιο Φ. Λαμπράκη από τον Αστακό.

Περίστα, με δάσκαλο (1906-1934) τον παπα-Ιωάννη Κωτσαρέλη (+1953) απ' τον Πέρκο.

Πλάτανος (διτάξιο αρρένων και μονοτάξιο θηλέων, στα οποία φοιτούσαν και μαθητές της Βονόρτας).

Επίσης, πλήρη Δημοτικά σχολεία λειτουργούσαν και στα χωριά: **Ελατού**, **Ελατόβρυση**, **Κυδωνιά**, **Λεύκα (Μικρή Παλούκοβα)**, **Πέρκος**, **Παλαίοπυργος**, **Σίμου** και **Τερψιθέα**, η οποία είχε και «αρτισύστατον παρθεναγωγείον».

β. Κοινά Δημοτικά σχολεία (Τετρατάξια) ή Γραμματεία έχουν τα χωριά:

Άγιος Δημήτριος, με δάσκαλο το χρονικό διάστημα 1903-1921 τον Αλέξη Παπαλέξη απ' το Νεοχώρι.

Ανθόφυτο, με δάσκαλο τον Αθανάσιο Λ. Παπαλάμπρου¹⁸ απ' το 1895 ως το 1928.

Ασπριά, με δάσκαλο τον Ασπριώτη Αθανάσιο Γεωρ. Σούλο απ' το 1898 ως το 1921.

Γαυρολίμνη, με δάσκαλο το 1899-1901 τον Ιωάννη Ν. Κοτίνη.

Ελευθέριανη, με πρώτο δάσκαλο τον Δημήτριο Βασ. Πετρόπουλο, γεννηθέντα το 1878.

Κάτω Χώρα, με δάσκαλο τον παπα - Γεώργιο Ν. Βέργο απ' το 1906 ως το 1920.

Μηλιά, με πρώτο δάσκαλο το Γεώργιο Παπαλάμπρο από Κρυονέρια, (1908 ως 1920).

17. Στη Δορβιτσά φαίνεται να λειτουργούσε σχολείο στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1850 που εξυπηρετούσε και τα χωριά Στράνωμα και Ποκίστα. Το 1896 υπηρετούσε ο δάσκαλος Μιχαήλ Πούλος από τον Πλάτανο.

18. Ο Αθανάσιος Λάμπρου Παπαλάμπρου από το Ανθόφυτο (1874-1954), φοίτησε στο Υποδιδασκαλείο Ναυπάκτου το σχολικό έτος 1893-1894 και αναγνώρισε το πτυχίο του ύστερα από εξετάσεις στο Διδασκαλείο Αθηνών την 1-11-1894.

Μολύκρειο (Άγιος Γεώργιος), με δάσκαλο το 1904 τον Δημοσθένη Τσώτα.

Περδικόβρυση, με δάσκαλο τον Βασίλειο Δημ. Μαραβίτσα στα χρόνια 1907-1916.

Πόδος, με δάσκαλο το 1906 τον Κωνσταντίνο Αντ. Αναστασόπουλο ή Κωτούλα.

ΡΙΓΑΝΙ, με δάσκαλο το 1904-1915 το Γεώργιο Αντ. Ξαρλή.

ΡΙΖΑ, με δάσκαλο το 1909 τον Δημήτριο Χήρα.

Σκάλα, με πρώτο δάσκαλο τον Φίλιππο Χρ. Νταουσάνη απ' το 1891 ως το 1904.

Ακόμη τετρατάξια σχολεία λειτουργούν και στα παρακάτω χωριά, χωρίς ν' αναφέρονται πλήρη στοιχεία των πρώτων δασκάλων τους: **Αντίρριο, Καλαβρούζα, Βομβοκού, Μαμουλάδα, Νεόκαστρο, Γάβρος, Αναβρυτή, Κεντρική, Χρύσοβο, Λιμνίτσα, Καστανιά, Χώμορη, Δενδροχώρι, Λιβαδάκι και Γρηγόρι.**

Σε πολλά απ' τα παραπάνω χωριά και των δύο κατηγοριών (με Πλήρη και Κοινά Σχολεία), λειτουργούσαν σχολεία με απλούς Γραμματοδιδασκάλους πολύ νωρίτερα απ' το 1890.

2. Οι δάσκαλοι στο Μακεδονικό Αγώνα και στους Βαλκανικούς πολέμους.

Ως «Μακεδονικός Αγώνας» έμεινε γνωστή η ένοπλη μαζική αντίσταση που πρόβαλαν οι Μακεδόνες για να αποκρούσουν τις προσπάθειες εκβουλγαρισμού της Μακεδονίας, που με πείσμα επιδίωκαν τότε οι Βούλγαροι. Οι προσπάθειες αυτές ξεκινούν κυρίως απ' το 1870, όταν η βουλγαρική εκκλησία αποσχίστηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Με το πρόσχημα του θρησκευτικού προσηλυτισμού των σλαβόφωνων Μακεδόνων, άρχισε μια οργανωμένη διείσδυση των Βουλγάρων στο χώρο της Μακεδονίας. Απώτερος όμως και μοναδικός αντικειμενικός σκοπός ήταν πώς θα αποσπαστεί η περιοχή της Μακεδονίας από την Τουρκία και θα προσαρτηθεί στο Βουλγαρικό κράτος.

Ο Μακεδονικός αγώνας γεννήθηκε από το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78 και τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, που έθρεψε τη Βουλγαρική μεγαλομανία, καθώς και από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, που κατέληξε στην άδοξη ήττα μας. Η κύρια περίοδος διεξαγωγ-

γής του Αγώνα ήταν από το 1903 έως το 1908. Το «Επαναστατικό Μακεδονικό Κομιτάτο», που ιδρύθηκε στη Σόφια το 1893, έστειλε στη Μακεδονία ένοπλα σώματα Κομιτατζήδων (άτακτων στρατιωτών, ανταρτών) που τρομοκρατούσαν τους Έλληνες. Τότε άρχισαν και οι φρικαλεότητες στη Μακεδονία.

*«Τώρα η Ελλάς εξώφλησε», έλεγαν οι Βουλγάροι,
«κι από τον Όλυμπο και μπρος η Σόφια θα σας πάρει...».
Τότε ιδρύσανε σχολειά Σέρρας και Μοναστήρι,
οι Έλληνες ευρίσκανε καινούργιο νοικοκύρη...
Όσοι Έλληνες αντέδρουνε, όλοι δολοφονούνται
με όπλο ή με το σπαθί ή με σχοινί εκρεμούνται¹⁹...»*

Το Ελληνικό κράτος και οι Μακεδόνες με ελληνική συνείδηση, που αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού, αντέδρασαν αποφασιστικά στις παραπάνω προσπάθειες και στις φρικαλεότητες. Πρωτοπόροι της εθνικής αυτής αντίδρασης υπήρξαν οι ίδιοι οι Μακεδόνες αλλά και πολιτικά και στρατιωτικά στελέχη απ' την ελεύθερη Ελλάδα (Παλαιά Ελλάδα) και την υπόδουλη ακόμη Κρήτη.

Το 1904 έφτασαν οι πρώτοι εθελοντές, στρατιωτικοί και πολίτες απ' την ελεύθερη Ελλάδα και κυρίως Κρητικοί, Μανιάτες και Ρουμελιώτες, οι οποίοι ενίσχυσαν τους εγχώριους Μακεδονομάχους. Πιο γνωστοί απ' όλους ο τότε ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού **Παύλος Μελάς** (+1904), ο οποίος έγινε σύμβολο του Μακεδονικού Αγώνα και ο **Τέλος Αγαπηνός** (Καπετάν Άγρας, + 1907). Ενδεικτικά αναφέρουμε απ' τους Κρητικούς τούς: Εμμανουήλ Κατσιγάρη, Ευθύμιο Καούδη, Παύλο Γύπαρη, Στυλιανό Κλειδή (+1912), Γεώργιο Κατεχάκη ή Ρούβα και Γεώργιο Τσόντο ή Βάρδα. Απ' την Παλαιά Ελλάδα τους: Σπύρο Σπυρομήλιο, Παντελή Καρασεβδά, Μιχάλη Μωραΐτη (Κόδρο) και Χρήστο Πραντούνα (Καψάλη). Απ' τους Μανιάτες τον Καπετάν Ζάκα (Γρηγόρη Φαληρέα) και Νικόλαο Τσοντάκο ή Γέρμα. Κι ανάμεσα σ' αυτούς απ' τη Ναυπακτία αναφέρουμε τους Πλατανιώτες **Κωνσταντίνο Ν. Πούλο (Καπετάν Πλάτανος, +1912)** και **Νικόλαο Τσίπουρα (Τράικος)**, τον θρυλικό «χαμπάρακια» της Αμπελακιώτισσας **Λεωνίδα Παπαγεωργίου**, καθώς και το **Βασίλη Σταυρόπουλο (Καπετάν Κόρακας)** απ' την Αρτοτίνα Δωρίδας. Απ' τη Ναύπακτο προσφέρθηκε ως εθελοντής και ο δάσκαλος **Ιωάννης Πίτσουλας**, στον οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω.

19. Παύλος Γύπαρης, «Ο καθρέπτης του Μακεδονικού Αγώνος 1903-1909», Αθήναι 1962, σ.27.

Η αναπόφευκτη σύγκρουση Μακεδονομάχων και Κομιτατζήδων εξελίχτηκε σε έναν αληθινό, αιματηρό, συστηματικό και μακροχρόνιο κλεφτοπόλεμο. Στόχος των Κομιτατζήδων, για ευνόητους λόγους, ήταν οι δάσκαλοι, οι δασκάλες και οι ιερείς της Μακεδονίας. Από δασκάλους είχε ανάγκη τότε η Μακεδονία. Τους ήθελε πράκτορες, υπερασπιστές, προπαγανδιστές, διαφωτιστές, μέλη τοπικών οργανώσεων, εμψυχωτές των Μακεδονομάχων και γενικά συνεργάτες του Αγώνα. Οι απόφοιτοι του διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, που ιδρύθηκε το 1876 με διευθυντή τον Χαρίσιο Παπαμάρκου (1845-1906) απ' τον Βελβεντό Κοζάνης με σκοπό να καλύψει τις ανάγκες αυτές, αλλά και τις αυξημένες ανάγκες εξαιτίας της αλλαγής της μεθόδου διδασκαλίας (κατάργηση της Αλληλοδιδασκτικής) και της τότε προσάρτησης της Θεσσαλίας, δεν επαρκούσαν. Και οι δασκάλες που αποφοιτούσαν απ' τα «Ελληνικά Παρθεναγωγεία» της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου και αναλάμβαναν άφοβες να διδάξουν στα χωριά και συνεργαζόμενες συγχρόνως με τα αντάρτικα σώματα σαν νοσοκόμες, αγγελιοφόροι και μεταφορείς ήταν και αυτές λιγότερες από όσες χρειαζόνταν. Οι εθελοντές δάσκαλοι έδωσαν τότε το «παρών» σ' αυτό το προσκλητήριο.

*«Εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται πάντα εὐγενεῖς ἱππότες
κί' ἀφήνουν πίσω τ' ἀγαθὰ καὶ πάνε στρατιῶτες,
καὶ ἀάσῃνε εθελοντές γιὰ νὰ θυσιάσθουνε,
μὲ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς ληστές, ἐκεῖ νὰ μετρηθοῦνε²⁰».*

Στον αγώνα αυτόν θυσιάστηκαν ή προσέφεραν πολλά αρκετοί και εκλεκτοί απ' αυτούς τους αγωνιστές. Αναφέρουμε και πάλι ενδεικτικά κάποιους δασκάλους και ιερείς: **Αικατερίνη Χατζηγεωργίου**, που κήκε ζωντανή το 1904 στη Μπογδάντσα Γευγελής κι αποτέλεσε εθνικό σύμβολο και παράδειγμα ηρωισμού για τους μεταγενέστερους, **Μαρία Χατζηαντωνίου** (+1900 στο Βλάδοβο)²¹, **Γάκης Παύλου** (+1903 στο Νευροκόπι), **Περικλής Αστεριάδης** (+1905 στο Γέρμα), **Παπα - Δημήτρης, Ιερέας** και δάσκαλος απ' τη Γραδέσνιτσα **Μοριχόβου** (+1905), **Ιγνάτιος Νικολάου**, ψάλτης και δάσκαλος απ' το Γέρμα **Πρέσπας** (+1905), **Δημήτρης Χρήστου** (+1903), απ' την Οψίρινα (Εθνικό Φλώρινας), **Αγγελική Β. Μεταλλινού** ή **Τσόμου** (Θεσσαλονίκη), **Κλεάνθη Συμεωνίδου** (Γουμένισσα), **Κατίνα Πασίλα** (Βλάδοβο) και **Μιχάλης Βαρελάς** (1886-1936) απ' τα Γιαννιτσά που

20. *Παύλος Γύπαρης, ό. π., σελ.46*

21. Βλάδοβο είναι το σημερινό χωριό Άγρας.

αργότερα διετέλεσε επανειλημμένα Πρόεδρος Διδασκαλικών Ενώσεων και τιμήθηκε για τις πατριωτικές υπηρεσίες του με το Μετάλλιο του Μακεδονικού Αγώνα²².

Μετά την επικράτηση των Νεότουρκων (1908) και την παραχώρηση Συντάγματος, φάνηκε ότι εξέλιπαν οι αιτίες και οι αφορμές αλληλοσπαραγμού μεταξύ των διαφόρων εθνοτήτων της Μακεδονίας και ο Μακεδονικός Αγώνας τελείωσε. Ο τερματισμός όμως του ένοπλου Μακεδονικού αγώνα οφείλεται κυρίως στο ότι ωρίμασε στα Βαλκάνια η ιδέα να στραφούν από κοινού εναντίον της Τουρκίας, γιατί όσο τα βαλκανικά κράτη ενεργούσαν διαιρεμένα τόσο θα παρατεινόταν η τουρκική κυριαρχία. Αποφάσισαν, λοιπόν, η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο να συνάψουν μυστική στρατιωτική συμμαχία και αμέσως άρχισαν απελευθερωτικό πόλεμο εναντίον των Τούρκων (Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος, Οκτώβρης 1912). Τότε απελευθερώθηκε η Μακεδονία, αλλά η Βουλγαρία ήθελε να την κρατήσει όλη δική της μαζί με την πρωτεύουσά της, τη Θεσσαλονίκη. Έτσι η συμμαχία διασπάστηκε και άρχισε ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος εναντίον της Βουλγαρίας που διάρκεσε από τις 16-6-1913 μέχρι 18-7-1913 και έληξε με νίκη των Ελλήνων και Σέρβων κι οριστική απελευθέρωση της Μακεδονίας.

Οι αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού που είχαν πάει εθελοντές στο Μακεδονικό Αγώνα, συμπολέμησαν με τους ντόπιους, δοκιμάστηκαν στους σκληρούς αγώνες και γνώρισαν τον τόπο ήταν αυτοί που επανήλθαν το 1912 ως διοικητές μονάδων και διαπρέψαν στις μάχες που απελευθέρωσαν οριστικά τη Μακεδονία. Ακολούθησε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918) που βρήκε πάλι την Ελλάδα στο πλευρό των νικητών. Στους πολέμους αυτούς έπεσαν δύο απ' τους δασκάλους της περιοχής μας, ο **Γρηγόρης Δ. Παπαχρίστου** και ο **Γεώργιος Ελ. Νικογεωργόπουλος**, στους οποίους θα αναφερθούμε παρακάτω. Εκτός όμως απ' αυτούς τους δύο, η περιοχή μας είχε και πάρα πολλά θύματα και τραυματίες σε αξιωματικούς και οπλίτες και κυρίως στις μάχες Μπιζανίου (30 Νοεμβρίου 1912 ως 20 Φλεβάρη 1913), Λαχανά (20-22 Ιουνίου 1913) και Πρέντελ Χάν (17 Ιουλίου 1913).

Στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1941-1945) η Μακεδονία, όπως και όλη η Ελλάδα, υπέστη ξενική Κατοχή, που για τη Μακεδονία ειδικά επιβλήθηκε από όλες τις εχθρικές δυνάμεις: τη Δυτική Μακεδονία κατείχαν οι Ιταλοί, την Κεντρική οι Γερμανοί και την Ανατολική οι Βούλγαροι. Οι τελευ-

22. Χρήστος Νεράτζης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας 1904-1908», Εκδόσεις Αλέξανδρος, 1992.

ταίοι προσπάθησαν να βάλουν σε εφαρμογή τα παλιά σχέδια προσάρτησης και προετοίμαζαν την επέκταση της κυριαρχίας τους και στους Νομούς Κιλκίς, Πέλλας, Φλώρινας και Καστοριάς. Καταφύγανε πάλι στην οργάνωση συμμοριών (Κομιτατζήδων), αλλά τελικά απομονώθηκαν χάρις στη Γιουγκοσλαβική αντίσταση και τη δράση των εθνικοαπελευθερωτικών μας οργανώσεων. Πρώτοι και πάλι οι Δάσκαλοι. Το παράδειγμα της ηρωίδας Αικ. Χατζηγεωργίου ακολούθησε η θρυλική δασκάλα του Σκρά, **Βασιλική Παπαθανασίου**, η οποία κατακρεουργήθηκε απ' τους κομιτατζήδες μέσα στο σχολείο το 1946²³.

3. Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στη δεκαετία του 1930

Απ' τις αρχές της δεκαετίας του 1930 αρχίζει για την εκπαίδευση μια προσπάθεια μεταρρύθμισης. Αυτή η προσπάθεια εκφράστηκε με μια σειρά από νόμους, με βασικότερο για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση το νόμο 4397/16-8-1929, που όριζε σε γενικές γραμμές τα παρακάτω: Η στοιχειώδης εκπαίδευση περιλαμβάνει σχολεία γενικής μόρφωσης (νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία και νυκτερινές σχολές) και σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης (κατώτερα γεωργικά, εμπορικά, ναυτικά, βιοτεχνικά σχολεία και οικοκυρικές σχολές θηλέων). Στη συνέχεια αναφέρονται ο σκοπός του κάθε σχολείου, τα διδασκόμενα μαθήματα, ο χρόνος φοίτησης, οι κατηγορίες των σχολείων και άλλες διατάξεις για την λειτουργία αυτών των σχολείων.

Σημαντικότερες βελτιώσεις στην Παιδεία θεωρούνται: η κατάργηση του «Ελληνικού Σχολείου» και η ίδρυση εξατάξιων Δημοτικών και Γυμνασίων, ο περιορισμός των μαθητών που παρέμεναν έξω από σχολεία, ο περιορισμός της καθαρεύουσας στην Ε' και Στ' τάξη, η ίδρυση - προαγωγή σχολείων και η ανέγερση σημαντικού αριθμού διδακτηρίων, η ίδρυση Σχολικών Ταμείων και Εφορειών, η ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και ο διορισμός δασκάλων μόνο από απόφοιτους Διδασκαλείων.

Την εποχή αυτή στη Ναυπακτία ιδρύονται νέα σχολεία (2ο Δημοτικό Ναυπάκτου, το 1935), και σε αρκετά χωριά της επαρχίας ανεγείρονται

23. Για τη δολοφονία της Βασιλικής Παπαθανασίου υπάρχει και η αντίθετη άποψη. (Βλ. Χρήστου Γκόντζου – Κώστα Αναστασάκου, «Οι Εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση», Εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1985, σελ. 213, όπου οι συγγραφείς κατηγορούν κυρίως αυτούς που εκμεταλλεύτηκαν το θάνατο της άτυχης δασκάλας).

νέα Διδακτήρια, όπως το Δημοτικό Σχολείο Παλαιοχωρακίου το 1934, Βομβοκούς το 1938, Γραμμένης Οξυάς (1928-1934), Διπλάτανου (1933), Νεοκάστρου (1937) και Νερομάνας Θέρμου (1931-1934).

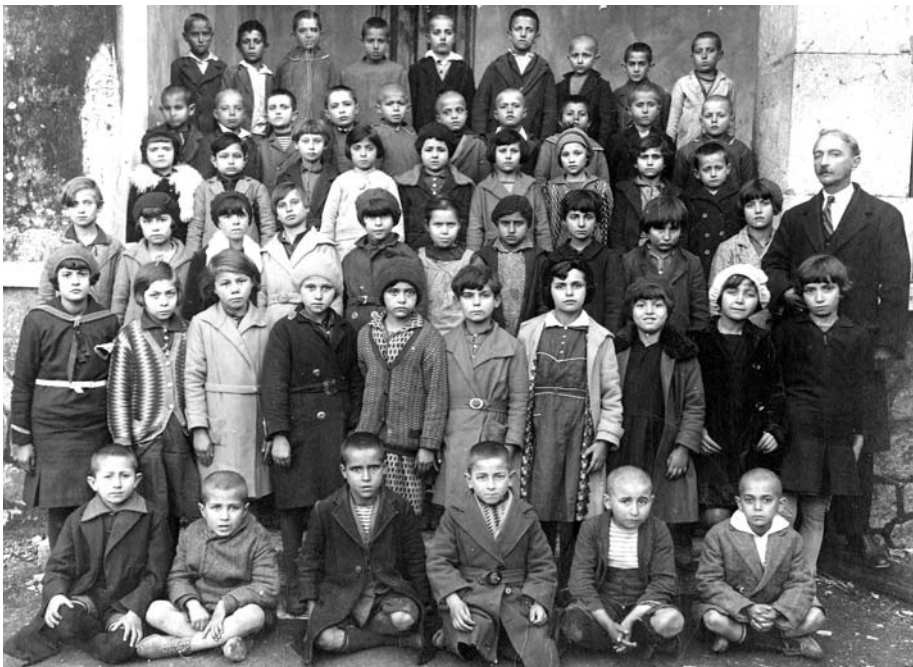
Η κίνηση των εγγεγραμμένων μαθητών στα σχολεία της Ναυπακτίας παρουσιάζει την παρακάτω εικόνα:

Αντιπροσωπευτικός πίνακας σχολείων

ΣΧ. ΕΤΟΣ	Ναυπάκτου			Ξηρο- πήγαδο	Παλαιο- παναγιά	Δάφνη	Κατα- φύγιο	Άνω Χώρα	Νεοχώ- ρι	Δρυμόνας Τρχωνίδας
	1ο	2ο	3ο							
1929-30	356	115	-	48	31	34	73	-	73	-
1930-31	396	132	-	52	28	38	67	-	70	-
1931-32	432	143	-	44	34	40	71	147	76	-
1932-33	475	158	-	44	51	48	73	157	77	62
1933-34	486	163	-	39	53	52	89	162	86	56
1934-35	527	170	-	40	51	54	95	161	94	55
1935-36	353	187	242	45	65	52	123	168	94	54
1936-37	395	206	203	51	100	47	122	162	92	53
1937-38	364	219	203	38	116	52	122	171	88	54
1938-39	350	231	202	39	96	67	120	175	92	51
1939-40	323	238	214	46	105	62	96	156	86	59

Η λειτουργία του Δημοτικού Σχολείου Ξηροπηγάδου από το σχολικό έτος 1929-30, όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, αποσυμφορεί το Δημοτικό Σχολείο Αφροδίτης, μετέπειτα 3ο Δημοτικό Ναυπάκτου. Επίσης, μετά τη λειτουργία του 2ου Δημοτικού Σχολείου στα δυτικά της πόλης αποσυμφορείται το 1ο Δημοτικό Σχολείο.

Κάποια πισωγυρίσματα της Εκπαίδευσης έχουμε απ' το 1935 μετά το στρατιωτικό κίνημα Βενιζελικών αξιωματικών της 1-3-1935, οπότε με την επιβολή στρατιωτικού νόμου διαλύθηκε η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας (ΔΟΕ), έγινε περικοπή των αποδοχών κατά 4%, άρση μονιμότητας Δημοσίων Υπαλλήλων, εκτοπίσεις εκπαιδευτικών και θεσπίσθηκαν και άλλα μέτρα αρνητικά για την εκπαίδευση. Έπειτα, η αδυναμία των κομμάτων στις βουλευτικές εκλογές του 1936 να σχηματίσουν αυτοδύναμη κυβέρνηση οδήγησε στη γνωστή δικτατορία της 4ης Αυγούστου, η οποία έλαβε δραστικά μέτρα για τη μεταβολή του εκπαιδευτικού συστήματος που είχε διαμορφωθεί με τους νόμους του 1929 και μετέπειτα. Στα θετικά μέτρα σημειώνουμε το νόμο 770/1937, με τον οποίο οι παιδαγω-

Οι μαθητές και οι μαθήτριες της τρίτης τάξης του Α' Δημοτικού Σχολείου το 1931 με το δάσκαλο Δημήτριο Αντωνόπουλο.

(Από τη συλλογή της κας Χρυσούλας Νούλα - Αντωνοπούλου)

γικές Ακαδημίες θεωρούνται ανώτατες σχολές και το νόμο 952/1937, με τον οποίο ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων. Και αυτά όμως τα μέτρα είχαν τα αρνητικά τους και κατακρίθηκαν από τον κλάδο των εκπαιδευτικών, όπως κατακρίθηκε και η παράδοση στην πυρά των προοδευτικών βιβλίων των Βιβλιοθηκών²⁴, η υποχρεωτική εγγραφή των μαθητών της Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης στην «Εθνική Οργάνωση Νεολαίας» (ΕΟΝ), που ήταν δομημένη σύμφωνα με τα πρότυπα των ευρωπαϊκών φασιστικών νεολαιών, η μη αξιοκρατική διαδικασία επιλογής επιθεωρητών και ο διορισμός αξιωματικών ως προέδρων των Εποπτικών Συμβουλίων της Εκπαίδευσης. Αρνητικό μέτρο θεωρήθηκε και η μετονομασία των εξαταξίων Γυμνασίων σε οκτατάξια από το σχολικό έτος 1937-1938. Στον προηγούμενο πίνακα φαίνεται κάποια διαρροή των μαθητών των Δημοτικών Σχολείων επειδή η Ε' και ΣΤ' τάξη παραμε-

24. «Όσο για τα προοδευτικά βιβλία, αμέσως μετά την επικράτηση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου αρπάχτηκαν από τα ράφια των βιβλιοθηκών και παραδόθηκαν στη φωτιά. Τρεις τέτοιες μεγάλες φωτιές άναψαν το φριχτό εκείνο βράδυ στην Αθήνα: μια στην πλατεία Συντάγματος, μια ανάμεσα στις στήλες του Ολυμπίου Διός και την πύλη του Αδριανού κι η τρίτη μπροστά στην Εθνική Βιβλιοθήκη». (Χάρης Σακελλαρίου, «Η Παιδεία στην Αντίσταση», Εκδόσεις Δ.Α.Σ.Κ., Αθήνα 1983, σ. 21).

λήθηκαν αφού μετά τη Δ' τάξη όσα παιδιά ήθελαν μπορούσαν να γραφτούν «κατόπιν εξετάσεων» στο Γυμνάσιο και έτσι το δημοτικό σχολείο έμεινε τυπικά εξατάξιο. Επανήλθε το πνεύμα της σπαρτιατικής αγωγής. Προβαλλόταν μάλιστα έντονα στη νεολαία το ιδανικό της τυφλής πειθαρχίας στον «αρχηγό», «στον πατέρα του Έθνους» Μεταξά.

Έτσι κάτω από δικτατορικό κλίμα φτάσαμε στον πόλεμο του 1940 και στο έπος του Ελληνοϊταλικού πολέμου, στο οποίο οι δάσκαλοι έχουν την ανάλογη συμμετοχή τους.

4. Το Έπος του '40, η Κατοχή, η Εθνική Αντίσταση και οι δάσκαλοι

Η δεκαετία του 1940-1950 είναι απ' τις πιο δραματικές της Ιστορίας μας. Οι δάσκαλοι την έζησαν και την «πλήρωσαν» περισσότερο απ' όλους τους κλάδους των εργαζομένων. Τα στρατευμένα νιάτα της Ελλάδας πραγματοποίησαν το θαύμα του έπους του '40 με μπροστάρηδες τους έφεδρους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, που ήταν στην πλειοψηφία τους δάσκαλοι. Οι δάσκαλοι στον πόλεμο αυτόν, ως έφεδροι αξιωματικοί ή και απλοί στρατιώτες, ορμούσαν αδίστακτα μπροστά με το πιστόλι ή την ξιφολόγχη στο χέρι. Πολλοί δάσκαλοι, τα παιδιά του λαού, τα καμάρια των φαντάρων μας, οι σταυραετοί των βουνών της Βορείου Ηπείρου, που είχαν επιστρατευτεί για τον πόλεμο, άφησαν τα κόκκαλά τους εκεί, στις χιονισμένες βουνοκορφές.

Οι περισσότεροι από τους έφεδρους αξιωματικούς που έπεσαν στον πόλεμο του '40 ήταν δάσκαλοι και ένας μεγάλος αριθμός δασκάλων τιμήθηκε με μετάλλια ανδρείας, ευψυχίας και ηρωισμού. Αξίζει εδώ να αναφερθεί πως οι εξόριστοι απ' τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936 στα ξερονήσια και στην Ακροναυπλία, δάσκαλοι στην πλειοψηφία τους, ζητούσαν με υπόμνημά τους να πάνε εθελοντές στην πρώτη γραμμή της μάχης.

Η Ναυπακτία σ' αυτό το πάνθεο των ηρώων είχε την ανάλογη συμμετοχή της και έχει αφήσει «σκοπούς» εκεί «απάνω στις Ηπείρου τις πλαγιές», τους δασκάλους **Πια Γεώργιο** και **Παπαϊωάννου Βασίλειο**, στους οποίους θα αναφέρθουμε εκτενέστερα παρακάτω.

Μετά τη συνθηκολόγηση (Απρίλης 1941), ο λαός δεν αναγνώρισε την ήττα. Ο αφοπλισμός του απ' τον κατακτητή ήταν δύσκολος. Χωρίς οργάνωση και διασύνδεση μεταξύ τους οι φαντάροι μας, δεν πετούσαν τα

όπλα παρά τα έκρυβαν, «γιατί θα χρειαστούν». Παρ' όλες τις διαταγές για τη θανατική ποινή που περίμενε όσους έκρυβαν όπλα, οι έφεδροι αξιωματικοί παρότρυναν τους στρατιώτες τους να κρύβουν τον οπλισμό. Έχουν γραφτεί πολλές προσωπικές μαρτυρίες δασκάλων, φαντάρων και αξιωματικών του 1940 - 41, για την απόφασή τους να κρύψουν όπλα για την «οργάνωση» που σχεδίαζαν να δημιουργήσουν γυρνώντας απ' το μέτωπο με σκοπό την ένοπλη αντίσταση στον κατακτητή. Οι πρώτες οργανώσεις τοπικού χαρακτήρα δημιουργήθηκαν από τους δασκάλους πολεμιστές της Βορείου Ηπείρου και των Μακεδονικών οχυρών. Αργότερα, αυτοί οι ίδιοι δάσκαλοι έγιναν οι πολέμαρχοι των ελληνικών βουνών, οι θρυλικοί καπεταναίοι του ΕΛΑΣ. Το έπος της Εθνικής Αντίστασης είχε και πάλι για πρωτομάχους, οδηγητές και ιεροφάντες, τους δασκάλους. Κανένας όμως δεν τους υποχρέωνε και με καμιά κρατική τιμωρία δεν απειλούνταν, αν παρέλειπαν αυτό το καθήκον της αντίστασης, αφού όλα είχαν διαλυθεί και δεν υπήρχε η έννοια του κράτους και της δικαιοσύνης. Η Εθνική αντίσταση βασίστηκε στον πατριωτισμό των πολιτών. Ο πατριωτισμός, ο ηρωισμός και η αυτοθυσία είναι αρετές του εθελοντή πολεμιστή. Και η εθελοντική προσφορά για τη λευτεριά της πατρίδας αποκτάει μια ξεχωριστή τιμή και καταξιώνεται στη συνείδηση του λαού και της πολιτείας.

Η Εθνική Αντίσταση είναι ένα γεγονός που συγκλόνισε κατάβαθα την εθνική ψυχή και χαρακτηρίστηκε νέο Εικοσιένα. Δυστυχώς όμως, όπως συνέβη και με την επανάσταση του Εικοσιένα, ο λαός μας οδηγήθηκε στην τραγωδία, στον εμφύλιο σπαραγμό, στον κατατρεγμό, στη δυστυχία.... Ίσως και γι αυτό, η μεγάλη αυτή υπόθεση της αντίστασης του ελληνικού λαού στους ξένους κατακτητές, να αποσιωπήθηκε, αγνοήθηκε ή κατασυκοφαντήθηκε και διαστρεβλώθηκε για σαράντα χρόνια μέχρι την επίσημη αναγνώρισή της απ' την Πολιτεία.

Στα πρώτα χρόνια της Κατοχής η λειτουργία των σχολείων δεν ήταν κανονική. Μερικά δε λειτούργησαν καθόλου και κάποια λειτούργησαν μόνο για μικρά χρονικά διαστήματα. Το σχολικό έτος 1940 - 41 διήρκησε μόνο 3-4 μήνες και το σχολικό έτος 1941- 42 δύο μήνες²⁵. Στα τρία Δημοτικά Σχολεία της Ναυπάκτου αλλά και του Ξηροπηγάδου, της Δάφνης και της Άνω Χώρας τα σχολικά έτη 1940 - 41 και 1941- 42 έληξαν τα

25. Στο Γυμνάσιο Ναυπάκτου οι εγγραφές για το σχολικό έτος 1941-42 έγιναν στις 9 και 10 Μάρτη 1942. Στο Δημοτικό Σχολείο Νεοχωρίου Ναυπακτίας τα σχολικά έτη 1942-43 και 1943-44 διήρκησαν μόνο λίγες μέρες.

Χριστούγεννα του 1941 και 1942 αντίστοιχα. Στα ίδια σχολεία τα σχολικά έτη 1942-43 και 1943 - 44 άρχισαν το Ιανουάριο και έληξαν τον Ιούνιο του 1943 και 1944 αντίστοιχα. Το ίδιο συνέβη και σ' άλλα σχολεία. Οι λόγοι γνωστοί: πολλά διδακτήρια είχαν καταστραφεί ή επιταχθεί για τη στέγαση στρατευμάτων Κατοχής. Οι μαθητές είχαν διασκορπιστεί. Πολλοί δάσκαλοι που θα τα επάνδρωναν είχαν σκοτωθεί στον πόλεμο ή είχαν εκτελεστεί απ' τους κατακτητές ή σάπιζαν στις φυλακές και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ή δεν κρίνονταν κατάλληλοι για διορισμό. Εξάλλου, είναι γνωστές οι τραγικές συνθήκες επιβίωσης στα χρόνια της Κατοχής, ιδίως στην Αθήνα. Και πάλι οι δάσκαλοι ρίχτηκαν με αληθινή αυταπάρνηση στον αγώνα για την επιβίωση των παιδιών απ' την πείνα και την εξαθλίωση. Με συντονισμένες κινητοποιήσεις πέτυχαν να ιδρύσουν τα παιδικά συσσίτια και οι ίδιοι πάλι πρωτοστατούσαν στην παραλαβή των τροφίμων και στην παρασκευή και διανομή του συσσιτίου. Αυτό όμως το ενδιαφέρον τους πολλές φορές το πλήρωσαν ακριβά απ' τον κατακτητή. Στην «ημερήσια διάταξη» ήταν οι βασανισμοί, οι καταδιώξεις, οι μεταγωγές στα στρατόπεδα συγκεντρώσεων, οι εκτελέσεις. Και στην επαρχία οι δάσκαλοι έδειξαν τη φροντίδα τους για τα πεινασμένα κι εξουθενωμένα ελληνόπουλα. Η ίδρυση παιδικών Σταθμών και η λειτουργία των μαθητικών συσσιτίων είναι και εδώ έργο των δασκάλων και των διδασκαλισών.

Στα χρόνια της Κατοχής δεν έγινε καμιά προσπάθεια για την εκπαίδευση, παρά μόνο η επαναφορά του σχήματος: Εξάχρονο Δημοτικό - Εξάχρονο Γυμνάσιο. Εξάχρονο λειτουργεί πλέον και το Γυμνάσιο Ναυπάκτου, που απ' το σχολικό έτος 1937-38 είχε αρχίσει να λειτουργεί ως 8τάξιο.

Στα θύματα της παραπάνω χρονικής περιόδου, συγκαταλέγεται για την περιοχή μας ο δάσκαλος **Νικόλαος Περδίκης** του Δημοσθένη και από την γειτονική Δωρίδα ο Δάσκαλος **Ιωάννης Λούτσοβος** του Νικολάου.

5. Οι δάσκαλοι στον Εμφύλιο πόλεμο

Μετά την απελευθέρωση (Οκτώβρης 1944), πάλι ο κλάδος των δασκάλων πλήρωσε όσο κανένας άλλος κλάδος τα Δεκεμβριανά και τον Εμφύλιο Πόλεμο. Πολλοί δάσκαλοι κατατάχτηκαν στο «Δημοκρατικό

Στρατό» και συμμετείχαν στους αγώνες του κατά τον εμφύλιο, ενώ οι υπόλοιποι επιστρατεύτηκαν από τον Κυβερνητικό Στρατό. Οι συνάδελφοι και συναγωνιστές στις σπουδές, στο σχολείο και στη μόρφωση των παιδιών, έγιναν αντίπαλοι στον αδελφοκτόνο πόλεμο.

Ιδιαίτερη συγκίνηση νιώσαμε ξεφυλλίζοντας το «Διδασκαλικό Βήμα» των ετών 1947 - 49²⁶. Κάθε φύλλο του γεμάτο από φωτογραφίες και νεκρολογίες για δασκάλους που σκοτώθηκαν σε διάφορες μάχες, πολεμώντας από τις τάξεις του Κυβερνητικού Στρατού. Την ίδια εποχή άταφα και αλιβάνιστα τα κόκκαλα των δασκάλων που πολέμησαν απ' την πλευρά του «Δημοκρατικού Στρατού» φιλοξενούνται στα ελληνικά βουνά. Και οι μεν και οι δε, Έλληνες Δάσκαλοι. Η περιοχή μας την εποχή αυτή θρηνεί τους δασκάλους: **Δότση Γεράσιμο, Τρίφτη Ιωάννη, Βάρσο Γεώργιο και Βαζούρα Κωνσταντίνο**, που βιογραφούμε παρακάτω.

Δυστυχώς δεν είναι μόνο ο φόρος αίματος που πλήρωσαν την περίοδο αυτή οι δάσκαλοι. Είναι και οι διωγμοί, οι φυλακίσεις, οι εξορίες και ο χαρακτηρισμός «ακατάλληλος για διορισμό», συναδέλφων φιλήσυχων, φίλεργων και τίμιων αλλά «αντιφρονούντων».

Στα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου, τα σχολεία και πάλι υπολειτούργησαν. Η Πολιτεία με την αριθ. 5921/10-3-1945 παρ. 3 Διαταγή του Υπουργείου Παιδείας, ονόμασε το σχολ. έτος 1944-45 ως «σχολικό έτος 1945», το οποίο άρχισε την άνοιξη (Απρίλης) 1945 και έληξε τα Χριστούγεννα του ίδιου έτους. Οι εγγραφές των μαθητών έγιναν τον Οκτώβρη - Νοέμβρη 1944 αλλά και τον Σεπτέμβρη - Οκτώβρη 1945. Το σχολικό έτος 1945-46, τουλάχιστον για τα τρία σχολεία της Ναυπάκτου αλλά και του Ξηροπηγάδου, Παλαιοπαναγιάς και Δάφνης, άρχισε το Γενάρη και έληξε τον Ιούνιο 1946, με πολλές μετεγγραφές μαθητών από τα ορεινά σχολεία τους μήνες Μάρτη και Απρίλη. Το σχολικό έτος 1946-47, τα ίδια σχολεία φαίνεται να λειτούργησαν κανονικά, όπως και τα δύο επόμενα σχολικά έτη, στα οποία όμως σημειώνονται και πάλι μετεγγραφές μαθητών από σχολεία ορεινών χωριών κατά τους μήνες Γενάρη - Απρίλη. Εξάλλου, και στα ορεινά χωριά τα σχολεία στα χρόνια αυτά υπολειτουργούσαν. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι κατά τα σχολικά έτη 1947-48 και 1948-49 τα σχολεία Άνω Χώρας, Πόδου και Νεοχωρίου παρέμειναν κλειστά.

Μετά το 1950 τα σχολεία όλα ανοίγουν. Η Παιδεία άρχισε να κάνει

26. Με τη διάλυση της ΔΟΕ 1935 - 1946 είχε ανασταλεί και η έκδοση του «Διδασκαλικού Βήματος».

αργά βήματα προς τα εμπρός. Τα κατερειπωμένα διδακτήρια ξαναχτίζονται. Οι ανεμοσκορπισμένοι δάσκαλοι όλο και επανέρχονται στα χωριά τους. Η πολιτεία άρχισε να αποκαθιστά τον παραγκωνισμένο και πικραμένο δάσκαλο του παρελθόντος, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι δεν του χρωστάει ακόμη. Οι οφειλόμενες τιμές στους δασκάλους που θυσιάστηκαν γι' αυτή και για τη λευτεριά μας, δεν απονεμήθηκαν όπως έπρεπε. Αν και είμαστε σπάταλοι στη χρήση μαρμάρων, δεν περίσσεψε μια μαρμαροκολώνα για να στήσουμε την προτομή τους στον περίβολο των σχολείων που δίδαξαν. Ούτε τη φωτογραφία τους στα γραφεία ή στους διαδρόμους των σχολείων διατηρήσαμε. Ούτε στην ονοματοθεσία των οδών και πλατειών του τόπου καταγωγής τους τούς συμπεριλάβαμε. Η παρούσα έκδοση αποβλέπει και σε αυτό, δηλαδή να μας θυμίζει το καθήκον που παραμελήσαμε.

Βιβλιογραφία:

1. Αντωνίου Δαυίδ, «Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)», Αθήνα 1987.
2. Κοτίνης Ιωάννης Ν., «Ιστορία Ναυπάκτου και Επαρχίας», Εν Πάτραις 1905.
3. Λέφας Χρήστος, «Η ιστορία της εκπαίδευσως», Έκδοση ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942.
4. Μπακαδήμα Μαρία, *Τα αρχεία των Ελληνικών Σχολείων Ναυπάκτου, Πλατάνου και Βετολίστας κατά το διάστημα 1889-1929*, Περιοδ. ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΚΑ, Τόμ. ΣΤ' (1992-1993), σελ. 597-623.
5. Ρέππας Χρήστος Κ., «Εκπαιδευτικά Ναυπακτίας (1833-1847)», Έκδοση Ε.ΝΑ.Μ, Αθήνα 1998.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ

Η προτομή του Ιωάννη Πίτσουλα στον αύλειο χώρο του Α' Δημοτικού Σχολείου Γουμένισσας.

Ιωάννης Πίτσουλας (1881 – 1904)

Το κείμενο που ακολουθεί επιλέχθηκε απ' το βιβλίο του Άγγελου Ανεστόπουλου, «Μακεδονικός Αγών», γιατί παρουσιάζει με ακρίβεια τα κυριότερα στοιχεία της βιογραφίας του Γιάννη Πίτσουλα.

«Ο πρώτος που εφονεύθη υπό των Βουλγάρων κομιτατζήδων εν τη εκτελέσει του καθήκοντος υπέρ των εθνικών ιδεωδών εις την τουρκοκρατούμενην Μακεδονίαν ήτο ο διδάσκαλος Ιωάννης Πίτσουλας. Το φθινόπωρον του έτους 1904 εις λαμπρός νέος με αγνά πατριωτικά ιδανικά καταγόμενος από την Ναύπακτον μόλις είχαν αποφοιτήσει από το εν Αθήναις Διδασκαλείον. Ευθύς δε ως εφωδιάσθη με το δίπλωμα του διδασκάλου έσπευσε να παρακαλέση γνωστούς και φίλους να τον βοηθήσουν να τω δοθή μία θέσις εις την Μακεδονίαν, τω υπέδειξαν δε οι γνωστοί του το Γενικόν Κέντρον Αμύνης του Μακεδονικού Αγώνος.

Από διδασκάλους είχαν έλλειψιν μεγάλην όλη η ελευθέρα Ελλάς, αλλά ο φλογερός πατριώτης Ιωάννης Πίτσουλας, όστις διεκρίνετο διά τον πατριωτισμόν του και την αγάπην προς τον υπόδουλον Ελληνισμόν είχαν

αναστατωθή από τας θηριωδίας και τας φρικαλεότητες των Βουλγάρων κομιτατζήδων εναντίον των Ελλήνων κατά την καταστροφήν του Κρουσόβου τον Ιούλιον 1903. Τόσην μεγάλην επίδρασιν είχαν εις την ψυχήν του οι καννιβαλισμοί και τα αποτρόπαια εγκλήματα των Βουλγάρων κομιτατζήδων εις βάρος του υπόδουλου Ελληνισμού της Μακεδονίας, ώστε δεν ηδύνατο να κοιμηθή ημέραν και νύκτα, μέχρις ότου οι αρμόδιοι των Αθηνών τον ειδοποίησαν ότι διορίζεται διδάσκαλος εις Γουμένισαν. Ο φλεγόμενος από ακράτητον πατριωτισμόν Ρουμελιώτης Ιωάννης Πίτσουλας αμέσως ανεχώρησεν δια την υποδειχθείσαν θέσιν του διδασκάλου, παραλλήλως και πράκτορος του Μακεδονικού Αγώνος και εις το τέλος του Οκτωβρίου 1904 έφθασεν εις Γουμένισαν. Ευθύς ως ανέλαβεν υπηρεσίαν δεν έχασε ούτε ώραν. Εκάλεσε τους προκρίτους της Γουμενίτισης και αφουγκράσθη επί των φλεγόντων ζητημάτων της Ελληνικής Κοινότητος. Διήλθεν από όλας τας οικίας των Ελλήνων και τους ενεθάρρυνε και τους παρώτρυνε να εμμένουν πιστοί εις τα πάτρια και να μην πτοούνται από τας απειλάς των Βουλγάρων αρκουδιαραίων. Επίσης, διά τον ίδιον σκοπόν, περιέτρεχε τα χωρία της Γουμενίτισης και διεφώτιζε τους κατοίκους ότι έχουν υποχρέωσιν να εμμένουν πιστοί εις τα εθνικά ιδεώδη και εις το Οικουμενικόν Πατριαρχείον με τόσην δε ευγλωττίαν και πειστικότητα ωμίλει εις τους κατοίκους, ώστε πολλοί εκ των προσχωρησάντων εις την Βουλγαρικήν προπαγάνδαν επανήλθον εις τον Ελληνισμόν. Τόσην δε μεγάλην φθοράν και ζημίαν υπέστη η Βουλγαρική προπαγάνδα εις Γουμένισαν και περιοχήν εντός ολίγου χρονικού διαστήματος, ώστε το Βουλγαρικόν κομιτάτον, μένεα πνέον εναντίον του, έθεσεν αμέσως εις εφαρμογήν το γνώριμον εις αυτούς ύπουλον και άνανδρον σχέδιον της δολοφονίας. Εις τας αρχάς του μηνός Δεκεμβρίου 1904, συνελήφθη έξωθι της Γουμενίτισης υπό ομάδος ενόπλων κομιτατζήδων τελούσης υπό την αρχηγίαν του Τόδωρτσε βοεβόδα και υπεβλήθη εις μαρτυρικόν θάνατον: τον εκρέμασαν και τον απετελείωσαν με 27 μαχαιριές. Το σώμα του εθνομάρτυρος το παρέλαβεν ο διερμηνεύς του Ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Ασκητής και το μετέφερεν εις την Θεσσαλονίκην, ένθα η Ελληνική Κοινότης το εκήδευσε με μεγαλοπρέπειαν. Ο τάφος του σώζεται ακόμη σήμερον εις το Νεκροταφείον Αναλήψεως εις την Θεσσαλονίκην. Αυτή είναι εν περιλήψει η ιστορία του εθνομάρτυρος Ιωάννου Πίτσουλα.

Ο μαρτυρικός θάνατός του κατασυνέκίνησεν ολόκληρον τον Ελληνισμόν, διότι ήτο ο πρώτος διδάσκαλος από την Νότιον Ελλάδα που εθυ-

σίασε την ζωήν του διά την Μακεδονίαν, ολίγας ημέρας αργότερον από τον θάνατον του Παύλου Μελά. Ο αξιωματικός που έπεσεν υπέρ Πατρίδος εις Στάτισταν και ο διδάσκαλος που απηγγονίσθη εις Γουμένισσαν, απετέλεσαν τα σύμβολα του Εθνικού Αγώνος δια την διαφύλαξιν και την απελευθέρωσιν του Ελληνισμού»²⁷.

Ο Ναυπάκτιος ακαδημαϊκός και λογοτέχνης Γ. Αθάνας, που είχε σταλεί στη Γουμένισσα ως πολεμικός ανταποκριτής (1918-20), είναι από τους πρώτους που αναφέρθηκαν στον Γιάννη Πίτσουλα με το παρακάτω ποίημα που δημοσιεύθηκε στην ποιητική του συλλογή «Καιρός πολέμου»²⁸.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΙΤΣΟΥΛΑΣ

*Το πλατάνι, που σε βρήκαν κρεμασμένο
με αναρίθμητες στα στήθη σου πληγές,
Γιγαντώθηκε και με άνθη στολισμένο
τ' αντικρύζουν οι ζηλιάρες μας ψυχές.*

*Εγονάτισα στις ρίζες του το χώμα
κι' όσα ερχόσουν να ειπής σ' αυτή τη γη,
Τώχω νοιώση!, κι αν δεν πρόφτασε το στόμα
τα ρητόρεψε του τάφου σου η σιγή!*

*Χρόνια πέρασαν ο σπόρος της ιδέας
να μας δώσει τους μεγάλους σου καρπούς,
Μα τα πρώτα εδώ ξεδίπλια της Σημαίας
στους δικούς σου αποκρινώντανε σπασμούς!*

Το κείμενο απ' το βιβλίο του Άγγελου Ανεστόπουλου είναι απ' τα παλιότερα που γράφτηκαν για τον Γιάννη Πίτσουλα. Αργότερα, με πρωτοβουλία του Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Παιονίας και τη βοήθεια του ομώνυμου Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας στήθηκε η προτομή του Γ. Πίτσουλα στο προαύλιο του 1ου Δημοτικού Σχολείου Γουμένισσας. Την αποκάλυψη της προτομής έκανε ο τότε αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης συμπατριώτης μας και ακαδημαϊκός Γ.

27. Άγγελος Κ. Ανεστόπουλος, «Μακεδονικός Αγών», Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 403- 404.

28. Γεώργιος Αθάνας, «Καιρός πολέμου, ποιήματα 1918 - 19», Εκδότης Ι. Σιδέρης, Αθήναι (1924).

Αθανασιάδης - Νόβας, παρουσία του τότε Δημάρχου Ναυπάκτου Δημ. Κούμπιου και του Προέδρου του Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας κ. Παναγιώτη Γεωργούση. Έκτοτε οι Γουμενισσιώτες τιμούν τον εθνομάρτυρα Πίτσουλα και για τη θυσία του έχουν γραφτεί και ειπωθεί πολλά σε διάφορες εκδηλώσεις.

Ο Χρήστος Π. Ίντος, Σχολικός Σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Κιλκίς, έχει εκδώσει βιβλίο με τίτλο: ***Ιωάννης Πίτσουλας, ο δάσκαλος που θυσιάστηκε για τη Μακεδονία: ο μαρτυρικός του θάνατος στη Γουμένισσα***, (Γουμένισσα 2000). Αυτό περιέχει την ομιλία του συγγραφέα στην Παπαχαραλάμπειο Αίθουσα Ναυπάκτου μαζί με σχετικές φωτογραφίες και δημοσιεύματα του τύπου για την εκδήλωση που έγινε προς τιμή του Πίτσουλα στις 14-11-1999 στη Ναύπακτο. Περιέχει ακόμη σειρά φωτογραφιών απ' τον τόπο του μαρτυρίου, την προτομή του Γ. Πίτσουλα και τα αποκαλυπτήριά της στη Γουμένισσα (19-6-1966) καθώς και αρκετά βιβλιογραφικά στοιχεία. Οι εκδηλώσεις τιμής για τον Πίτσουλα και το φωτογραφικό υλικό που παρέδωσαν οι Γουμενισσιώτες στο Δήμο Ναυπάκτου προκάλεσαν τέτοιο ενθουσιασμό στους Ναυπακτίους ώστε ο εκδότης της τοπικής επαρχιακής εφημερίδας «ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ» κ. Γιάννης Γαϊτάνης έγραψε στην πρώτη σελίδα του 313 φύλλου (Δεκέμβρης 1999) ότι «*το σχοινί με το οποίο απηγχονίσθη ο Πίτσουλας βρίσκεται στο οικογενειακό του αρχείο!*»

Τον επόμενο χρόνο (21-22 Οκτωβρίου 2000) πραγματοποιήθηκαν στη Γουμένισσα εκδηλώσεις για την απελευθέρωσή της, όπου τιμήθηκε και ο Ναυπάκτιος Μακεδονομάχος Γ. Πίτσουλας παρουσία Ναυπακτικής αντιπροσωπείας με επικεφαλής το Δήμαρχο κ. Κώστα Κονίδα, τον Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου κ. Χρ. Παϊσίου και το Δάσκαλο - Δημοτικό Σύμβουλο κ. Θωμά Παναγιωτόπουλο, ο οποίος ήταν και ομιλητής με θέμα: «*Γιάννης Πίτσουλας, ο Επαχτίτης ήρωας που τίμησε με το αίμα του το Μακεδονικό αγώνα*». Στις εκδηλώσεις έλαβε μέρος και η πολυμελής Μικτή Χορωδία Ναυπάκτου.

Στις 20 και 21 Οκτωβρίου 2001 έγινε στη Γουμένισσα διήμερο Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα: «*Ο Μακεδονικός Αγώνας στην επαρχία Παιονίας*», υπό την αιγίδα της Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών και με την χορηγία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κιλκίς και του Δήμου Γουμένισσας. Με το συνέδριο αυτό ασχολήθηκε εκτεταμένα ο τοπικός τύπος. Ο Σύλλογος Γουμενισσιωτών της Θεσσαλονίκης, εξέδωσε τα πολυσέλιδα πρακτικά του Συνεδρίου αυτού σε βιβλίο (εκδόσεις

«Αιγαίο»). Στη σελίδα 155 του βιβλίου αυτού περιέχεται και η εισήγηση του Ναυπάκτιου Δασκάλου Θωμά Παναγιωτόπουλου με θέμα: *«Μνήμη Ναυπάκτιων Μακεδονομάχων. Δάσκαλος Ιωάννης Πίτσουλας, ο Ναυπάκτιος εθνομάρτυρας του Μακεδονικού Αγώνα»*.

Επίσης, στο τρίτομο έργο του ιστορικού Χρήστου Νεράντζη «Ο Μακεδονικός Αγώνας», εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, στη σελ. 627 του Γ' τόμου αναφέρεται με λίγα λόγια ο Γιάννης Πίτσουλας. Στις σελίδες 314 και 315 του Β' τόμου υπάρχουν φωτογραφίες του Ι. Πίτσουλα με την παρακάτω λεζάντα: *«Αριστερά ο δάσκαλος της Γουμένισσας, Γιάννης Πίτσουλας, που μαχαιρώθηκε και κρεμάστηκε από τους Βούλγαρους κομιταντζήδες το Νοέμβριο του 1904, και σ' αυτή τη σελίδα, πάνω η πάνδημη κηδεία του και δεξιά επιθανάτια επιγραφή στον ιστορικό πλέον πλάτανο»* που γράφει:

**ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΛΑΤΑΝΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΤΟ
1904 ΕΚΡΕΜΑΣΘΗ ΥΠΟ ΒΑΡΒΑΡΩΝ
ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΙΤΣΟΥΛΑΣ ΜΑΡΤΥΡΗ
ΣΑΣ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ.**

Στο τεύχος 3 του περιοδικού «γράμματα - σπουδάματα» που εκδίδεται από το 1ο Λύκειο Ναυπάκτου αναδημοσιεύεται απ' το περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ (τ. 274 Μάρτιος 1989, σ. 45-46), η εξαίρετη και εκτεταμένη ομιλία του κ. Χρήστου Ίντου, Σχολικού Συμβούλου Δασκάλων Ν. Κιλκίς, με θέμα: «Ιωάννης Πίτσουλας, ο Δάσκαλος που θυσιάστηκε για τη Γουμένισσα».

Ο δήμος Ναύπακτου απ' το 1966 τιμώντας τον ήρωα δάσκαλο έδωσε το όνομά του σε ένα δρόμο της πόλης. Είναι ο δρόμος κάτω και Ν.Α. απ' τον λόφο του Αϊ Γιώργη με ανατολική κατεύθυνση που τελειώνει στον χείμαρρο Σκα συναντώντας την οδό Φωτομάρα.

Η οικογένεια Πίτσουλα φαίνεται να είχε ακμάσει τον 19ο αιώνα στη Ναύπακτο αφού ένας Ι. Πίτσουλας²⁹ (παππούς του δασκάλου;) είχε λάβει μέρος στην εξέγερση κατά του Όθωνα (9-10-1862) επικεφαλής 27 ανδρών μαζί με αρκετούς ακόμη Ναυπάκτιους σωματάρχες και

29. Για αυτόν γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε το 1816 και πέθανε στις 25-8-1891. Ήταν ενωμοτάρχης χωροφυλακής, παντρεμένος με την Άννα Αρτινού.

αρχηγούς³⁰. Στα μητρώα αρρένων του Δήμου Ναυπάκτου υπάρχουν επίσης εγγεγραμμένοι άρρενες με το επώνυμο Πίτσουλας μέχρι το 1899.

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Άγγελος Κ. Ανεστόπουλος, «Μακεδονικός Αγών», Θεσσαλονίκη, 1965.
2. Χρήστος Νεράντζης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας 1904-1908», εκδ. Αλέξανδρος, 1992, 3τ.
3. Ζωή Καζανά - Γιάννης Χαλάτης, «Οδωνυμικά Ναυπάκτου», έκδοση Δήμου Ναυπάκτου, 1997.
4. Χρήστος Π. Ίντος, «Ιωάννης Πίτσουλας, ο δάσκαλος που θυσιάστηκε για τη Μακεδονία», Γουμένισσα 2000.
5. Εφημερίδα *Η ΠΥΛΗΝΗ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ* φ.71 Νοέμβριος 1999, 73 Ιανουάριος 2000 και φ.83-84, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2000 και φ.107-108, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2002.
6. Εφημερίδα "ΕΜΠΡΟΣ" Ναυπάκτου, φ.73/19-11-1999, σελ.13.

30. Κοτίνης Ιωάννης, «Ιστορία Ναυπάκτου και επαρχίας», Πάτρα 1905.

Ηρώο πεσόντων Δορβιτσάς δήμου Πυλίνης. Στη βάση του είναι χαραγμένα πρώτα τα ονόματα των δασκάλων Γρηγόρη Παπαχρίστου και Γεράσιμου Δότσικα.

Γρηγόριος Παπαχρίστου του Δημητρίου (1885-1913).

Γεννήθηκε στις 18-10-1885 στη Δορβιτσά Ναυπακτίας. Ο πατέρας του παπα-Δημήτρης Παπαχρίστου έκανε δάσκαλος στο χωριό για λίγο διάστημα (1885). Αποφοίτησε από το Ελληνικό Σχολείο Πλατάνου (1901) και σπούδασε στο Υποδιδασκαλείο Καρπενησίου. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στη Στράνωμα, στη Δορβιτσά (1908-1909) και στη Στύλια Ναυπακτίας. Σκοτώθηκε κατά τον Ελληνοβουλγαρικό πόλεμο στις 17 Ιουλίου 1913, σε ηλικία 28 χρονών, υπηρετώντας ως απλός στρατιώτης στο 15ο Σύνταγμα Πεζικού. Ήταν αγνός πατριώτης και τον χαρακτήριζε ο ηρωισμός και η αυτοθυσία.

Οι συμπολεμιστές του διηγούνται με θαυμασμό: «Ο Γρηγόρης ήταν πρώτος σε όλες τις μάχες, παλικάρι σωστό. Η τελευταία μάχη της μονά-

δας μας έγινε στο Πρέντελ Χαν³¹ στις 17 Ιούλη 1913. Ο Επιλοχίας δεν έστειλε τον Γρηγόρη στη μάχη, για να τον ξεκουράσει. Ο Γρηγόρης όμως επέμεινε και ο λοχαγός, στον οποίο τελικά κατέφυγε, του έκανε το χατίρι. Ο Γρηγόρης πήγε στη μάχη, μα δεν ξαναγύρισε. Ήταν θέλημα θεού να σκοτωθεί. Εμείς τραγουδήσαμε τον ηρωικό χαμό του, με το παρακάτω τοπικό Δημοτικό Τραγούδι»:

Του δάσκαλου Γρηγόρη Δ. Παπαχρίστου

Στις δεκαεπτά τ' αλωναριού την τελευταία μάχη,
δεν βρίσκει στράτα να διαβεί, στράτα να στρίψει πίσω.
Βόλι πικρό τον βάρεσε πέρα στο Πρέντελ Χάνι.
Ο Λοχαγός του έλεγε και ο Λοχαγός του λέει:
-Γρηγόρη μ' μην πας στον πόλεμο, Δάσκαλε γύρνα πίσω.

Μια μπαταριά ακούστηκε, τον φάγανε οι σκύλοι...
Τον κλαίει ούλος ο στρατός, κι' ούλες οι μεραρχίες.
Τον κλαίει κι ο Έπαχτος με ούλα τα χωριά του.
Κι ένας παπάς, γεροπαπάς δεν ψέλνει, δεν θυμιατίζει.
Μ' έναν αϊτόν εμίλαγε στον Καρδαρά³² στη ράχη.
-Αϊτέ μου, πού 'ν' ο γιόκας μου και πού 'ναι ο καλός μου;
-Σύρε παπά μ' στην εκκλησιά, σύρε να προσκυνήσεις,
το γιό σου τον εσκέπασαν της Δόξας τα στεφάνια!

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Χαραλαμπόπουλος Χαράλαμπος Δ.: «Ναυπακτικά Μελετήματα (Α')», Αθήναι 1980.
2. Χαραλαμπόπουλος Χαράλαμπος Δ.: «Του Δήμου Πυλίνης τα χωριά», εκδ. Εταιρεία Ναυπακτιακών Μελετών, Αθήνα 2005.

31. Προσωρινή έδρα σταθμού Διοικήσεως της 7ης Μεραρχίας, κοντά στην Τζουμαγιά της Ν.Δ. Βουλγαρίας.

32. Βουνό πάνω από τη Δορβιτσά (υψομ.1195μ).

Νικογεωργόπουλος Γεώργιος του Ελευθερίου (1880 - 1918)

Γεννήθηκε και μεγάλωσε στο Δενδροχώρι (Τέρνοβα) της ορεινής Ναυπακτίας με καταγωγή του παππού του (επώνυμο Στάικος) από τη γειτονική Κλεπά. Τον βρίσκουμε στο σχολικό έτος 1901-1902 να φοιτά στην τρίτη τάξη του Ελληνικού Σχολείου Μεσολογγίου με αποδεικτικό του Ελληνικού Σχολείου Ναυπάκτου. Αργότερα υπηρέτησε γραμματοδιδάσκαλος στο χωριό του.

Παντρεύτηκε με την Ελένη Χονδρού από τη Μανδρινή (Μεγάλη Παλούκοβα) και απέκτησε μια κόρη, τη Σταυρούλα.

Επιστρατεύτηκε το 1918 και «σκοτώθηκε στον πόλεμο». Σύμφωνα με άλλες πληροφορίες πέθανε την 1-1-1918 στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Πατρών όπου νοσηλευόταν. Συμπεριελήφθη στους πεσόντες και το όνομά του είναι χαραγμένο σε μαρμάρινη πλάκα (ένα απλό μνημείο πεσόντων Δενδροχωριτών), στην πλατεία Δενδροχωρίου μαζί με τα ονόματα δεκαπέντε συγχωριανών του, που θυσίασαν τη ζωή τους για τη λευτεριά της πατρίδας.

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Χαλμούκης Δημήτριος, «Τέρνοβα (Δενδροχώρι)», Αθήνα 1998, σελ. 119.
2. Ράπτης Γεώργιος, «Περιγραφή της επαρχίας Ναυπακτίας», έκδοση Ναυπακτικής Αδελφότητας Ν. Υόρκης, 1955, σελ. 214.

Βασίλειος Παπαϊωάννου του Γεωργίου (1917-1940)

Γεννήθηκε το 1917 στη Ναύπακτο. Πολύ μικρός ορφάνεψε από πατέρα. Η οικογένειά του ήταν φτωχότατη και πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια. Αυτό όμως δεν τον εμπόδισε να σπουδάσει. Γράφτηκε στην πρώτη τάξη του Α' Δημοτικού Σχολείου Ναυπάκτου. Δάσκαλο είχε τον Δημήτρη Αντωνόπουλο και Διευθυντή του Σχολείου τον Ι. Ν. Κοτίνη. Αποφοίτησε με άριστα το σχολικό έτος 1926-1927. Το 1929-30 με ενδεικτικό του Ελληνικού Σχολείου γράφτηκε στη Β' τάξη του Γυμνασίου Ναυπάκτου, απ' όπου αποφοίτησε με γενικό βαθμό «Λίαν καλώς» (8 2/12) το σχολικό έτος 1933-1934 (Αριθ. Μαθητολογίου 153). Απ' τη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία απεφοίτησε επίσης με άριστα. Στη διάρκεια των σπουδών του απέκτησε ευρύτατη εγκυκλοπαιδική και παιδαγωγική μόρφωση. Το 1937, ύστερα από πολύχρονη αρρώστια πέθανε στα πενήντα της χρόνια και η μητέρα του Ανδριάνα γεννημένη στην Τερψιθέα Ναυπακτίας. Έμεινε μόνος προστάτης του μικρότερου αδελφού του Γιώργου.

Στις 20-10-1938 κατετάγη στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Πεζικού. Στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο υπηρετούσε στο 66° Σύνταγμα πεζικού και φονεύθηκε στον αυχένα Σιρακούτ, νοτιοανατολικά του Βερατίου, την 30 Δεκεμβρίου 1940³³. Ένας ακόμη νεοσκαμμένος τάφος κοντά στους

33. Πληροφορία από το Στρατολογικό Γραφείο Μεσολογίου.

τόσους άλλους που ανοίχτηκαν για να δεχτούν τους ήρωες και μάρτυρες του έπους του Σαραντά. Ένα επιπλέον θύμα, διαλεχτό ανάμεσα στους διαλεχτούς και γενναίο μεταξύ των γενναίων, από εκείνα που τα στρατευμένα νιάτα του έθνους μας προσέφεραν στο βωμό της πατρίδας.

Ο Σύλλογος Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας ζήτησε να συμπεριλάβει ο Δήμος Ναυπάκτου μεταξύ των τιμωμένων του τους δασκάλους Βασίλειο Γ. Παπαϊωάννου και Γεώργιο Ν. Πιά για τη θυσία τους, αλλά η παράκλησή του φαίνεται ότι δεν εισακούστηκε, παρά την πρόθεση που εκδήλωσε ο τότε δήμαρχος Ι. Μακρυγιάννης με την απάντησή του στις 2-9-1954. Μεταξύ των άλλων έλεγε: «...Εξαιρετικώς διά τους πεσόντας κατά τον Ελληνοϊταλικόν πόλεμον 1940-41 αιμνήστους ήρωας Γεώργιον Πιαν και Βασίλειον Παπαϊωάννου, των οποίων, ως θα ενθυμείσθε, έπλεξα το αρμόζον εγκώμιον κατά την περυσινήν ομιλίαν μου εις την εορτήν της τιμής του Διδασκάλου, παρακάλεσα διά εγγράφου μου και διά ζώσης, διά των κλητήρων του Δήμου, να μου σταλώσι αι εικόνες των ανωτέρω ηρώων και παντός Ναυπακτίου Δημοδασκάλου, ίνα δαπάνη του Δήμου αναρτήση αυτάς εις την μεγάλην του Δημαρχείου Αίθουσαν, αλλά δεν ελήφθησαν εισέτι...». Ποτέ δεν είναι αργά για κάτι καλό.

Ήταν γενναίο παιδί,
Με τα θαμπόχρυσα κουμπιά και το πιστόλι του
Με τον αέρα του άντρα στην περπατηξιά
Και με το κράνος του, γυαλιστερό σημάδι
(Φτάσανε τόσο εύκολα μέσ' στο μυαλό
Που δεν εγνώρισε κακό ποτέ του)
Με τους στρατιώτες του ζερβά-δεξιά
Και την εκδίκηση της αδικίας μπροστά του

.....

Βρόντηξαν τα βουνά της Αλβανίας
Δεν έκλαψαν
Γιατί να κλάψουν
Ήταν γενναίο παιδί!

(Απόσπασμα από το Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο Ανθυπολοχαγό της Αλβανίας του Οδυσσέα Ελύτη, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα 1962.)

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Χρήστος Φιλ. Αναγνωστός, «Αναφορά - μνημόσυνο στους πεσόντας Ναυπάκτιους κατά τη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου», Αθήνα 1999.
2. Αρχείο 1ου Δημοτικού Σχολείου και 1ου Λυκείου Ναυπάκτου.
3. Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων - Νηπιαγωγών Ναυπακτίας.

Γεώργιος Ν. Πιας (1910 - 1941)

Ο Γεώργιος Ν. Πιας γεννήθηκε το 1910 στην Ελατόβρυση Ναυπακτίας. Το 1916 μετοίκησε με την οικογένειά του στη Ναύπακτο. Φοίτησε στο Α΄ Δημοτικό Ναυπάκτου, στο Ελληνικό Σχολείο της πόλης και στη συνέχεια στο Γυμνάσιο Ναυπάκτου, απ' όπου αποφοίτησε το 1927³⁴. Το ίδιο έτος εισήχθη στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία Αθηνών, απ' όπου απεφοίτησε το 1928.

Κατά τα έτη 1929-1933 εξάσκησε το επάγγελμα του δασκάλου αρχικά στο Α΄ και Γ΄ Δημοτικό Ναυπάκτου³⁵ και μετά το διορισμό του στα χωριά Παλαιοχωράκι και Φαμίλα Ναυπακτίας.

Την 27-3-1933 κατετάγη ως κληρωτός στο 39ο Τάγμα Ευζώνων, στο Μεσολόγγι. Την 18-7-1933 εισήχθη στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Πεζικού Χαλκίδας, απ' όπου αποφοίτησε την 23-12-1933 ως Δόκιμος Έφεδρος Αξιωματικός Πεζικού. Τοποθετήθηκε στο 12ο Σύνταγμα Πεζικού Πατρών, στο οποίο υπηρέτησε μέχρι την απόλυσή του, τα τέλη του 1934, οπότε και πήρε το βαθμό του έφεδρου Ανθυπολοχαγού του Πεζικού.

34. Στο Γυμνάσιο της Ναυπάκτου κατά το τελευταίο σχολικό έτος της φοίτησής του (1926-7), φέρεται γραμμένος στη Δ΄ τάξη με αριθμό Μαθητολογίου 161 και αριθμό τάξης 25. Στις παρατηρήσεις σημειώνεται ότι «απελύθη με βαθμόν Λίαν Καλώς οκτώ (8)».

35. Το Γ΄ Δημοτικό Σχολείο ονομαζόταν τότε Δημοτικό Σχολείο Αφροδίτης.

Κατά τα έτη 1935 - 1937 φοίτησε, μετά από εξετάσεις, στο Τμήμα Μετεκπαίδευσης Δημοδιδασκάλων του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μετά την μετεκπαίδευση αυτή, το έτος 1937 υπηρέτησε ως δάσκαλος στο χωριό Παπαδάτες Μεσολογγίου.

Το 1938 κατετάγη ως στέλεχος στην τότε Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.) και αποσπάστηκε στη Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας. Στην Ε.Ο.Ν. ανέπτυξε σημαντική εθνική δράση.

Το 1939 υπηρέτησε ως Αναπληρωτής Επιθεωρητής στο χωριό Δελβινάκι Ηπείρου. Οι κάτοικοι της περιοχής εκείνης τον θυμούνταν για αρκετά χρόνια τόσο για την εξαιρετική δράση του ως εκπαιδευτικού λειτουργού όσο και για το απαραίτητο τότε στις παραμονές πολέμου πατριωτικό του φρόνημα. Το ίδιο έτος, αφού έγινε Επιθεωρητής, τοποθετήθηκε στην Καστοριά, όπου υπηρέτησε κατά το 1940, μέχρι την επιστράτευσή του. Από 15-6-1940 μέχρι 15-7-1940, μετεκπαιδεύτηκε στο 6ο Σύνταγμα Πεζικού Κορίνθου. Την 3-11-1940 κατετάγη ως επίστρατος στην Στρατιωτική Διοίκηση Πατρών και τοποθετήθηκε στο 6ο Σύνταγμα Πεζικού.

Κατά τον πόλεμο 1940-41 και μέχρι το θάνατό του υπηρέτησε στο 6ο Σ.Π., ως Διμοιρίτης Πεζικού. Έλαβε μέρος σε όλες τις μάχες της Μονάδας του, μαχόμενος πάντοτε στην πρώτη γραμμή του πυρός και επιδεικνυε γενναιότητα, ευψυχία και ηρωισμό, πνεύμα αυτοθυσίας και μαχητικής ορμής, αντοχή στις κακουχίες και τις στερήσεις του πολέμου.

Σκληρά μαχόμενος έφθασε μέχρι το ακραίο όριο της προωθήσεως των ελληνικών στρατευμάτων στον παραλιακό τομέα, δηλαδή μέχρι το ύψωμα Σκουταρά, βορειοδυτικά της Χειμάρρας, όπου την 9-1-1941 έπεσε ηρωικά μαχόμενος στην αμυντική προσπάθεια της Μονάδας του να αποκρούσει σφοδρότατη εχθρική αντεπίθεση.

Την ημέρα εκείνη είχε διαταχθεί η αντικατάσταση της Μονάδος του από άλλη, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε λόγω της εχθρικής αντεπίθεσης. Η εχθρική αντεπίθεση τελικά αποκρούσθηκε με σημαντικές απώλειες εκατέρωθεν. Οι θέσεις στο ύψωμα που κατείχε το τμήμα Ανθυπολοχαγού Γεωργίου Πια και το οποίο είχε σπουδαία τακτική σημασία, διότι δέσποζε της πόλης και της πεδιάδας της Χειμάρρας, κρατήθηκαν ανέπαφες. Το ύψωμα εκείνο ονομάσθηκε «ύψωμα Γεωργίου Πια».

Περισσότερες λεπτομέρειες για την πολεμική του δράση και τις συνθήκες του ηρωικού του θανάτου παρατίθενται στο Παράρτημα.

Πνευματικά ο Γεώργιος Πιας διακρινόταν για την ευρύτατη επαγγελ-

ματική και γενική μόρφωσή του. Είχε οξεία νοημοσύνη και κρίση και πρακτικό πνεύμα. Διέπρεψε τόσο στα διάφορα σχολεία στα οποία φοίτησε όσο και σε εκείνα τα οποία εξάσκησε το επάγγελμά του. Ικανότατος εκπαιδευτικός, σε ηλικία 30 ετών είχε προαχθεί σε Επιθεωρητή, σπάνια περίπτωση επαγγελματικής ανέλιξης την εποχή εκείνη. Ήταν και εξαίρετος χειριστής του γραπτού και του προφορικού λόγου. Σωματικά χαρακτηριζόταν από το μέτριο, υγιές, συμμετρικό, αρμονικό και εύρωστο παράστημά του, καθώς και από τα ολόμαυρα μαλλιά της κεφαλής, το ροδαλό πρόσωπο και τα μαύρα λαμπερά μάτια, εκφραστικά της ζωτικότητας, της πνευματικής ανάπτυξης και της ψυχικής ανωτερότητας του ατόμου.

Ήταν πολύ αγαπητός σε όλους όσους τον γνώρισαν κάτω από οιασδήποτε συνθήκες. Όλοι πόνεσαν και έκλαψαν για τον ηρωικό μεν αλλά πρόωρο χαμό του. Τελείως άφοβος και πολύ θαρραλέος, ριψοκίνδυνος και τολμηρός από την παιδική του ηλικία δε γνώριζε ούτε υπολόγιζε ποτέ τον κίνδυνο. Πίστευε στην ιδέα της ελεύθερης και ένδοξης πατρίδας με πρωτοφανή φανατισμό χωρίς κανένα δισταγμό και υστεροβουλία. Την πίστη του αυτή τη μετέδιδε στην νεολαία, στους μαθητές του, στους κατοίκους των χωριών όπου δίδασκε, στους οπλίτες που είχε υπό τις διαταγές του κατά την στράτευσή του και γενικώς σε όλους όσους βρίσκονταν γύρω του σε κάθε περίπτωση και ευκαιρία.

Γενικά, ο Γεώργιος Πιας, ως άνθρωπος, ως επιστήμονας και ως έφεδρος αξιωματικός διακρινόταν μόνο για τα εξαιρετικά του προσόντα και όχι για τα ελαττώματά του. Λόγω των προσόντων του τούτων έχαιρε του κύρους μιας σπουδαίας προσωπικότητας μεταξύ όλων όσων τον γνώρισαν. Λόγω της μορφώσεώς του θα μπορούσε να προσφέρει τις υπηρεσίες του κατά τον πόλεμο σε άλλη θέση, λιγότερο επικίνδυνη. Τέτοια σκέψη όμως ήταν πέρα για πέρα αντίθετη προς τον χαρακτήρα του και τις πεποιθήσεις του. Όταν κλήθηκε στα όπλα, έσπευσε στη φωνή της πατρίδας και όχι μόνον δεν σκέφθηκε να αποφύγει, αλλά, αντίθετα, ζήτησε και κατέλαβε θέση στην πρώτη γραμμή του πυρός, ηρωικά μαχόμενος και ριψοκινδυνεύοντας ανά πάσα στιγμή, δίδοντας έτσι πρώτος το παράδειγμα του ηρωισμού και της αυτοθυσίας στους οπλίτες του.

Σε ηλικία 31 ετών ο Γεώργιος Πιας έπεσε ηρωικά μαχόμενος υπέρ πατρίδος και έτσι έσβησε πρόωρα η φωτεινή τροχιά της ζωής του και της λαμπρής σταδιοδρομίας του. Η μνήμη του, μεταξύ των οικείων του, των συγγενών του, των φίλων του και όλων όσων είχαν την τύχη να τον

γνωρίσουν, θα είναι ευλαβική και αιωνία³⁶.

Απ' το φάκελο των βιογραφικών και λοιπών στοιχείων του Γεωργίου Ν. Πια που μας παρέδωσε η οικογένεια Δημητρίου Πια για τούτη την εργασία επιλέξαμε την παραπάνω ομιλία του Νομάρχη Καστοριάς, γιατί τη θεωρήσαμε αντιπροσωπευτική και αντικειμενική.

Απ' τα περιεχόμενα του φακέλου, αλλά κι απ' τη δική μας έρευνα προκύπτουν και τα παρακάτω στοιχεία: Στην επίσημη και συγκινητική τελετή της 17-4-1959 στην Καστοριά με τη φροντίδα του Συλλόγου Δασκάλων της περιοχής, όπου παρίσταντο και τα αδέρφια του Γ. Πια, έγινε Αρχιερατικό μνημόσυνο στο Μητροπολιτικό ναό και αποκάλυψη της εικόνας του, που ήταν ανηρτημένη στα Γραφεία της Επιθεώρησης Δημοτικής Εκπαίδευσης. Περιγραφή της τελετής εκείνης, καθώς και σχετικό σχόλιο του δημοσιογράφου Χρήστου Μπερτσιά με τίτλο *Ο προβαδιστής*, δημοσίευσε η τοπική εφημερίδα «Ναυπακτιακός Λόγος» (φύλλο Ιούλιος-Αύγουστος 1959).

Ο ακριβής τόπος του ηρωικού του θανάτου και του ενταφιασμού είναι το ύψωμα 1074, όπως προκύπτει από επιστολή του Αντισυνταγματάρχη ε.α. Σπ. Γκανά³⁷ και από έγγραφο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού³⁸.

Στο νεκροταφείο του Αϊ Γιώργη Ναυπάκτου, πάνω από το 3ο Δημοτικό Σχολείο, έχει κατασκευαστεί από τους οικείους του ένα απλό και απέριττο κενοτάφιο του αείμνηστου Γεωργίου Ν. Πια.

Κατά το έτος της φοιτήσεώς του στην Παιδαγωγική Ακαδημία Αθηνών (1927) διέμενε στην οικογένεια των θείων του Παναγιώτη και Μαρίας Πια, οι οποίοι τον περιέβαλαν με πραγματική στοργή. Και αργότερα, μετά από 14 χρόνια έχυσαν και αυτοί πολλά δάκρυα πόνου για τον πρόωρο χαμό του αξέχαστου εκείνου παλικαριού.

Ο Γεράσιμος Γ. Λουκέρης στο ιστορικό του μυθιστόρημα «Λίγο πριν τα μεσάνυχτα λίγο πριν ξημερώσει³⁹» αναφέρεται στο Γεώργιο Πια. Μεταξύ των άλλων γράφει: «...Στον πόλεμο του Σαραντα εγώ και ο

36. Τα βιογραφικά στοιχεία του Γεωργίου Πια αντλήθηκαν από την ομιλία του Νομάρχη Καστοριάς Γεωργίου Μιχαλοπούλου, την οποία εκφώνησε την 17-4-1959 κατά την τελετή της αποκάλυψης της εικόνας του ήρωα Γεωργίου Πια, στα Γραφεία της Επιθεώρησης Δημοτικής Εκπαίδευσως Καστοριάς.

37. Απόσπασμα της επιστολής Σπ. Γκανά, της οποίας φωτοαντίγραφο έχει τεθεί στο αρχείο του δ.α. Σ.Π. ως ιστορικό έγγραφο, δημοσιεύουμε στο Παράρτημα του παρόντος.

38. Απόσπασμα του από 13-2-1980 εγγράφου της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, δημοσιεύουμε επίσης στο Παράρτημα.

39. Γεράσιμος Γ. Λουκέρης, «Λίγο πριν τα μεσάνυχτα λίγο πριν ξημερώσει», Εκδόσεις Πυρφόρος, 2006, σελ. 26.

Απόλλωνας είμαστε στο λόχο του Πια... Είμαστε μαζί μέχρι που σκοτώθηκε κι αυτός... Ήταν σπουδαίο παλικάρι όπως και ο φίλος του, ο Σπύρος ο Μπλέρης⁴⁰ που σκοτώθηκε κι αυτός...».

«Ξεχωριστό μνημόσυνο» κάνει στο Γεώργιο Πια κι ο συμπατριώτης μας συνταξιούχος εκπαιδευτικός Κ. Γ. Ξαρχής, στο βιβλίο του «Ναύπακτος και Ναυπακτία, Περρασμένη Ζωή⁴¹».

Επίσης, ο συνταξιούχος δάσκαλος Θεόδωρος Γ. Παπαδογεωργόπουλος απ' την Ελατόβρυση (πρώην Βοϊτσά, χωριό καταγωγής του Γ. Πια), στο βιβλίο του με τίτλο «Στα καρπούλια και στα λημέρια της Βοϊτσάς», αναφέρεται στη γενεαλογία της παλιάς και αρχοντικής **οικογένειας Πια**, δίνει την ετυμολογία του επωνύμου της, αναφέρεται στον Επιθεωρητή Γεώργιο Ν. Πια και παραθέτει φωτοτυπία της εφημερίδας «Ναυπακτικός Λόγος» (φύλλο Ιουλίου-Αυγούστου 1959) με τα βιογραφικά και άλλα σχόλια που αναφέρουμε παραπάνω.

Τον Ιούλιο του 1943 πυρπολήθηκε το πατρικό του σπίτι στη Ναύπακτο και τίποτα δεν διασώθηκε, σαν ιερό κειμήλιο, απ' τα διάφορα ατομικά του είδη (ρουχισμός, έγγραφα, φωτογραφίες και λοιπά).

Απ' τον αδερφό του Δημήτριο Πια (Ταξίαρχο ε.α.) στάλθηκε η φωτογραφία του και αναρτήθηκε το 1979 στις παρακάτω Υπηρεσίες: Δημαρχείο Ναυπάκτου, Επιθεώρηση Δημοτικής Εκπαίδευσης Πωγωνίου (Δελβινάκι), 1ο Δημοτ. Σχολείο Ναυπάκτου, Δημ. Σχολείο Παπαδάτων Μεσολογγίου, Δημοτικό Σχολείο Παλαιοχωρακίου Ναυπακτίας, Μαράσλειο Διδασκαλείο Αθηνών και στο Πολεμικό Μουσείο. Ήδη έχει αναρτηθεί και στο 3ο Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου. Προσπάθεια όμως τοποθέτησης της προτομής του στον περίβολο του σχολείου αυτού δεν τελεσφόρησε.

Στην περιοχή της Αφροδίτης Ναυπάκτου μια μικρή πλατεία, όπου διασταυρώνονται οι οδοί Πάνου Ρήγα, Σπ. Μελά, Φιλελλήνων και Θεμιστοκλή Νόβα, φέρει το όνομά του (Πλατεία Γ. Πια). Σ' αυτή ο Δήμος Ναυπάκτου, ύστερα από κατάλληλη διαμόρφωση, ανάπλαση και αξιοποίηση, μπορεί και πρέπει να στήσει την προτομή του.

40. Σπύρος Νικ. Μπλέρης (1914-1941). Γιος Ναυπάκτιου κτηματία και εμπόρου, έφεδρος Ανθυπολοχαγός, που έπεσε στις 2-1 -1941 στο ύψωμα 257 (Ρίμπα, ΒΑ Κλεισούρας).

41. Κωνσταντίνος Γ. Ξαρχής, «Ναύπακτος και Ναυπακτία, Περρασμένη Ζωή», Αθήναι 1970, σελ 17.

Σαν ιερό μνημόσυνο στον αείμνηστο Γ. Πια

Α' Ο ηρωικός θάνατός του

- [1] Σε αϊτοβούνι, στη βουνοκορφή,
απόμεινε κάποιος «σταυραετός»!...
(Στη σκλάβα γη! Έλληνες κι εκεί, «αδελφοί»)
... Ο Γιώργος Πιας, ο τότε ξακουστός!..
- [2] Αλλοίμονο!.. Χωρίς φτερά», είναι τώρα!...
Δεν έχει ανάσα και λαλιά!...
Κείται σε ξένη, εχθρική μας χώρα!...
Αίμα δεν του 'μεινε σταλιά!...
- [3] Στο χίλια εβδομήντα τέσσερα
(πιο 'κει απ' τη Χειμάρρα, ένα βουνό),
θαρρείς αστροπελέκια και αστραπόβροντα
ήτανε, απ' τον γκριζόμαυρο ουρανό,
μέσα στις φονικής μάχης τον ορυμαγδό
(απώλειες από 'κει, δικές μας κι από 'δω)
κροτάλιζαν τρομερά και οι ριπές,
απαίσιες, των αυτόματων, «θεριστικές».
- [4] Τον ήρωα, μια απ' αυτές, (τι φρίκη!), «γάζωσε»!
Αυτό ήταν το τέλος του, ψηλά εκεί!...
Πέφτοντας, μπόρεσε, μονάχα κι άρθρωσε:
«Ζήτω, Πατρίδα η ελλη...ική»!...
- [5] Χίλια εννιακόσια σαράντα ένα!...
Έπεσε ηρωικά, εκείνη τη χρονιά,
ετών τριάντα ένα,
του παγερού Γενάρη στις εννιά...
- [6] Η Πέμπτη εκείνη, ποτέ να μην ερχόταν!
Να μην είχε, ποτέ χαράξει!
Σφαίρα να μη ριχνόταν!
Ο πόλεμος, το μακελειό, να 'χε, εκεί, λουφάξει!...

- [7] Να πέφτανε χιόνια, βροχές,
για να μη γίνει μάχη,
(απρόσφορες συνθήκες καιρικές),
κανένα θύμα να μην έχει!
- [8] Άσημο να 'τανε κι απατηλό, ένα όνειρο κακό,
(φορούσε, τάχα, ολόλευκη, αγγελική, στολή),
που είδε την παραμονή, σημαδιακό,
μαύρο προμήνυμα, «αλί και τρισαλί»!...
- [9] Παλιοφασίστα Ιταλέ, από τον έναντι λόχο,
μέσ' απ' των μαχητών το πλήθος,
σαν να ξεδιάλεξες για στόχο,
του διμοιρίτη Πια το στήθος!...
- [10] Ήτανε, πάντα, στη «γραμμή πυρός»,
ακάλυπτος, ατρόμητος, λιοντάρι!
Όμως, τα βόλια, και σ' όσους είν' εμπρός,
καμιά δεν κάνουν χάρη.
- [11] Πίστευε, η λευτεριά,
για να δεντρώσει και ν' ανθίσει,
θέλει ήρωες και λεβεντιά,
ανύπαρκτη άλλη λύση.
- [12] Πως είναι όνειρο η ευτυχία,
αν λείπει η λευτεριά,
αλλά κι αυτή αδύνατη, δίχως αυτοθυσία,
ηρωισμό, παλληκαριά!
- [13] «Σαν Έλληνες, οι ήρωες πολεμήσαν»!
Ο κόσμος όλος ξέρει...
Ηρωικές, και 'κείνου οι πράξεις μάχης, ήσαν
κι αυτό το μήνυμα είχαν φέρει.

Β' Ο ιερός τάφος του

- [14] Να πάω, ας μπορούσα, στου τάφου την περιοχή,
έχοντας σαν πολύτιμη παρέα,
(με των, εκείσε, Αρχών την ανοχή),
ένα σεβάσμιο ιερέα,
που θα 'χει ό,τι το πρακτικό και πάγιο
και του Άϊ-Γιώργη εικόνα,
για να ψαλεί τρισάγιο,
ψηλά, σε κείνον τον τότε προμαχώνα.
- [15] Ν' αναπέμψει ο παπάς την προσευχή:
«Τάξαι, Κύριε, σε σκηνές δικαίων,
και μετά αγίων ανάπαυσε την ψυχή»
εκείνου, που έπεσε, μαχόμενος ως λέων,
προτάσσοντας το στήθος του, σαν ασπίδα,
για πίστη και Πατρίδα!...
- [16] Θυμίαμα κι ευωδιά τον τάφο να καλύψει,
ν' ανάψω κι εγώ καντήλι κι αγιοκέρι.
η εκδήλωση αυτή ποτέ ας μη λείψει
κι ο Θεός βολικά γι' αυτό, ας τα φέρει!...
- [17] Και θα 'θελα γονατιστός
εκεί να προσκυνήσω,
στον τάφο του, που 'ναι ιερός,
δυό λόγια να του πω, να του μιλήσω:
- Ο Θεός ξέρει, αδελφέ, το πότε
θα ανταμώσουμε ξανά...
Έχεις μηνύματα λατρείας, μέχρι τότε,
ολόθερμα κι αγνά,
εκείνων, που στη ζωή ακόμα βρίσκονται,
στη σκέψη τους σ' έχουνε κάθε ώρα
και το πικρό φαρμάκι γεύονται,
του θανάτου σου, μέχρι τώρα!...
- [18] Ας μπορούσα να του προσκομίσω:

Λούλουδα, από το άγιο της Πατρίδας χώμα,
(και με συγκίνηση, απαλά, στον τάφο του ν' αφήσω)
απ' τον Πανάγιο Τάφο ιερό σταυρό κι ακόμα,
από εκκλησιά του Έπαχτου μοσχολιβάνι
κι ένα μεγάλο δάφνινο στεφάνι!...

[19] Γαλανόλευκη, από τη μια ως την άλλη άκρια,
ν' απλώσω από πάνω,
με λίγα θερμά δάκρυα,
τον τάφο του να ράνω!...

[20] Μα πώς, απ' την απορία μου θα βγω,
χωρίς καμιά βοήθεια,
χωρίς κανέναν οδηγό;
Ποια, για τον τάφο, η αλήθεια;

[21] Ούτε η Πατρίς, ούτε κανείς άλλος,
μπορεί να βοηθήσει.
Ο χρόνος, από τότε, είναι μεγάλος
και τείνει, το παν να σβήσει.

[22] Ίσως, σ' αυτό το μέρος το ιερό,
κι αυτή θα 'ταν μια λύση,
δάφνη αιθαλής ξεφύτρωσε, με τον καιρό,
και θα με οδηγήσει!...

[23] Ελπίζω, ακόμα, σαν σημάδι αίσιο,
ο τάφος ν' αναδίνει
κάποιο άρωμα θεσπέσιο
για να με κατευθύνει...

[24] Αν όμως έπειτα κι απ' αυτό,
μου έμενε το ερώτημα καυτό:
- Γιώργο, αδελφέ, πού είσαι;
Ας άκουγα τη φωνή του, Θέ μου:
- Είμ' εδώ αδελφέ μου,
και μην ταλαιπωρείσαι!...

- [25] Και αν, τελικά, καμιά ελπίδα,
αν τίποτα δεν άκουσα, ούτ' είδα,
για να βρεθεί, εκείνης της κορφής,
το ακριβές σημείο της ταφής
και λογιστεί έτσι, του ήρωα ο τάφος,
μετά των άγνωστων τάφων κι αφανών,
τότε, το «ΠΑΣΑ ΓΗ ΤΑΦΟΣ,
ΑΝΔΡΩΝ ΕΠΙΦΑΝΩΝ»,
που ανέκαθεν ισχύει, χωρίς αλλαγή,
σαν βάλαμο θα 'ναι στον πόνο μας της ψυχής,
απ' όλους δε και σ' όλη τη γη,
θα 'ναι, στη μνήμη του, σαν έκφραση τιμής!

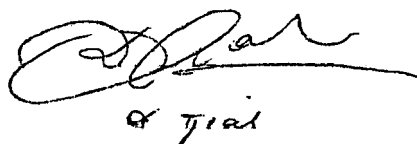
Γ' Εκπαιδευτικός - πολεμιστής

- [26] Σαν εκπαιδευτικός, σε πόλη, χωριό ή πολίχνη,
στον κάμπο είτε σε ορεινά,
της διάβας του άφησε τα ίχνη,
παντού ανεξίτηλα και πάντα φωτεινά!...
- [27] Δάσκαλος στη Ναύπακτο και σε χωριά,
(Φαμίλα, Παπαδάτες και Παλιοχωράκι),
Επιθεωρητής στην Καστοριά
και στο ακριτικό το Δελβινάκι.
- [28] Οι μαθητές του, τότε, στα σκολειά,
μεγάλοι πλέον (περάσαν τόσα χρόνια...),
θυμούνται πάντα τα παλιά
και θα τιμούν τη μνήμη του αιώνια!
- [29] Όπως οι συμπολεμιστές,
στα κακοτράχαλα βουνά της Αλβανίας,
οι δάσκαλοι κι επιθεωρητές,
συνάδελφοι της Παιδείας,
(λειτουργός της και 'κείνος ένθερμος, με πάθος),
στης καρδιάς τον είχανε το βάθος...

Δ' «Ύστατο χαίρε»

[30] Μαζί μας θα 'σαι πάντα (δεν θα 'σαι μόνος),
με της ψυχής τα μάτια μας, με τη σκέψη
η μεγάλη αγάπη μας και ο ανείπωτος πόνος,
ποτέ δεν θα στερέψει!...

[31] Ανάλαφρο κι ιερό να 'ναι το χώμα,
μη σου βαραίνει και ... πονεί
το καταπληγωμένο σώμα!...
Δόξα σου πρέπει αθάνατη, παντοτινή!...

Ν. ΠΙΑΣ

25-4-1989, Δημήτριος Ν. Πιας
Ταξίαρχος ε.α.

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας (1946-1976).
2. Εφημερίδα *Η Πυλήνη Ναυπακτίας* (φύλλο 97, Ιανουάριος 2002).

Νικόλαος Περδίκης του Δημοσθένη (1907-1944)

Γεννήθηκε στις 24-9-1907 στην Κεντρική (Ανδρίβιστα) της ορεινής Ναυπακτίας. Ήταν ο μεγαλύτερος απ' τα πέντε αδέρφια πτωχής αγροτικής οικογένειας. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού του και στα 1920-3 φοίτησε στο «Ελληνικό Σχολείο» της Τερψιθέας (Βετολίστας). Συνέχισε τις σπουδές του στο νεοσύστατο Γυμνάσιο Ναυπάκτου (1923-1925) και το 1927 τον συναντάμε απόφοιτο της Ιερατικής Σχολής Μεσολογγίου. Ανήσυχος, εργατικός, προοδευτικός, πολυμαθέστατος, μελετηρός, σοβαρός, χαρούμενος, εύγλωττος και καλίσφωνος ιεροψάλτης είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά του.

Στρατεύτηκε το 1927 και το 1930 αποστρατεύτηκε με το βαθμό του έφεδρου Υπολοχαγού του Πυροβολικού. Τον ίδιο χρόνο διορίστηκε δάσκαλος στην Ποκίστα και την επόμενη σχολική χρονιά μετατίθεται στο Κοκκινοχώρι (Νίσβαρι) Ναυπακτίας. Το 1936 υπηρετεί στο Νεοχώρι Μεσολογγίου και τον επόμενο χρόνο παντρεύτηκε με τη δασκάλα Μαρία Τσέκου από την Κέρκυρα. Απέκτησαν δύο παιδιά: Τον Δημοσθένη (1938) και τη Νικολέτα (1943). Το 1939 μετατέθηκε με τη σύζυγό του στο Μαραθώνα Αττικής και το 1940 επιστρατεύτηκε. Υπηρέτησε στην «πρώτη γραμμή» του μετώπου, στο Καλπάκι.

Μετά την αποστράτευσή του το 1941 μετατέθηκε στο Μαρκόπουλο και το 1944 στον Κουβαρά Αττικής. Εκεί, τον Ιούνιο του 1944, κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, δολοφονήθηκε από τον Καπετάν-Αράπη του ΕΛΑΣ⁴². Η οικογένειά του, αλλά και οι συνάδελφοι, που τον γνώρισαν και τόσο τον αγάπησαν για τον ευχάριστο και καλοκάγαθο χαρακτήρα του και τις χριστιανικές αρετές του, θρήνησαν το θάνατό του.

Βιβλιογραφικές πηγές:

Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας (1946-1976).

42. Οι πληροφορίες προέρχονται κυρίως από το γιο του, Δημοσθένη Περδίκη, κάτοικο Βριλησίων Αττικής.

Γεράσιμος Δότσικας του Διονυσίου (1916-1947)

Γεννήθηκε στη Δορβιτσά Ναυπακτίας το 1916. Υποδηματοποιός της εποχής εκείνης ο πατέρας του, φρόντισε για τις σπουδές του Γεράσιμου (Μάκου), αφού από μικρός διακρινόταν στα γράμματα μεταξύ των συμμαθητών του. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο δημοτικό σχολείο του χωριού του και το σχολικό έτος 1927-28 τον συναντάμε στην Α' τάξη του Γυμνασίου Ναυπάκτου. Αποφοίτησε με καλή βαθμολογία, το σχολικό έτος 1933-1934.

Σπούδασε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Λαμίας και το σχολικό έτος 1935 -36 αποφοίτησε με γενικό βαθμό **Άριστα (9,02)**. Πρωτοδιορίστηκε δάσκαλος στο δημοτικό σχολείο Καστανιάς⁴³ Ναυπακτίας. Αργότερα στρατεύτηκε και στον ελληνοϊταλικό πόλεμο έλαβε μέρος ως έφεδρος Ανθυπολοχαγός απ' τη Σχολή Κέρκυρας. Το 1943 υπηρετεί στο Δημοτικό Σχολείο Κάμπου Σίμου.

Ωραίος στη μορφή, στην ψυχή και στο ήθος, αγαπήθηκε απ' τους κατοίκους, των χωριών που υπηρέτησε, για την εργατικότητα του και αργότερα, όταν μετατέθηκε με αίτησή του στη Σκάλα⁴⁴ Ναυπακτίας, στενοχωρήθηκαν και διαμαρτυρήθηκαν γιατί «στερήθηκαν του εκλεκτού αυτού διδασκάλου».

Αν και νέος στην υπηρεσία, ήταν επιστημονικά επαρκής και διδακτικά άρτιος, εμβριθής μελετητής της Παιδαγωγικής Επιστήμης και της Ψυχολογίας. Χωρίς αμφιβολία θα εξελισσόταν σε λαμπρό στέλεχος της

43. Φ.Ε.Κ.202 τ.Γ'/17-12-1937

44. Φ.Ε.Κ.259 τ.Γ'/27-9-1946

εκπαίδευσης. Η μοίρα όμως στέρησε τη δημοτική εκπαίδευση από τον άξιο τούτο εκπαιδευτικό. Επιστρατεύθηκε το Νοέμβρη του 1946⁴⁵ και σκοτώθηκε την 17-3-1947 ως έφεδρος Υπολοχαγός⁴⁶. Τότε υπηρετούσε στο 614 Τάγμα Πεζικού στην Τούμπα Θεσσαλονίκης. Με Β.Δ. (ΦΕΚ 249/1949) προάχθηκε μετά το θάνατό του σε Ταγματάρχη.

Ο Σύλλογος Δημοδιδασκάλων Ναυπακτίας θρήνησε τον πρόωρο και άδικο χαμό του Γεράσιμου Δότσικα. Με την αριθ. 3/20-3-1947 πράξη του "εξέφρασε τα θερμά συλλυπητήρια" στην οικογένειά του και αργότερα αποφάσισε όπως «κατά την επικειμένην επιμνημόσυνον δέησιν εν τω ιερῷ ναῷ της Δορβιτσάς, ...παραστώσιν ως αντιπρόσωποι του συλλόγου, οι συνάδελφοι Τσουμής Γεώργιος και Χαραλαμπίδης Δημήτριος. Εκ τούτων ο μὲν διδάσκαλος Τσουμής Γεώργιος θα εκφωνήσῃ επιμνημόσυνον λόγον... ο δε διδάσκαλος Χαραλαμπίδης Δημήτριος θα φιλοτεχνήσῃ και θα καταθέσῃ στέφανον... Οι ως άνω να μεριμνήσουν ὥστε να παραστούν και οι πλησίον διαμένοντες δημοδιδάσκαλοι...».

Στο μνημείο Ηρώων Δορβιτσάς έχει χαραχτεί το όνομά του και σε μια πλατεία του χωριού διαβάζουμε: «Πλατεία Γεράσιμου Δότσικα». Ανώνυμοι Στρανωμίτες και Δορβιτσιώτες, συγκινημένοι από τον άδικο χαμό του, τη Δευτέρα του Πάσχα 1947, τραγούδησαν το παρακάτω τραγούδι:

*«Τ' αἰκούτε Δορβιτσιώτισσες και Δορβιτσωτοπούλες,
φέτος να μην χορέψετε, τραγούδια να μην πείτε.
Βαρέσανε τον Μάκο μας μέσ' στη Θεσσαλονίκη.
Τον κλαίει ὅλος ο στρατός κι ὅλες οι μεραρχίες.
Τον κλαίνει χώρες και χωριά, χωριά και πολιτείες.
Τον κλαίει η δόλια η μάνα του κι οι δόλιες αδελφές του⁴⁷».*

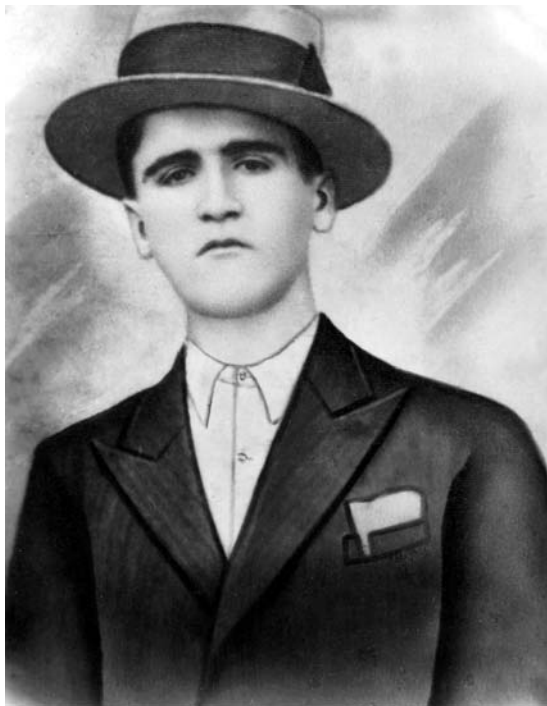
Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Γ.Α.Κ. Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο 5ο Γραφείο Π.Ε. Ναυπακτίας, Α.Ε.Ε. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ 48, φακ. 98.
2. Παπανικολάου Χρήστος Ν., *Η Ναυπακτία... κατά τα έτη 1940-1950*, Χαλκίς 1968.
3. Αιτωλοακαρνανική και Ευρυτανική Εγκυκλοπαίδεια, σελ.828-829.
4. Εφημ. «Η Πυλήνη Ναυπακτίας», φ.96/Νοέμβρης - Δεκέμβρης 2001
5. Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας (1946-1976).

45. βλ. αναφορά του στο Παράρτημα.

46. Στη Ληξιαρχική Πράξη θανάτου του στο Ληξιαρχείο Δορβιτσάς αναγράφεται ότι «...προσκομίσθη νεκρός την 16-3-1947 στο 403 Στρ. Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης...».

47. Ευγενία Καραγιάννη - Χαραλαμποπούλου, *Η Ναυπακτία, Άνθρωποι και Τόποι στο Δημοτικό μας Τραγούδι*, ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΚΑ Α' 1983, σελ.178.

Ιωάννης Τρίφτης του Κωνσταντίνου (1914-1948)

Στην «ξακουσμένη Ζηλίτσα» και «δασκαλοχώρι»⁴⁸ των Κραβάρων, στην πάλαι ποτέ πρωτεύουσα του Δήμου Οφιονείας (1869-1912), στην Κυδωνιά Ναυπακτίας γεννήθηκε το 1914 ο Ιωάννης Κων. Τρίφτης. Ο πατέρας ήταν δάσκαλος εκείνα τα χρόνια στα χωριά της ορεινής Ναυπακτίας. Αυτό το επάγγελμα ζήλεψε και διάλεξε ο Γιάννης αφού από μικρός έζησε και γαλουχήθηκε κοντά στο σχολείο και τους δασκάλους και αναδείχτηκε, μεγαλώνοντας, πρώτος στα γράμματα.

Το σχολικό έτος 1927-28 τον βρίσκουμε γραμμένο στην Α' τάξη του Γυμνασίου Ναυπάκτου. Τον Ιούλιο του 1937 «*κρίθηκε άξιος απολύσεως με τον γενικόν βαθμόν **Λίαν Καλώς (8,56)***» από την Ζαρίφειο Παιδαγωγική Ακαδημία Αλεξανδρούπολης. Τα Χριστούγεννα του ίδιου χρόνου διορίστηκε στο δημοτικό σχολείο Μπαμπαλιού Βάλτου⁴⁹. Το Σεπτέμβριο

48. Η προσωνυμία «δασκαλοχώρι» δόθηκε στα νεότερα χρόνια λόγω της καταγωγής πολλών δασκάλων και καθηγητών απ' το χωριό αυτό. Την παρουσία δασκάλων αναφέρει και ο Ανδρέας Καρκαβίτσας κατά την περιοδεία του στα Κράβαρα. Βλέπε σχετικό απόσπασμα στο Παράρτημα.

49. Φ.Ε.Κ. 209 τ. Γ'/24-12-1937.

του 1939 μετατίθεται για λόγους υγείας στο Δημοτικό Σχολείο Βουστρίου. Τα επόμενα σχολικά χρόνια αποσπάται σε σχολεία χωριών της Ναυπακτίας: Μανδρινή (1942-45), Αράχοβα (1945-46) και τέλος με αίτησή του μετατίθεται στο δημοτικό σχολείο Παλαιοπύργου⁵⁰.

Νους κατεξοχήν φιλελεύθερος, ήταν ένας απ' τους προοδευτικότερους δασκάλους. Ενθουσιώδης εργάτης του δημοτικού σχολείου, πίστευε στο βαρύ, δύσκολο και ιερό έργο του. Την ώρα της διδασκαλίας τη θεωρούσε «ιερή μυσταγωγία». Με την εργατικότητα του, τον αδάμαστο χαρακτήρα και την απέραντη καλοσύνη του, κατέκτησε τους μαθητές των σχολείων του και την κοινωνία των χωριών όπου υπηρέτησε. Σε «Ειδική Έκθεση» του τότε Επιθεωρητή Γεωργίου Στράτου (27-5-1947), μεταξύ των άλλων χαρακτηρισμών για «τα κοινωνικά του φρονήματα», διαβάζουμε και τα παρακάτω: «...Λαμβάνοντες υπ' όψιν τας συνθήκας υπ' ας λειτουργεί το σχολείον τούτο (αριθμός μαθητών 128, άτακτος φοίτηση λόγω προελεύσεως των μαθητών εκ μεμακρυσμένων συνοικισμών, έλλειψις εποπτικών μέσων κ.λπ.) χαρακτηρίζομεν τούτον ως επαρκή. Διευθύνει καλώς το σχολείον. Εμφάνισις καλή. Φιλόπονος και εργατικός....».

Επιστρατεύτηκε τον Οκτώβρη του 1947⁵¹, την εποχή των τελευταίων εμφυλιοπολεμικών συγκρούσεων, και τον συναντάμε στις 13-1-1948 στη μάχη της Αράχοβας Ναυπακτίας. Για τη συμμετοχή του στη μάχη αυτή ο δάσκαλος Χρίστος Παπανικολάου⁵² γράφει: «... ο Λοχίας Τρίφτης Ιωάννης, δημοδιδάσκαλος, με όλη την άδολη δασκαλική του ψυχή, μάχεται ηρωικά. Η σύγκρουσις συνεχίζεται εις το κέντρον (της Αραχόβης)... ο Λοχίας Τρίφτης Ιωάννης, εκ Μανδρινής Ναυπακτίας⁵³, δημοδιδάσκαλος, συλληφθείς πολεμών αυτούς εξετελέσθη».

Έπεσε πιστός εκτελεστής του καθήκοντος προς την πατρίδα και με την ηρωική του θυσία επισφράγισε αυτό που στο σχολείο δίδασκε, την μέχρι αυτοθυσίας αγάπη στην Πατρίδα.

50. Φ.Ε.Κ. 259 τ. Γ' / 27-9-1946.

51. Βλ. αντίγραφο αναφοράς του στο Παράρτημα.

52. Χρ. Ν. Παπανικολάου, «Η Ναυπακτία...κατά τα έτη 1940-1950», Χαλκίς 1968.

53. Πιθανόν από λάθος πληροφορία ή επειδή ο συγγραφέας είχε τους δικούς του λόγους δεν αναγράφει την Κυδωνιά (Ζηλίστα) ως γενέτειρα του Ιωάννη Τρίφτη. Ο συμβολαιογράφος Νικόλαος Χαρ. Δημόπουλος, στο βιβλίο του «Ο συμμοριτοπόλεμος εις την Ναυπακτίαν» (Έκδοσις 1959), στον απολογισμό της ίδιας μάχης αναγράφει στους εκτελεσθέντες με α/α 15: Εθνοφρουρός Τρίφτης Ιωάννης του Κωνσταντίνου, δημοδιδάσκαλος εκ Κυδωνιάς Ναυπακτίας. Ο Δημήτριος Αθ. Πλούμης, στο βιβλίο του «Ελληνική Τραγωδία, 1946-1949», στη σελίδα 211, δεν αναφέρει καθόλου τον Ιωάννη Τρίφτη στη μάχη της Αράχοβας, αναγράφει όμως 12 εκτελεσθέντες (ενώ ο Δημόπουλος γράφει 16) και περισσότερους νεκρούς Αραχοβίτες.

Γεώργιος Βάρσος του Κωνσταντίνου (1924 - 1948)

Γεννήθηκε το 1924 στο χωριό Ταξιάρχης Τριχωνίδας. Απ' την πατρική οικογένεια, γνωστή και πέρα απ' τη Ρούμελη⁵⁴ για την αυστηρή πατριαρχική συγκρότησή της και την εθνική ελληνοπρεπή δράση της, παρέλαβε ο Γεώργιος Βάρσος και ενσάρκωσε πρώτα την έννοια του μόχθου και της θυσίας, που αποτέλεσε θεμελιώδη αρχή και πρόγραμμα του στη ζωή, έπειτα την προσήλωση στους οικογενειακούς θεσμούς και τέλος την αγάπη στην πατρίδα και τη θρησκεία.

Τέλειωσε το Γυμνάσιο στην Αθήνα όπου ο πατέρας του ήταν υπάλληλος στο Υπουργείο Εσωτερικών. Εκεί αναγκάστηκε να εργάζεται, γιατί ο μικρός μισθός του πατέρα του δεν αρκούσε να συντηρεί όλη την οικογένειά του, λόγω και της ξενικής τότε Κατοχής. Σπούδασε στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία, όπου διαπλάτυνε τους πνευματικούς του ορίζοντες και καλλιέργησε τις αρετές του ψυχικού και ηθικού του κόσμου. Έτσι αντιστάθηκε στα σαγηνευτικά διεθνιστικά και υλιστικά κηρύγματα της εποχής του και διαμορφωμένος και ώριμος το Μάρτιο του 1947 διορίστηκε δάσκαλος στη Νέα Αβόρανη Αργινίου.

Μικρός στο σώμα αλλά μεγάλος στην καρδιά και τα αισθήματα, απλός και ανεπιτήδευτος στους τρόπους, σεμνός στο ήθος, σταθερός στο χαρακτήρα, πιστός ως φίλος, στοργικός ως γιος και αδερφός, ευπροσήγορος, δραστήριος και προπάντων πατριώτης υπήρξε ο Γεώρ-

54. Απώτερη καταγωγή της οικογένειας ήταν το χωριό Ρωσκά Ευρυτανίας.

γιος Βάρσος. Ήθελε να διοριστεί στην Αθήνα όπου ήταν και οι γονείς του, αλλά η τύχη του τον έφερε πάλι στη Ρούμελη για δυο μόνο μέρες. Σε σχετική επιστολή του δασκάλου Αναστασίου Σπυρόπουλου προς τον τότε πρόεδρο του Συλλόγου Δ/Ν Ναυπακτίας, διαβάζουμε: «...τι υποχρέωσιν είχαν εγώ να σας ειδοποιήσω την στιγμήν καθ' ήν ούτος... την πρώτην ημέραν ανέλαβεν υπηρεσίαν και την δευτέραν εστρατεύθη...» Το διάστημα αυτό των δύο ημερών ήταν αρκετό να σαγηνεύσει τις ψυχές και τον νου των μικρών μαθητών του και να οδηγηθεί σε μια γενικότερη θεώρηση του λειτουργήματος και της αποστολής που αναλάμβανε. Σε επιστολή του προς τον τότε Διευθυντή της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Επαμεινώνδα Ν. Μπασουκέα, έγραφε τα παρακάτω βαθυστόχαστα και περισπούδαστα: «...Μόνον θετικόν και εποικοδομητικόν κατά τας αρχάς και τους σκοπούς της Πολιτείας αντιλαμβάνομαι και έτσι εννοώ να ασκήσω το έργον και το επάγγελμά μου. Διότι έργον αρνητικόν εις την Παιδεία σημαίνει κατακρήμνισιν ολοκλήρου του οικοδομήματος, όπερ μας εκληροδότησαν -πολύ κοπιάσαντες- οι σεπτοί πρόγονοί μας...»

Σύμφωνα με τα παραπάνω γραφόμενά του, φαίνεται πως οραματιζόταν το δάσκαλο της εποχής του αφοσιωμένο στην ελληνοπρεπή αγωγή της νέας γενιάς και εμπνευσμένο προφήτη των προαιώνιων πόθων του έθνους, αλλά η κλήση της πατρίδας τον απέσπασε, μετά από ένα διήμερο, απ' αυτό το επάγγελμα και το έργο. Ενθουσιώδης και γενναίος, όπως μέχρι τώρα τον χάλκευσαν η καταγωγή, η οικογένεια, το σχολικό περιβάλλον, η βιοπάλη, η Κατοχή, το Μαρασλείο ίδρυμα και ό,τι αισθανόταν ότι είναι Ελλάδα, «ορμά προς τον υπέρ πίστεως και πατρίδος αγώνα και την τελική...θυσία!».

Στρατεύτηκε λοιπόν στις 10-3-1947 κι έκανε τη βασική στρατιωτική του εκπαίδευση στην Τρίπολη. Ακολούθησε εξάμηνη εκπαίδευση στη Στρατιωτική Σχολή της Σύρου, απ' όπου βγήκε Έφεδρος Αξιωματικός. Το Γενάρη του 1948 τοποθετήθηκε στο 552 Τάγμα Πεζικού με έδρα τους Παππάδες⁵⁵ της Δράμας, κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Εκεί, στις 24-9-1948, σε μάχη κατά την οποία «μαχόμενος επί δίωρον μετά λύσσης εν μέσω ισχυρώς οργανωμένων εχθρικών πολυβολείων και κολάσεως πυρός επί της τοποθεσίας **Φιντέρνας** (ΒΑ Παππάδων)» - κατά την χαρακτηριστική έκθεση του Διοικητή του Τάγματος - άφησε

55. Παππάδες Δράμας: οικισμός της πρώην κοινότητας Σιδηρόνερου Δράμας.

την τελευταία του πνοή, «*πεσών ενδόξως ολίγα μόλις μέτρα προ ενός ισχυροτάτου εχθρικού πολυβολείου*». Μετά το θάνατό του «*προήχθη σε λοχαγό επ' ανδραγαθεία*» (ΠΔ2-7-49 ΕΔΥΣ 299/49).

Αυτός ήταν ο Γεώργιος Βάρσος. Δίκαια πενθεί η οικογένειά του και εύλογα τον θρήνησαν συγγενείς και φίλοι. Η διδασκαλική οικογένεια, που τον δέχτηκε για ένα μόνο διήμερο στους κόλπους της, θρήνησε για την πρόωγη απώλειά του, επειδή στερήθηκε ενός εμπνευσμένου λειτουργού της παιδείας και ενός πολύτιμου και πολλά υποσχόμενου στελέχους της. Ο Σύλλογος Δ/Ν Ναυπακτίας συμμετείχε σε ετήσιο μνημόσυνο (Σεπτέμβρης 1949)⁵⁶, που τέλεσε η τότε κοινότητα Θέρμου, μαζί με το μνημόσυνο του Κων. Βαζούρα και άλλων πεσόντων Θερμίων, στην Ι.Μ. Αγίας Παρασκευής Μάνδρας. Και οι δάσκαλοι του Αγρινίου θρήνησαν το θάνατο του Γ. Βάρσου, επειδή η Νέα Αβόρανη ανήκε στην περιφέρειά τους, αλλά αισθάνθηκαν και υπερήφανοι επειδή αυτή η περιφέρεια «*προσέφερε έναν ακόμη επίλεκτο διδάσκαλόν της, τον έφεδρο Ανθυπασπιστή και δάσκαλο της Λεπενούς Σωτήριο Τσιρώνη, εις τον βωμόν της χειμαζόμενης πατρίδος μας*⁵⁷».

Ο Δήμος Θέρμου ας τιμήσει τον ήρωά του δίνοντας τ' όνομά του σ' ένα δρόμο της πόλης. Το αξίζει.

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας (1946-1976).
2. *Διδασκαλικόν Βήμα*, φύλλο 90, 20 Νοεμβρίου 1948, σελ. 6.
3. Πληροφορίες από κατοίκους του Δημοτικού Διαμερίσματος Ταξιάρχης Θέρμου.

56. Βλ. σχετική Απόδειξη Εξόδων στο Παράρτημα αριθμ. 7.

57. *Διδασκαλικόν Βήμα*, Φύλλο 107, 7 Μαΐου 1949.

Κωνσταντίνος Βαζούρας του Θεοδώρου (1922-1949).

Γεννήθηκε το 1922 στο μικρό, όμορφο και ιστορικό χωριό Ταξιάρχης του Δήμου Θέρμου. Είναι το χωριό που φιλοξένησε και γαλούχησε τους αυτάδελφους μεγάλους διδασκάλους Χρύσανθο και Κοσμά τον Αιτωλό.

Ο πατέρας του ήταν αγροτικός διανομέας στην περιοχή και η μητέρα του, η κυρά Γιαννούλα (ή Γιαννιώ), είχε όλες τις ευθύνες του σπιτιού και τη φροντίδα των παιδιών της και ιδιαίτερα του μικρού Κώστα, γιατί αυτός αγαπούσε και τα γράμματα. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στη γενέτειρά του, με δάσκαλο τον Αναστάσιο Σπυρόπουλο, κι έπειτα στο ιστορικό Γυμνάσιο Θέρμου διακρίθηκε για την επιμέλεια, τη δίψα για μάθηση και την κοσμιότητά του.

Το 1943 γράφτηκε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Αθηνών ύστερα από πολλούς κόπους και στενοχώριες, γιατί οι κατακτητές δυσκόλευαν τα ταξίδια με το τρένο και τη φοίτηση σε Εκπαιδευτικές Σχολές. Ξεκίνησε πεζός για τον προορισμό του, αλλά, δυστυχώς, συνελήφθη στο Αγρίνιο και κλείστηκε για δέκα μέρες στις φυλακές. Μόλις αφέθηκε λεύτερος, πάλι πεζός ξεκίνησε για την Αθήνα.

Όταν τέλειωσε η πρώτη παιδαγωγική χρονιά, πάλι με τα πόδια επέστρεψε στο χωριό, μέσω Βοιωτίας και Φωκίδας, γιατί «τα καρτέρια ήταν πιασμένα» στον Ισθμό και στο Ρίο-Αντίρριο. Ήταν το καλοκαίρι του 1944 που η Πελοπόννησος είχε κηρυχθεί σε «κατάσταση πολιορκίας» απ' τους Γερμανούς. Συνελήφθηκε και πάλι στη Θήβα και απολύθηκε μετά από πενήντα μέρες με τη βοήθεια Ιταλού αξιωματούχου. Μάζευε, λένε, μύγδαλα, διάλεγε τη αμυγδαλόψιχα κι ο Ιταλός την έστελνε στην πατρίδα του. Εκτίμησε την εργατικότητά του και τον άφησε λεύτερο. Στη δεύτερη παιδαγωγική χρονιά επανήλθε στην Αθήνα και κατά τα «Δεκεμβριανά», *«...σώθηκε ως εκ θαύματος, κλεισμένος, μετά του συναδέλφου του και κοντοχωριανού Φώτη Καλλιακμάνη, εντός υπογείου επί 25 ημέρας»*.

Πρωτοδιορίστηκε δάσκαλος με προσωρινή τοποθέτηση στο χωριό Λαμπίρι Τριχωνίδας⁵⁸, αλλά κι εκεί συνελήφθη σε εμφυλιοπολεμική συμπλοκή και κατόρθωσε να διαφύγει. Την επόμενη σχολική χρονιά τοποθετήθηκε οριστικά στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού του⁵⁹.

Ψηλός, ομορφάνθρωπος και λεβέντης άνδρας ήταν ο Κ. Θ. Βαζούρας, μας είπαν αυτοί που τον γνώρισαν καλά και τον ζήσανε.

Πριν λήξει η σχολική χρονιά, στις 17 Ιουνίου 1948, στρατεύτηκε. Έκαμε δέκα μέρες νωρίτερα τις εξετάσεις των μαθητών, έκλεισε το σχολείο και παρουσιάστηκε στο Κέντρο Εκπαιδεύσεως Τρίπολης. Μετά τη βασική του εκπαίδευση υπηρέτησε στο 52^ο Ελαφρύ Τάγμα Πεζικού (Ε.Τ.Π.), που είχε έδρα τη Λαμία, με την ειδικότητα του σιτιστή⁶⁰. Πήρε μέρος σε διάφορες *«εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της Ρούμελης, επιδείξας ανδρείαν και αυτοθυσίαν»*.

Στις 21 Μάη 1949, ημέρα της ονομαστικής του γιορτής, ήρθε με άδεια στο χωριό του. Γλέντησε με τους γονείς, συγγενείς, φίλους και συγχωριανούς κι έφυγε για τη μονάδα του... Δεν ξαναγύρισε. Σε λίγες μέρες (Παρασκευή 3-6-1949)⁶¹ το αυτοκίνητο της τροφοδοσίας του τάγματος προσέκρουσε σε νάρκη, ανατινάχθηκε και ο Κωνσταντίνος Βαζούρας σκοτώθηκε.

58. Φ.Ε.Κ. 307/25-11-1946 τ. Γ'.

59. Βλ. σχετική ανακοίνωση Επιθεωρητή Δ.Ε. Ναυπακτίας στο Παράρτημα.

60. Κάποιοι καλοθελητές τον είχαν χαρακτηρίσει «αριστερό» και δεν επιλέχτηκε για Δόκιμος - Έφεδρος Ανθυπολοχαγός, όπως οι περισσότεροι συνάδελφοί του.

61. Στο σήμα του Γ.Ε.Σ., προς την Κοινότητα Θέρμου, η αναγγελία του θανάτου του έχει άλλη ημερομηνία: ΓΕΣ/Β/2/15-6-1949, Αριθ.869.430, *«Γνωρίσατε οικείους ηρωϊκόν θάνατον στρατιώτου Βαζούρα Κων/νου, πεσόντος 6-6-1949 εις τον υπέρ όλων αγώνα...»*. Αντιστράτηγος Γ.Ε.Σ. ΚΟΣΜΑΣ.

Κηδεύτηκε κοντά στον τόπο του θανάτου του⁶², στο χωριό Άγιος Γεώργιος Φθιώτιδας, με τις πρέπουσες στρατιωτικές τιμές. Ο ίδιος ο λοχαγός του, ο Γιώργος Κούκιος απ' τον Άγιο Γεώργιο, εκφώνησε τον επικήδειο. Στον Ταξιάρχη, ο ίδιος ο δάσκαλός του, ο Αναστάσιος Σπυρόπουλος απ' τη Μελίγκοβα, με όλους τους συναδέλφους των γειτονικών χωριών, εκπροσώπησε το Σύλλογο Δημοδιδασκάλων Ναυπακτίας στο 9ήμερο και στο 40ήμερο μνημόσυνό του.

Παραθέτουμε αποσπάσματα απ' τον επιμνημόσυνο λόγο που εκφώνησε στις 17 Ιουλίου 1949 ο Αναστάσιος Σπυρόπουλος: «Αείμνηστε και αγαπημένε μας συνάδελφε Κώστα, Μόλις έθεσες το θεμέλιο λίθο της μελλοντικής σου σταδιοδρομίας, μόλις πραγματοποιήσες τα όνειρά σου και ικανοποίησες τους πόθους των γονέων σου, των συγγενών σου, των φίλων σου και του δασκάλου σου, απεδήμησες προς Κύριον... Η μοίρα αγαπητέ μας συνάδελφε, εξήλεψε την πραότητα του σώματος και της ψυχής σου και σε ήρπασεν από τας στοργικές αγκάλας των γονέων σου, οίτινες εκοπίασαν, εστερήθησαν και εμόχθησαν, κατά τα σκληρά και αλησμόνητα έτη της Κατοχής, διά την κανονικήν σου ανατροφήν... Πολλά υπήρξαν τα βάσανά σου εν τω πολιτικώ και στρατιωτικώ βίω κατά τους χρόνους της Κατοχής και τους μετά ταύτην τοιούτους και μόλις τα μαύρα και σκοτεινά νέφη διελύθησαν και ερρόδισεν η ανατολή με τας φωτεινάς της ακτίνας, νέα, μαύρα ως πέπλος σύννεφα, εκάλυψαν τον γαλανόν ουρανόν της γενέτειράς σου... Εις ένδειξιν ελαχίστου φόρου τιμής, αγάπης και ευγνωμοσύνης και εξ ονόματος του Συλλόγου Δημοδιδασκάλων Ναυπακτίας, τον οποίον έχω την τιμήν να εκπροσωπώ σήμερον, καταθέτω τον αμάραντον της δάφνης στέφανον, που αξίζει να στεφανώνει τους τετιμημένους νικητάς των εθνικών αγώνων.... Ευχόμενος εξ ονόματος πάντων **Αιωνίαν την μνήμην σου**».

Βιβλιογραφικές πηγές:

1. Γ.Α.Κ. Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο 5^{ου} Γραφείο Π.Ε. Ναυπακτίας, Α.Ε.Ε. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ 48, φακ. 97.
2. Αρχείο Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών Ναυπακτίας (1946-1976).
3. Πληροφορίες από αφηγήσεις του αδελφού του, Αριστείδη Βαζούρα, του συνταξιούχου δασκάλου Χρήστου Κων. Ράπτη, κατοίκων Ταξιάρχη Θέρμου και του συμβολαιογράφου Κώστα Δήμου Μαραγιάννη.

62. Μετά από τριετία τα οστά του μεταφέρθηκαν σε οικογενειακό τάφο στον Ταξιάρχη.

Συνοπτική παρουσίαση δασκάλων της Δωρίδας

Η εκπαίδευση στη Δωρίδα ακολούθησε ανάλογη πορεία με αυτή της Ναυπακτίας. Το χρονικό διάστημα 1829 - 1831 λειτουργούσαν στο νομό Φωκίδας τα σχολεία Σαλώνων (Άμφισσας), Μαλανδρινίου και Βιτρυνίσσας (Τολοφώνας). Ακολούθησε η ίδρυση δημοτικών σχολείων πρώτα στις έδρες των Δήμων και σταδιακά σ' όλα τα χωριά του νομού που εξασφάλιζαν τον απαιτούμενο αριθμό μαθητών και τις οικονομικές δυνατότητες για τη λειτουργία τους. Στα σχολεία αυτά οι δημοδιδάσκαλοι εφαρμόζαν την «Αλληλοδιδασκτική» μέθοδο διδασκαλίας ως το 1875 περίπου. Με τη μέθοδο αυτή αντιμετωπίστηκε τα χρόνια εκείνα η μεγάλη έλλειψη δασκάλων. Αργότερα ιδρύθηκαν και λειτούργησαν Σχολαρχεία στο Λιδορίκι και σε κεφαλοχώρια της Δωρίδας, όπως στο Ευπάλιο, την Τολοφώνα, το Κροκύλειο, την Αρτοτίνα⁶³.

Μέχρι το 1924 στη Δωρίδα δεν υπήρχε Γυμνάσιο και τα παιδιά που τελείωναν το Σχολαρχείο του τόπου τους και ήθελαν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους σε γυμνάσια, κατέφευγαν στα γυμνάσια της Ναυπάκτου, της Άμφισσας, του Αιγίου, των Πατρών και των Αθηνών. Τώρα λειτουργούν τα Γυμνάσια - Λύκεια Λιδορικού και Ευπαλίου και το Γυμνάσιο Ερατεινής με Λυκειακές τάξεις.

Στο **Ευπάλιο**, το δημοτικό σχολείο λειτουργεί απ' το 1897 με δάσκαλο από το 1904 έως το 1909 τον Βασίλειο Ιατρίδη⁶⁴. Το Σχολαρχείο λειτούργησε απ' το 1899 με πρώτο Σχολάρχη το 1899-1904 τον Παναγιώτη Κυράγγελο και το 1911 τον Σπ. Παπαηλιόπουλο. Ελληνοδιδάσκαλος το 1911 ήταν ο Αλκιβιάδης Καραμεσίνης. Μετά την κατάργηση των Σχολαρχείων έγινε Ημιγυμνάσιο ως το 1950 οπότε πρόσθετε κάθε χρόνο από μία τάξη και έγινε πλήρες αυτοτελές Γυμνάσιο⁶⁵ το 1956 με πρώτο Γυμνασιάρχη (1956-1962) τον Γεώργιο Σταυρόπουλο απ' την Ερατεινή.

Στο **Λιδορίκι**, το 1911 λειτουργεί το Πλήρες Δημοτικό Σχολείο Αρρέων με δασκάλους τους Γ. Κάγκαλο και Ιωάννη Σφέτσο και το σχολείο Θηλέων με δασκάλα την Μαίρη Ζησοπούλου. Σχολάρχης είναι ο Θ. Σταυρόπουλος και Ελληνοδιδάσκαλοι οι Γ. Βουτσαράς και Ιωάννης Σακελλαρίου. Τον ίδιο χρόνο στο Κροκύλειο Σχολάρχης είναι ο Γ. Κωνσταντινί-

63. Χαράλαμπος Κ. Θάνος, «Ιστορία Επαρχίας Δωρίδας», Εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 1993.

64. Τον Βασίλειο Ιατρίδη τον συναντήσαμε και στην Ασπριά του Δήμου Αποδοτίας το σχολικό έτος 1897-1898.

65. Φ.Ε.Κ. 264/31-10-1956 τ. Α'. Μέχρι τότε ήταν παράρτημα του Γυμνασίου Λιδορικού.

δης και Ελληνοδιδάσκαλοι οι Γ. Δημητρόπουλος και Κ. Ταμβάκης.

Στην **Αρτοτίνα**, πρωτεύουσα του τότε Δήμου Βωμέας, λειτουργούσε το 1911 Πλήρες Δημοτικό Σχολείο Αρένων και Θηλέων καθώς και Σχολαρχείο, χωρίς να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία γι' αυτά⁶⁶.

Παρά τις εκπαιδευτικές ανισότητες και τις αντίξοες συνθήκες εκπαίδευσης, η Δωρίδα ανέδειξε πολλούς στις Τέχνες και τα Γράμματα. Κατά την περίοδο 1940-1950 η Δωρίδα ήταν κέντρο ομάδων Εθνικής Αντίστασης αλλά και εμφυλιοπολεμικών συγκρούσεων. Επιγραμματικά αναφέρουμε την παρουσία εκεί το 1942 μονάδων του Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ., την εμφάνιση της αντάρτικης ομάδας Ε.Α.Σ. (Ελληνικός Επαναστατικός Στρατός) και της ειδικής αποστολής των Άγγλων στη Γκιώνα. Στην ευρύτερη περιοχή έλαβαν χώρα πολλά σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου (25-11-1942), η μάχη με Ιταλούς στη Δοβρουβίτσα Δωρίδας (18-12-1942), οι μάχες Λιδωρικίου (12-13/9/1943) με Ιταλογερμανούς και Σκαλούλας (14-9-1943) με Γερμανούς, η φονική μάχη στο Κλήμα Δωρίδας, την 17η Απριλίου 1944, μεταξύ των ανδρών του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων του συνταγματάρχη Δημητρίου Ψαρρού και των ανδρών του ΕΛΑΣ του Άρη Βελουχιώτη, η μάχη στις Καρούτες (5-8-1944) μεταξύ ανδρών του ΕΛΑΣ και Γερμανών και η μάχη στο Καρυώτικο ποτάμι της Αρτοτίνας κατά τον εμφύλιο (21-9-1947). Μέσα σ' αυτό το ελληνικό εγερτήριο και την ιδεολογική έξαψη που δόνησε τις ψυχές των Ελλήνων σημαντική και πολύτιμη ήταν η συμβολή και των Δωριέων Δασκάλων, που ως στρατιώτες κι έφεδροι αξιωματικοί αγωνίστηκαν με απaráμιλλη ανδρεία και υποδειγματικό ηρωισμό για το θρίαμβο του δικαίου, της ελευθερίας και της ιδεολογίας τους. Άφησαν τα σχολεία τους και γρήγορα βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή, κρατώντας το όπλο με την ίδια άνεση που κρατούσαν το μολύβι. Πολλοί απ' αυτούς πότισαν με το αίμα τους τα πεδία των μαχών είτε στη Βορειοηπειρωτική γη είτε στη Δωρίδα και όπου αλλού τους κάλεσε το καθήκον προς την πατρίδα. Δυστυχώς αρκετοί υπήρξαν θύματα εμφύλιων συγκρούσεων. Στη μνήμη των θυμάτων δασκάλων της Δωρίδας της περιόδου 1940-1949 στο προαύλιο του Δημοτικού Σχολείου Λιδωρικίου, στήθηκε, τη δεκαετία του 1970, μνημείο στο οποίο είναι χαραγμένα τα παρακάτω ονόματα:

66. Ιγγλέσης Νικόλαος, «Οδηγός της Ελλάδος - Σάμου - Κρήτης - Κύπρου και πάσης της Μακεδονίας», έκδοση Η Ανατολή, Εν Αθήναις 1911.

Το ηρώο στο προαύλιο του Δημοτικού Σχολείου Λιδορικού αφιερωμένο στη μνήμη πεσόντων δασκάλων της Δωρίδας

1940-1944

Σκούτας Ευθύμιος, έφεδρος ανθυπολοχαγός
 Παπαναγιώτου Χρήστος, έφεδρος ανθυπολοχαγός
 Μαντάς Παναγιώτης
 Γιαννακόπουλος Νικόλαος
 Χριστόπουλος Χρίστος
 Λούτσοβος Ιωάννης

1945-1949

Τσώνος Ιωάννης, έφεδρος ανθυπολοχαγός
 Ηλιοπούλου Ουρανία

Από έρευνα που κάναμε συναντήσαμε και τους παρακάτω πεσόντες δασκάλους της περιόδου αυτής: **Νικόλαος Τριανταφύλλου** του Κωνσταντίνου (1917-1948), **Παναγιώτης Παπαϊωάννου** του Δημητρίου (1917-1949) και **Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου** του Παναγιώτη (1900-1947). Παρακάτω δίνονται όσα βιογραφικά στοιχεία καταφέραμε να συγκεντρώσουμε για τους πεσόντες δασκάλους της Δωρίδας.

1. **Σκούτας Ευθύμιος** του Γεωργίου. Γεννήθηκε το 1917 στο Λιδορίκι. Τέλειωσε το Γυμνάσιο Λιδορικού και την Παιδαγωγική Ακαδημία Κέρκυρας. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης. Πολέμησε στο Αλβανικό μέτωπο ως έφεδρος Ανθυπολοχαγός και στις 10-1-1941 τραυματίστηκε βαριά στο Τεπελένι. Μεταφέρθηκε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων όπου απεβίωσε.
2. **Παπαναγιώτου Χρήστος** του Παναγιώτη. Γεννήθηκε στον Άβορο και υπηρέτησε ως δάσκαλος στη Συκιά Δωρίδος. Σκοτώθηκε στο Αλβανικό μέτωπο, στο Τεπελένι το Δεκέμβρη του 1940 ως έφεδρος ανθυπολοχαγός.
3. **Μαντάς Παναγιώτης** του Γεωργίου. Γεννήθηκε στο Λιδορίκι την 1-1-1919 και σκοτώθηκε στη μάχη που έγινε στο Κλήμα Δωρίδας, στις 17 Απριλίου 1944, μεταξύ των ανδρών του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων του συνταγματάρχη Δημητρίου Ψαρρού και των ανδρών του ΕΛΑΣ.

4. **Γιαννακόπουλος Νικόλαος** του Γεωργίου και της Δέσποινας. Γεννήθηκε το 1917 στο Ζωριάνο Δωρίδας. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στα Κάτω Σούρμενα ή Μουριές του Κιλκίς. Το 1944 δολοφονήθηκε από αντάρτες πλησίον του Σιδηροδρομικού Σταθμού Νέας Καλινδρίας σε ηλικία 27 ετών⁶⁷.

67. Αθανάσιος Β. Καρκαβίτσας, «Ζωριάνος Δωρίδος: ιστορική και αυτοδιοικητική πορεία στο χρόνο», Έκδοση Συλλόγου Ζωριανιτών Δωρίδος "Ο Άγιος Νικόλαος", Αθήνα 2004.

5. **Χριστόπουλος Χρίστος** του Ιωάννη. Γεννήθηκε στη Σεργούλα το 1903. Μετά το Δημοτικό σχολείο τελείωσε το Γυμνάσιο Αιγίου και φοίτησε στο Διδασκαλείο Καρπενησίου. Μετά την αποφοίτησή του διορίστηκε Δημοδιδάσκαλος στο δημοτικό σχολείο Σεργούλας το έτος 1925. Για είκοσι συνεχόμενα χρόνια υπηρέτησε στο μονοθέσιο Δημοτικό σχολείο Σεργούλας το οποίο την εποχή εκείνη είχε περισσότερους από 120 μαθητές.

Τον Απρίλιο του έτους 1944, μετά την διάλυση του 5/42 Συντάγματος, συνελήφθηκε από άνδρες του ΕΛΑΣ και, αφού υπέστη βασανιστήρια στη διαδρομή από το Μοναστηράκι στο Κλήμα Δωρίδας, δολοφονήθηκε στο χείμαρρο «Μαντήλω», κοντά στις Καγκέλες.

Είχε παντρευτεί την Κούλα Μανδάλου με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, τον Ιωάννη και την Χριστίνα (η οποία πήρε και το όνομα του γιατί όταν δολοφονήθηκε ήταν μωρό 6 μηνών). Η κόρη του Χριστίνα, είναι καθηγήτρια Φυσικός, και ζει στην Αθήνα παντρεμένη με το δικηγόρο Θεόδωρο Δ. Παπαδημητρίου από τα Τριζόνια Δωρίδας.

Ο γιος του Ιωάννης είναι ανώτερο στέλεχος της Εταιρείας Philips.

Ως δάσκαλος, εκτός από την άοκνη προσπάθειά του και επιμέλεια για την μόρφωση των πολυπληθών μαθητών του Σχολείου του, βοήθησε και πολλούς συγχωριανούς του⁶⁸.

68. Πληροφορίες από την κόρη του Χριστίνα Χριστοπούλου - Παπαδημητρίου.

6. **Λούτσοβος Ιωάννης** του Νικολάου. Γεννήθηκε στο Λούτσοβο (σημερινό Κόκκινο) το 1883. Αποφοίτησε από το Σχολαρχείο Λαυρίου. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στα χωριά Λούτσοβο, Άβορο, Κονιάκο και Κλήμα. Την 11-9-43 τον επισκέφθηκε ο ανιψιός του γιατρός Γεώργιος Αρμύρος με τον Άγγλο Τζέφ και τον ειδοποίησε ότι την επομένη θα γινόταν επίθεση των Γερμανών στο Λιδορίκι. Ως ενεργό μέλος της Εθνικής Αντίστασης στο 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων πρωτοστάτησε στη φυγάδευση των κατοίκων του Λιδορικού. Τελικά την 12-9-1943 οι κάτοικοι σώθηκαν, αλλά οι Γερμανοί σκότωσαν στο Λιδορίκι το δάσκαλο και άλλα δυο άτομα που δεν πρόλαβαν να φύγουν⁶⁹.

7. **Τσώνος Ιωάννης** του Κωνσταντίνου. Γεννήθηκε το 1918 στον Άβορο Δωρίδας. Τέλειωσε το Γυμνάσιο Λιδορικού και την Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στον Άβορο και τη Βραϊλα. Πολέμησε στο Αλβανικό μέτωπο ως έφεδρος Ανθυπολοχαγός. Το 1944 συνελήφθηκε ως όμηρος πολέμου από τα στρατεύματα Κατοχής, φυλακίστηκε και μεταφέρθηκε στις 15-8-1944 στο στρατόπεδο του Βραδεμβούργου στη Γερμανία, από όπου επέστρεψε στην Ελλάδα την 5-10-1945. Το 1948 επιστρατεύτηκε ως έφεδρος Ανθυπολοχαγός Πεζικού και σκοτώθηκε σε μάχη στο Γράμμο-Βίτσι σε ηλικία 30 ετών. (Πληροφορίες από τον αδερφό του Γεώργιο Τσώνο, κάτοικο Λιδορικού).

69. Πληροφορίες από την κόρη του Δήμητρα Λούτσοβου, κάτοικο Αθηνών.

8. **Ηλιοπούλου Ουρανία**, σύζυγος Ιωάννου το γένος Ν. Παναγιωτόπουλου. Γεννήθηκε στη Σμύρνη Μικράς Ασίας το 1901. Το 1917 πήρε το πτυχίο της δασκάλας από το Κεντρικό Παρθεναγωγείο της Ορθόδοξου Κοινότητας Σμύρνης. Υπηρέτησε ως δασκάλα στη Φώκαια και Άγιο Νικόλαο Σμύρνης το 1917-21. Το χρονικό διάστημα 1919-22 υπηρέτησε ως εθελόντρια νοσοκόμα στο ελληνικό εκστρατευτικό Σώμα Μικράς Ασίας. Από το 1930 υπηρετούσε ως δασκάλα στο Δημοτικό Σχολείο Κροκυλείου Δωρίδας. Την 6-9-1947 δολοφονήθηκε στο Κροκύλειο μαζί με τη νεαρή κόρη της Όλγα από το Δημοκρατικό Στρατό γιατί αντέδρασε στο παιδομάζωμα, σύμφωνα με πληροφορίες από το γιό της Ιωάννη Ηλιόπουλο, συνταξιούχο δάσκαλο.

9. **Τριανταφύλλου Νικόλαος** του Κωνσταντίνου (1917-1948). Γεννήθηκε το 1917 στο Ευπάλιο. Ο πατέρας του ήταν δάσκαλος. Το 1933 τελείωσε το Γυμνάσιο Ναυπάκτου και το 1936 τη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία. Το 1936-37 υπηρέτησε δάσκαλος στο χωριό Κονιάκος Δωρίδας και το 1937-38 στον Παλιόμυλο Ευπαλίου. Στη συνέχεια στρατεύτηκε και το 1939 αποφοίτησε απ' τη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Σύρου με το βαθμό του Έφεδρου Ανθυπασπιστή. Το 1940-41 υπηρέτησε στην Αλβανία και το 1942-1944 πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου (1946-1949)

βγήκε στο βουνό και ήταν από τα ηγετικά στελέχη του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας. Σκοτώθηκε στα Κρούσια όρη του Λαγκαδά το δεύτερο δεκαήμερο του Φλεβάρη 1948, σε ηλικία 31 ετών.

Τα σύντομα αυτά βιογραφικά του στοιχεία είναι παρμένα απ' το βιβλίο του αδερφού του Γιάννη Τριανταφύλλου⁷⁰, το οποίο έχει γραφτεί αντί για μνημόσυνο σ' αυτόν, και απ' αυτό επιλέξαμε και το παρακάτω απόσπασμα ποιήματος:

ΣΤΟΝ ΚΑΠΕΤΑΝ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

Εσείς βουνά της Ρούμελης και δάση της Ναυπάκτου
που έχ'τε βρυσούλες δροσερές με το νερό το κρύο
και τα δασιά τα έλατα με τους παχιούς τους ίσκιους,
που 'φτιανε τα λημέρια του ο καπετάν Νικόλας.
Φέτος μην περιμένετε στον ίσκιο τους να κάτσει,
η λεβεντιά της Ρούμελης γενιά του Μακρυγιάννη.
Ο καπετάνιος έφυγε, ο Νίκος Τριανταφύλλου,
μαζί με τους συντρόφους του κατά του βοριά τα μέρη.

.....

Και 'κει τον βρήκε το πικρό το βόλι του θανάτου....

(Ηλίας Ι. Αρμάγος από *Τύρνα Τρικάλων Θεσσαλίας*)

10. **Παπαϊωάννου Παναγιώτης** του Δημητρίου. Γεννήθηκε στην Αμυγδαλιά Δωρίδας το 1917. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στη Βραΐλα Δωρίδας. Συμμετείχε στην Εθνική Αντίσταση και διετέλεσε καπετάνιος του 1ου Τάγματος του 36ου Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. Ήταν στενός φίλος του Νίκου Τριανταφύλλου. Σκοτώθηκε το 1949 στις τελευταίες μάχες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.

11. **Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος** του Παναγιώτη. Γεννήθηκε το 1895 στο Ζωριάνο Δωρίδας. Έλαβε μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία ως έφεδρος υπολοχαγός. Το Σεπτέμβριο του 1947 προσπαθώντας να διαφύγει τη σύλληψή του από το Δημοκρατικό Στρατό έπαθε καρδιακή προσβολή και την 10-9-1947 πέθανε στη Ναύπακτο⁷¹.

70. Γιάννης Τριανταφύλλου, «Στον αδερφό μου Νίκο Τριανταφύλλου και σ' όλους εκείνους που θυσιάστηκαν για τα ίδια με το Νίκο οράματα», Έκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1994.

71. Πληροφορίες από το συγχωριανό του Ιωάννη Ηλιοπούλο, συνταξιούχο δάσκαλο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αριθμ. 1

Επιστολή Δημοδιδασκάλων Ναυπακτίας στο Δημήτριο Παπαχαράλαμπους

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ
ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ

Εν Ναυπάκτῳ τῇ 15 Νοεμβρίου 1954

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ.

19

Π ρ ο ς

Τὸν Ἀξιότιμον κ.κ. Δημήτριον Παπαχαράλαμπους
ἐκλεκτὸν ἐν τῇ ξένῃ τέκνον τῆς Ναυπακτίας

Εἰς Ἀμερικὴν

Κ^ε Παπαχαράλαμπους

Ὁ Σύλλογος δημοδιδασκάλων Ναυπακτίας συγκείμενος ἐξ ἑκατὸν ἐβδομήκοντα περίπου μελῶν κοτεσπαριμένων εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας ὅπου ἡ πενία ἢ πνευματικὴ καὶ ἡ ὄλική οὐλοῦται καὶ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν, υπερηφανεύεται ἰσχυρῶς διὰ τὸ μνημειώδες ἐν τῇ πόλει τῆς Ναυπάκτου ἐκτελούμενον ἔργον σας, διότι πιστεύει ὁ Σύλλογος ὅτι διὰ τῆς βιβλιοθήκης ταύτης σπουδαίως θὰ ἐξυπηρετήσητε τοὺς πνευματικοὺς ὁδηγοὺς τοῦ τόπου μας. Εἰς ἀντάλλαγμα οἱ δημοδιδασκαλοὶ σὰς ὑποχόμεθα ὅτι τὸ ἔργον σας θὰ τὸ παραλάβωμεν ὡς ἰδέα καὶ θὰ τὸ ρύσωμεν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς Ναυπακτιακῆς νεολαίας ἵνα καὶ ἄλλοι εἰς τὸ διηνεκές σὰς μιμούνται πρὸς εὐτυχίαν τῆς πατρίδος μας καὶ πρὸς δόξαν τοῦ Ναυπακτιακοῦ ὀνόματος...

Εὐχόμεθα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὅπως ὁ Πανάγαθος Θεὸς σὰς φωτίζει καὶ σὰς ἐνδυναμῶν ἵνα καὶ ἄλλα ἔργα μνημειώδη εἰς τὸν τόπον μας δημιουργήσητε.

Ὁ Σύλλογός μας θὰ εἶναι πάντοτε πρόθυμος νὰ συνεργασθῇ μαζί σας εἰς τοιαῦτα ἔργα κοινῆς ὠφελείας.

Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς

Τὸ διοικητικὸν συμβόλιον

Ὁ Πρόεδρος

τὰ μέλη

Ἐλένη Παπανικολάου

Ἀθανάσιος Ἀρδός

Ἐκαμεινώνδας Ἀνδρεάπουλος

Ἀλεξάνδρα Σκαρπιά.

Κώστας Παρλής

Αριθμ. 2

Έγγραφο δασκάλων Ναυπακτίας για ανέγερση προτομής Ι. Πίτσουλα

Στην Πίτσουλα διδασκάντων
και στην Πίτσουλα Ναυπακτίας

Αριθ. 19

Εν Ναυπάκτῳ τῇ 24-12-1964

Π ρ ό ς

Τόν κ. Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου Δημ/λων καὶ
Νηπιαγωγῶν Παιονίας

Γουμέννυσσαν

Κύριε Πρόεδρε,

Ἀπαντῶντες εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 44/1963 καὶ 12/1964 ἐπιστολάς Σας καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 14/4-3-1964 ἐγγράφου ἡμῶν, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς γνωρίσωμεν ὅτι, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6180 σημερινῆς ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς, ἀπεστείλαμεν ἐπ' ὀνόματί σας δραχμὰς δύο χιλιάδας (2.000), προῦδν προαιρετικοῦ ἔργου μετὰξὺ τῶν διδασκάλων - μελῶν τοῦ Συλλόγου μας, ἐπὶ τῇ τέλει ἀνεγέρσεως προτομῆς τοῦ ἐκ Ναυπάκτου καταγομένου καὶ αὐτόθι ἀπαγχονισθέντος Μακεδονομάχου διδασκάλου Ἰωάννου Πίτσουλα.

Ἐκφράζοντες τὴν συγχαρητήριόν μας ὡς καὶ τὰς εὐχαριστίας τῶν Ναυπακτικῶν συναδέλφων διὰ τὸ ἀναληφθὲν ἔργον

Διατελοῦμεν μετὰ συναδελφικῶν χειρετεσιμῶν

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου

Ελευθέριος Βελῆς

Αριθμ. 3

(Απόσπασμα επιστολής Σπύρου Γκανά, Αντισυνταγματάρχη ε.α.
Προς τον κ. Δημήτριο Πια, αδελφό του Γεωργίου Ν. Πια.)

Τρίπολις 4 Ιουλίου 1959

Κύριε Συνταγματάρχα,

«Έλαβον την από 20-6-1959 επιστολήν σας και σας απαντώ σχετικώς με την δράσιν και τον ηρωικόν, τη αληθεία, θάνατον του αιμνήστου αδελφού σας Γεωργίου...

Ούτος ετοποθετήθη εις τον Λόχον μου και τω ανετέθη η Διοίκησης της Γ' Διμοιρίας εις αντικατάστασιν ετέρου φονευθέντος Αξ/κού και καθ' ον χρόνον το 6ο Σύνταγμά μου ανελάμβανε επιχειρήσεις εις τον τομέα της Χειμάρας....

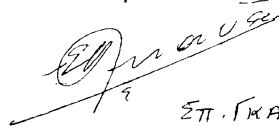
Την 9-1-1941 ο εχθρός ανασυνταχθείς και ενισχυθείς.... ενήργησε σφοδράν αντεπίθεσιν προς κατάληψιν των υψωμάτων 1086 και 1074, αλλά συνετρίβη και ηναγκάσθη να συμπτυχθή εγκαταλείψας επί του πεδίου της μάχης 14 νεκρούς, πολλούς τραυματίας, 16 αιχμαλώτους.....

Κατά την μάχην ταύτην έπεσεν ο αείμνηστος αδελφός σας μαχόμενος ηρωικώς εν τη πρώτη γραμμή μετά των οπλιτών της Διμοιρίας του, ακλόνητος εις την θέσιν του δεχθείς ριπήν πολυβόλου εις το στήθος.

Μετά την απώθησιν του εχθρού και την αποκατάστασιν ηρεμίας εις το πεδίο της μάχης προέβην εις την ταφήν των νεκρών πλησίον της θέσεως εις ην εφονεύθη ο αδελφός σας, τον οποίον έθαψα προσωπικώς επί παρουσία των Αξ/κών και οπλιτών του Λόχου, κατόπιν μικρού λόγου μου και άπαντες εκλαύσαμεν διά την απώλειαν των νεκρών μας και ιδία του αγαπημένου μας Γιώργου, σημειώσαντες τας θέσεις των νεκρών δια προχείρων ξυλίνων Σταυρών εκ κλάδων...

Της παρούσης μου δύνασθε να ποιήσητε χρήσιν δια την πλήρη αποκατάστασιν της μνήμης του αιμνήστου αδελφού σας εις περίπτωσιν αντιφατικών πληροφοριών, ως η πληροφορία σας ότι έπεσεν επί των υψωμάτων ΣΚΟΥΤΑΡΑΣ, ενώ έπεσεν ηρωικώς μαχόμενος επί του υψώματος 1074...».

Με βαθείαν εκτίμησιν

ΣΠ. ΓΚΑΝΑΣ

Ανδρ/ρχ.μ. Ε.Χ.

Αριθμ. 4

Απόσπασμα εγγράφου
Γενικού Επιτελείου Στρατού/Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού/ 6ον
Γραφείον
Φ. 205.36/16/419414/Σ. 363, Αθήναι 13 Φεβρ. 1980

ΠΡΟΣ: κ. Πιαν Δημήτριον, Ταξίαρχον ε.α.
Οδός Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', αριθ. 3
Ν. ΠΕΝΤΕΛΗ - ΑΤΤΙΚΗΣ
ΚΟΙΝ.: ΔΙΣ/6ον-Φ. 684/Α, ΚΦ

ΘΕΜΑ: Ιστορικά Στοιχεία (περί του τόπου ενταφιασμού εφ. Υπολ/γού Πια Γεωργίου)

Εις απάντησιν της άνω (β) σχετικής σας γνωρίζουμε τα ακόλουθα:

Ο αδελφός σας Πιας Γεώργιος του Νικολάου και της Ευθυμίας, κλάσεως 1930 εξ Ελατόβρυσης Ναυπακτίας, Έφεδρος Ανθυπολοχαγός του 6ου Σ.Π. εφονεύθη την 9ην Ιανουαρίου 1941 εις ύψωμα Χειμάρας 1074. (ΔΙΣ/ΓΕΣ Κατάστασις φονευθέντων, αποβιωσάντων και εξαφανισθέντων αξιωματικών κατά τον πόλεμον 1940-41)....

Το ύψωμα 1074 είναι υπαρκτόν. Εις τον τόμον ΔΙΣ «Χειμεριναί Επιχειρήσεις 1940-1941» και εις την σελίδα 42 αναγράφονται τα εξής: «Την 9-10 Ιανουαρίου 1941 εξεδηλώθη ιταλική επίθεσις κατά του υψ. 1074 εις το δεξιόν του αριστερού υποτομέως, αποκρουσθείσα»...

Εκτός των ανωτέρω πληροφοριών, σας αποστέλλομεν συνημμένως φωτοαντίγραφα παλαιών χαρτών της περιοχής Χειμάρας, Κλίμακος 1:100.000 & 1:50.000».

Ακριβές Αντίγραφον

Εμμαν. Βαλυράκης
Λγός (ΣΓ)-Γραμμ./ΔΙΣ

Π/π

Αντγος Ίωάννης Μεταξάκης
Διευθυντής

Αριθμ. 5

Αντίγραφο Αναφοράς στράτευσης Ιωάννη Τρίφτη

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
2τάξιον Δημοτικών Σχολείων
Παλαιοπύργου Ναυπακτίας

Αριθ. Πρωτ.: 86

Εν Παλαιοπύργω τη 13-10-1947

Προς

Τον κ. Επιθεωρητήν
των δημοτικών σχολείων
Ναυπακτίας
Εις Ναύπακτον

Τυχχάνων της Κλάσεως 1935,
ήτις εκλήθη υπό τα όπλα, δυνά-
μει σχετικής διαταγής του Σου
Υπουργείου Στρατιωτικών, λαμ-
βάνω την τιμήν να αναφέρω
Υμίν ότι σήμερον αναχωρώ
προς εκτέλεσιν της στρατιωτι-
κής Υπηρεσίας.

Ευπειθέστατος
Ο Διευθυντής του Σχολείου

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Ιωάννης Τρίφτης', with a large, stylized flourish extending to the left.

Ιωάννης Τρίφτης

Αριθμ. 6
Έγγραφο μετάθεσης Κων. Βαζούρα

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤ. ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΑΡΙΘΜ. ΠΡΩΤ. 1155

Έπί αποδείξει
Έν Μεσολογγίῳ τῇ 5 Αυγούστου 1948

Π ρ ό ς

Τόν κ. Κωνσταντῖνον Βαζούραν ✓

Διπλὸν τεθέντα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Δημο-
τικῶν σχολείων Ηευκατίας

Ἀνακοινῶμεν ὅτι διὰ τῆς ἀπ' ἡμεῖς, 31/10-5448 πράξεως
ἡμῶν δημοσιευθείσης τὴν 12ην Ἰουλίου ἐ.ε. εἰς τὸ ἀπ' ἀρ. 186
(τ.τ') φύλλον τῆς Εφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐποθετήθητε
ὁριστικῶς εἰς τὴν κενὴν θέσιν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου Ταξιάρχων
τῆς ἑκκοιδευτικῆς περιφερείας Ηευκατίας καὶ παρακαλοῦμεν,
ὥπως μεταβῇτε πρὸς τὴν ἐνταλτὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ ἀναλάβετε
ὁφειλὰς εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο καὶ ἀναφέρτε σχετικῶς εἰς τὸν
ἀρμόδιον Ἐπιθεωρητὴν.

Ο Ἐπιθεωρητὴς
τῆς ἑσχ. τοῦ Α.Ε.Ε.Ε.Ε. Αἰτωλίας

Ἀνστάτης Διηγεώργης

Κοινοποιήσεις

κ. Ἐκπ. τὴν Δημ. σχολείων Ηευκατίας

Αριθμ. 7

Απόδειξη εξόδων Μνημοσύνου Βαζούρα και Βάρσου

Απόδειξη δαφ. 50.000
Έγραβον ὁ γὰρ ὁ ἐπὶ ἀποδείξει δημο-
διδάσκαρος Ἀναστάσιος Δημ. Εὐρωσσίου παρὰ τὸν
δοκίμην τὸν ἑνταλτὴν Δημοδιδασκάρχου Νικολαυτίου
καὶ ἀπὸ δαφ. 50.000 (ἑνὸς πενήδεκα χιλιάδων
δι' ἑξοδὸς πενήδεκα μνημοσύνου ἡ γὰρ ἀποδείξει δαφ. 50.000)
ἐν τῇ ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει
ἐν τῇ ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει ἀποδείξει

Ἐν Ναυοπόλει τῇ 31 Δεκεμβρίου 1949

Ὁ γὰρ

Μνημοσύνης

Αριθμ. 8

Αναφορά στράτευσης Γεράσιμου Δότσικα

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
Δημοτικὸν Σχολεῖον
Εὐάγγελ-Ναυπακτίας

Ἰδρ. Πρωτ. 6

Εὐάγγελ 17 ἡ 18 Νοεμβρίου
1946

ΑΨ 19
Πρὸς
τὸν κ. ἐπιθεωρητὴν Δημ.τ.
Σχολείων Ναυπακτίας
εἰς Ναύπακτον

Λαμβάνω τὴν τιμὴν
ῥάναγερν ὅτι παραδόσας σήκε-
ρον τὸ ὑπ' ἐμέ Σχολεῖον, ἀναχω-
ρῶ τῆς δέσμεώς μου κατόπιν τῆς
ὑπ' ἀριθμ. 216036/1025/Β.Ε.ι
τηλεγραφικῆς Δ/γῆς Α'. Σώματος
Στρατοῦ διὰ τὰς τάξεις τοῦ
Στρατοῦ.

ἐπιθεωρητὴς
ὁ Δημ.τ. Εὐάγγελ
Δότσικα

Κοινοποιήσις
ἐπιθεωρητὴν Ἀποδοχῶν

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΕΥΑΓΓΕΛ
Αριθ. Πρωτ. 2036
Παραγ. τῆς 19.11.1946

Αριθμ. 9

Το μπαγιασόν του Δασκάλου⁷²

Χειμώνας κάποιας μακρινής εποχής. Λίγο μετά τα Χριστούγεννα. Το χιόνι έξω είναι τρεις πιθαμές. Το κρύο τσουχτερό και ανυπόφορο. Ο δάσκαλος στο σχολείο πιστός στο καθήκον του, πιστός στον όρκο που έδωσε και αφοσιωμένος στο παιδί που τόσο αγάπησε και πόνεσε. Θέλει να τα εφοδιάσει με όπλα που να τους δίνουν τη δυνατότητα να ζήσουν και να δράσουν στην κοινωνία. Δε δίνει σημασία στην αμοιβή. Γι' αυτό και η περιβολή του είναι πάντα η ίδια χειμώνα-καλοκαίρι. Αλλά και το ψάθινο καπέλο που ήταν συμπλήρωμα της καθημερινής περιβολής του δεν το έβγαζε ούτε το χειμώνα. Δεν εννοούσε με κανένα τρόπο να απαλλάξει το κεφάλι του από το μπαγιασόν του. Στο σχολείο, στους δρόμους και παντού περιφέρεται μ' αυτό.

Ο Επιθεωρητής μετά μυρίων βασάνων φτάνει στο ορεινό χωριό, πηγαίνει στο σχολείο, μπαίνει στην αίθουσα διδασκαλίας και βλέπει το δάσκαλο με την ψάθα στο κεφάλι.

Του κάνει εντύπωση γιατί και στην εποχή ακόμη αυτή ο δάσκαλος εξακολουθεί να φοράει το σκληρό ψάθινο καπέλο. Τον εκπλήσσει το θέαμα αυτό και περιέργος τον ερωτά.

- Μα τι κατάσταση είναι αυτή κ..... Στην καρδιά του χειμώνα βρισκόμαστε και σεις φοράτε ακόμα ψάθινο καπέλο;

Και ο δάσκαλος φυσικά, αβίαστα και χωρίς τίποτε το ιδιαίτερο να συμβαίνει, απαντά με απάθεια.

- Ο καιρός που ξέρατε, κ. Επιθεωρητά, και που πέθαινε ο δάσκαλος πάνω στην ψάθα, πέρασε ανεπιστρεπτί. Ήλθε καιρός πλέον να πεθάνει η ψάθα πάνω στο δάσκαλο.

72. Ευάγγελος Ζορμπάς, «Απ' τη Ρουμελιώτικη ζωή», Λαμία 1979. σελ. 89.

Αριθμ. 10

Ο Καρκαβίτσας στη Ζηλίστα⁷³

Ο κ. δήμαρχος Οφιονίας μετά του δημοδιδασκάλου και ετέρου νέου, αποτελούντων τον καλόν κόσμον της κώμης, μας εκέρνα ρακήν και μας έτερπε δια των χονδρών ευφυολογιών του έξω του μαγαζείου.

- Σεις από 'δω είσθε; Ηρώτησα μετ' ολίγον στραφείς τον έτερον σύντροφον του δημάρχου.

- Όχι.

- Από πού είσθε;

- Δηλαδή... απ' εδώ είμαι, αλλ' ήμουν 'ς τας Αθήνας με τους διδασκαλικούς.

Δεν τον ενόησα. Αυτός με ενόησεν ότι δεν τον ενόησα και προσέθηκε.

- Ήμουν διδασκαλικός... με τους διδασκαλικούς – εις το Πρότυπον!

Ήτο προωρισμένος να διδάξη την γλώσσαν εις τους νέους της πατρίδας του!

Αφήκα τον διδασκαλικόν και απέτεινα τον λόγον εις απέναντι ιστάμενον λεβέντην, παρατηρούντα με...

-Για να πάη κανείς εις το Καρπενήσι απ' εδώ, τω είπα, πού θα περάση;

-Θα περάση του Βλαχιώτη το μνήμα, θα βγη 'ς του Γιουσούφ αγά τον κάμπο και θ' ανεβή τη Οξυά.

Ο διδασκαλικός ήκουσεν.

- Όχι την Οξυά, τον Οξυά θ' ανεβή, είπε προσβλέπων με.

-Την Οξυά, επέμεινεν ο λεβέντης.

-Μα δεν είναι ένα; ηρώτησα τον διδασκαλικόν.

- Ναι, μοι απήντησεν, αλλά σας μιλώ γραμματικώς, γραμματικώς λέγεται ο Οξυάς!

Ο Ηλίας Στ. Δημητρόπουλος, στο βιβλίο του «**Καρκαβίτσαίοι, ο Ανδρέας των Λεχαινών και η Ναυπακτία**», Πάτρα 2005, σελ. 216, με αφορμή την παραπάνω περικοπή, παρατηρεί ότι ο Καρκαβίτσας «*σαρκάζει για επίδειξη λογιολατρισμού*» τον ντόπιο σπουδαστή του διδασκαλείου και διερωτάται πώς μέσα σε τέτοιες συνθήκες της εποχής βρέθηκε Κραβαρίτης που σπούδαζε και τούτο δεν προκάλεσε τον έπαινο του Καρκαβίτσα, αλλά τουναντίον τον χλευασμό;

73. «Άπαντα Ανδρέα Καρκαβίτσα, τομ. Γ'», εκδ. Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1979,σελ. 1635-1636.

Αριθμ. 11

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Αριθ. 448

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ

Ἡ *Ὁρτυμία Νικολίου Παπαθανασίου*
ἐν Σμύρνῃ διακούσασα τὰ ἐν τῇ πλήρει Κεντρικῇ
Παρθεναγωγείῳ καὶ τῷ τριταξίῳ Διδασκαλείῳ αὐτοῦ διδασκόμενα μαθήματα
καὶ ἀσκηθεῖσα πρακτικῶς ἐν ταῖς περὶ τὴν ἐφηρμοσμένην διδακτικὴν γιγνο-
μέναις ἀσκήσεσι, διαγωγὴν δὲ ~~ἄριστην~~ *ἀρίστην* διὰ τῆς ~~ἐν ταῖς~~ *ἐν ταῖς* μαθηματικαῖς ἀσκήσε-
σιν καὶ τὴν περὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα γραπτὴν καὶ προφορικὴν δοκιμα-
σίαν ὑποστῆσα ἐκρίθη ἀξία τοῦ Γενικοῦ βαθμοῦ *Πλὴν πλὴν (850)*
ἐφ' ᾧ δίδεται αὐτῇ τὸδε τὸ πτυχίον σεσημασμένον τῇ σφραγίδι τῆς Σχολῆς
κεκυρωμένον δὲ ταῖς προσηκούσαις ὑπογραφαῖς καὶ ἔστιν αὕτη ἰδίᾳ τε καὶ
δημοσίᾳ διδάσκειν.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 17 Μαΐου τοῦ ἔτους χλίστου ἑνακοσιοστοῦ δεκάτου ἐβδόμου

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ

ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

Ὁρτυμία Νικολίου Παπαθανασίου
ἀξιολογῶσα

Ὁρτυμία Νικολίου Παπαθανασίου
ἀξιολογῶσα
ἐν τῇ Σμύρνῃ
τῇ 17 Μαΐου 1907
Ὁρτυμία Νικολίου Παπαθανασίου
ἀξιολογῶσα
ἐν τῇ Σμύρνῃ
τῇ 17 Μαΐου 1907
Ὁρτυμία Νικολίου Παπαθανασίου
ἀξιολογῶσα
ἐν τῇ Σμύρνῃ
τῇ 17 Μαΐου 1907

Αριθμ. 12

Κατάσταση εμφανίζουσα τους διδασκάλους μέλη του Συλλόγου και τις διευθύνσεις τους το σχολικό έτος 1947-48.

α/α	Ονοματεπώνυμο	Διεύθυνση (σχολείο- χωριό)
1	Τουρμούζης Κωνσταντίνος	Α' Ναυπάκτου
2	Ράικος Σωτήριος	Α' Ναυπάκτου
3	Ζαρονίκος Δημήτριος	Α' Ναυπάκτου
4	Κατσαντώνης Δημήτριος	Α' Ναυπάκτου
5	Παπανικολάου Ελένη	Α' Ναυπάκτου
6	Τσάρα Ελένη	Α' Ναυπάκτου
7	Αγριαντώνη Ακριβή	Α' Ναυπάκτου
8	Τραγούδα Ιάνθη	Α' Ναυπάκτου
9	Διαμάντη Διονυσία	Α' Ναυπάκτου
10	Σταμούλη Αρετή	Α' Ναυπάκτου
11	Κοτίνης Μιλτιάδης	Β' Ναυπάκτου
12	Τσαγγανός Χαράλαμπος	Β' Ναυπάκτου
13	Τσάρα Ευγενία	Β' Ναυπάκτου
14	Μακρή Φωτεινή	Β' Ναυπάκτου
15	Πέτσας Γεώργιος	Β' Ναυπάκτου
16	Παλαιολόγου Αικατερίνη	Β' Ναυπάκτου
17	Ξαρχής Κωνσταντίνος	Γ' Ναυπάκτου
18	Σφυρής Κων/νος του Δημ.	Γ' Ναυπάκτου
19	Τραγούδα Κλεοπάτρα	Γ' Ναυπάκτου
20	Διβάρη Σταυρούλα	Γ' Ναυπάκτου
21	Παπαϊωάννου Μαρία	Γ' Ναυπάκτου
22	Μάλλιου Πέρσα	Γ' Ναυπάκτου
23	Καψούρα Ευσταθία	Γ' Ναυπάκτου
24	Κορικένογλου Ελένη	Παλαιοπαναγιάς
25	Θεοδωρόπουλος Ευθύμιος	Παλαιοπαναγιάς
26	Μητσόπουλος Χαρίλαος	Παλαιοπαναγιάς
27	Στυλιαράς Ευθύμιος	Κάτω Δάφνης
28	Ράπτης Νικόλαος	Κάτω Δάφνης
29	Δρόσος Αθανάσιος	Ξηροπηγάδου
30	Παπαϊωάννου Αθηνά	Ξηροπηγάδου
31	Ρήγας Παναγιώτης	Αντιρρίου

32	Καλύβα Ειρήνη	Αντιρρίου
33	Ανδρεόπουλος Επαμεινώνδας	Μολυκρείου
34	Γαϊτάνη Μαίρη	Μολυκρείου
35	Αθανασίου Αμαλία	Μαμάκου
36	Τόμπορης Πολυχρόνης	Μαμάκου
37	Βελής Ελευθέριος	Ανθοφύτου
38	Ντίτσου Μαρία	Ανθοφύτου
39	Καρολίδου Σεβασμία	Σκάλας
40	Διβάρη Κλεοπάτρα	Νεοκάστρου
41	Μοντάλδου Γεωργία	Μαμουλάδας
42	Στούμπος Ανδρέας	Βομβοκούς
43	Παπαγιάννη Βαρβάρα	Αγραπιδοκάμπου
44	Σιαμαντάς Γρηγόριος	Βελβίνας
45	Γουδέλης Νικόλαος	Πλατανίτη
46	Μαντέκα Βασιλική	Καστρακίου
47	Σκαρπιά Αλεξάνδρα	Ρίζας
48	Κουτσοσπύρος Χρήστος	Φροξυλιάς
49	Κοτίνη Κωνσταντίνα	Βλαχομάνδρας
50	Σφυρής Κων/νος του Γεωργίου	Καλλονής (Άγ. Θωμά Μεσ/γγίου)
51	Λιούμης Σταύρος	Μεσοκάμπου (Μεσολογγίου)
52	Σπηλιώτης Θωμάς	Λιμνίστης Ναυπακτίας
53	Βλάχος Κίμων	Τερψιθέας Ναυπακτίας
54	Παπαδόγιαννης Παναγιώτης	Χρυσόβου
55	Μπρούμας Γεώργιος	Κοκκινοχωρίου
56	Πάνου Σωτήριος	Ελατούς
57	Διαμαντοπούλου Καλλιρρόη	Ασπριάς
58	Κολοπάνης Γεώργιος	Κεντρικής
59	Παππίδας Παναγιώτης	Καταφυγίου
60	Κατσάνος Δημήτριος	Κυδωνιάς
61	Παπαθεοδώρου Επαμεινώνδας	Περδικόβρυσης
62	Κωταντούλας Δημήτριος	Άνω Χώρας
63	Σφήκας Παναγιώτης	Άνω Χώρας
64	Πετρόπουλος Αντώνιος	Παλαιοχωρακίου
65	Τρίφτης Ιωάννης	Παλαιοπύργου
66	Τσουμής Γεώργιος	Σίμου
67	Γεωργαλή Ελένη	Μηλιάς
68	Χωραφάς Ιωάννης	Πόδου
69	Κερασιάς Ιωάννης	Χώμορης
70	Τσατσάνης Πέτρος	Κάτω Χώρας

71	Θωμόπουλος Αντρέας	Στύλιας
72	Γαλάνη Βασιλική	Στύλιας
73	Γραμματικά Σπυρδούλα	Δορβιτσάς
74	Σκουφής Ιωάννης	Πλατάνου
75	Τσουκαλής Δημήτριος	Βονώρτας
76	Χαραλαμπόπουλος Δημήτριος	Στράνωμας
77	Χαλμούκης Αντώνιος	Αχλαδοκάστρου
78	Βίτσας Γεώργιος	Θέρμου Τριχωνίδας
79	Βίτσα Πολυτίμη	Θέρμου Τριχωνίδας
80	Χατζής Κων/νος	Θέρμου Τριχωνίδας
81	Ευθυμίου Βασιλική	Θέρμου Τριχωνίδας
82	Διαμάντης Τριαντάφυλλος	Θέρμου Τριχωνίδας
83	Πύρρου Αγιούλα	Θέρμου Τριχωνίδας
84	Πυρπύλη Ελένη	Θέρμου Τριχωνίδας
85	Παπαδόπουλος Ιωάννης	Θέρμου Τριχωνίδας
86	Καρτέρης Φώτιος	Νερομάννας
87	Ζώρης Ιωάννης	Νερομάννας
88	Σπυρόπουλος Αναστάσιος	Αγίας Σοφίας
89	Παπακώστας Γεώργιος	Μάνδρας
90	Σμουστόπουλος Γεώργιος	Πλατυπόρου
91	Υφαντής Γεώργιος	Πετροχωρίου
92	Παπαδόπουλος Κων/νος	Άνω Χρυσοβίτσης
93	Παπακωνσταντίνου Αθανάσιος	Κάτω Χρυσοβίτσης
94	Αβαρικιώτου Ευθυμία	Κάτω Χρυσοβίτσης
95	Καλλιακμάνης Φώτιος	Άνω Προστοβάς
96	Δημητράντζος Δημήτριος	Κάτω Προστοβάς
97	Παπανικολάου Χρήστος	Άνω Μυρτιάς
98	Αναγνωστός Μιχαήλ	Περίστης Ναυπακτίας
99	Ντόκος Ανανίας	Κρύου Νερού
100	Κουκούνης Πέτρος	Δρυμώνος Τριχωνίδος

Ναύπακτος 2-1-1948

Ο Πρόεδρος του Συλλόγου
Κων/νος Τουρμούζης

Σημείωση: Στην παραπάνω κατάσταση περιλαμβάνονται μόνο οι δάσκαλοι της περιφέρειας που ήταν μέλη του Συλλόγου. Μερικά σχολεία ήταν κλειστά το 1948 και κάποιοι δάσκαλοι είχαν επιστρατευτεί. Στη δεύτερη στήλη αναγράφεται το σχολείο που υπηρετούσαν ή το χωριό κατοικίας τους.

Επιλεγόμενα

Θεωρώ τούτο το πόνημα ως πρώτη καταγραφή των βιογραφικών στοιχείων για τους δασκάλους της περιφέρειας Ναυπακτίας και Δωρίδας που έπεσαν για την Πατρίδα τον περασμένο αιώνα. Ίσως κάποιιοι να λείπουν από τούτο το «προσκλητήριο». Πολλά βιογραφικά στοιχεία, ιδιαίτερα των δασκάλων για τους οποίους δεν μπόρεσα να έχω επαφή με απογόνους ή συγγενείς τους, ίσως να χρειάζονται συμπλήρωση. Ο μελλοντικός ερευνητής, ο μελετητής της τοπικής ιστορίας, ας τα συμπληρώσει.

Μελετώντας τη ζωή των δασκάλων που έπεσαν θύματα σε διάφορους αγώνες του έθνους, ένοιωσα βαθύτατη συγκίνηση και λύπη, γιατί εξαιρετικά χρήσιμοι άνθρωποι, με τον άκρατο ηρωισμό και την αυταπάρησή τους, έπαψαν πρόωρα να υπάρχουν μεταξύ μας και να είναι παράδειγμα προς μίμηση με τις αρετές τους και τα προτερήματά τους. Και πώς να μην συγκινηθεί κανείς για τον πρόωρο χαμό των δασκάλων Πίτσουλα, Παπαϊωάννου και Βάρσου που δεν πρόλαβαν να διδάξουν στους μαθητές τους ελληνική γλώσσα και Ιστορία; Έγιναν όμως ιστορία οι ίδιοι! Βέβαια η μοίρα, ζηλόφθονα πάντα, παίρνει τους διαλεχτούς. Γι' αυτό έκανα τούτη την καταγραφή, ώστε το όνομά τους να μνημονεύεται απ' τις επόμενες γενιές και η μνήμη τους αιώνια να μένει. Οι ήρωες δεν πεθαίνουν, είναι αθάνατοι. «*Αρηιφάτους*⁷⁴ θεοί τιμῶσι και άνθρωποι». Στην προσπάθεια αυτή ήρθε αρωγός με την έκδοση του παρόντος η Παπαχαραλάμπειος Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου, την οποίαν πάντα οι δάσκαλοι έβλεπαν ως πνευματικό Κέντρο και φάρο της περιοχής⁷⁵.

Οι παραπάνω δάσκαλοί μας θα ζουν στις ψυχές μας ως σύμβολο ενός αγώνα για τη λευτεριά της Πατρίδας και ως ζωντανό παράδειγμα και κίνητρο για τις μεγάλες πράξεις και τα ευγενή έργα. Ως τέτοιο σύμβολο και παράδειγμα, το όνομά τους και η θυσία τους δε θα ξεχαστούν στο χρόνο. Αυτοί οι απλοί άνθρωποι του λαού μας, έδωσαν το αίμα τους για τη Λευτεριά της Πατρίδας και την Αλήθεια. Τούτη την αλήθεια θαρρώ πως είναι χρέος μας να την κρατούμε ανέπαφη και να την μεταλαμπαδεύουμε στους νεότερους. Είναι και τούτο ένα παιδαγωγικό μέσο, για να κερδίζουν σε κάθε βήμα τους, με «*αρετήν και τόλμην*», τη Λευτεριά. Εξάλλου, κατά τον Ανώνυμο της «Ελληνικής Νομαρχίας», «η ζωή του ανθρώπου πρέπει να τελειώνει ή για τη λευτεριά ή με τη λευτεριά».

Ναύπακτος, Ιανουάριος 2008

Γεώργιος Χρ. Παπαθανασίου
(Ανθοφυτέος)

74. Αρηιφάτος: είναι λέξη ομηρική που σημαίνει αυτόν που σκοτώθηκε στη μάχη.

75. Βλ. στο Παράρτημα αριθμ. 1, την από 15-11-1954 επιστολή του Συλλόγου Δασκάλων Ναυπακτίας προς τον αείμνηστο ευεργέτη Δημήτριο Παπαχαραλάμπους.

Πίνακας Περιεχομένων

	Σελ.
Πρόλογος	7
Προλεγόμενα	9
 A. ΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	
1. Η Εκπαίδευση και οι εκπαιδευτικοί στη Ναυπακτία την περίοδο 1829-1929.	11
2. Οι δάσκαλοι στο Μακεδονικό Αγώνα και στους Βαλκανικούς πολέμους.	23
3. Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στη δεκαετία του 1930	27
4. Το Έπος του '40, η Κατοχή, η Εθνική Αντίσταση και οι δάσκαλοι	30
5. Οι δάσκαλοι στον Εμφύλιο πόλεμο	33
 B. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ	
1. Ιωάννης Πίτσουλας (1881-1904)	35
2. Γρηγόριος Παπαχρίστου (1885-1913)	41
3. Γεώργιος Νικογεωργόπουλος (1880-1918)	43
4. Βασίλειος Παπαϊωάννου (1917-1940)	44
5. Γεώργιος Πιας (1910-1941)	46
6. Νικόλαος Περδίκης (1907-1944)	57
7. Γεράσιμος Δότσικας (1916-1947)	59
8. Ιωάννης Τρίφτης (1914-1948)	61
9. Γεώργιος Βάρσος (1924-1948)	63
10. Κωνσταντίνος Βαζούρας (1922-1949)	66
 Γ. ΕΠΙΜΕΤΡΟ:	
Συνοπτική παρουσίαση δασκάλων της Δωρίδας	
1. Ευθύμιος Σκούτας	69
2. Χρήστος Παπαναγιώτου	72
3. Παναγιώτης Μαντάς	72

4.	Νικόλαος Γιαννακόπουλος	72
5.	Χρίστος Χριστόπουλος	73
6.	Ιωάννης Λούτσοβος	74
7.	Ιωάννης Τσώνος	74
8.	Ουρανία Ηλιοπούλου	75
9.	Νικόλαος Τριανταφύλλου	75
10.	Παναγιώτης Παπαϊωάννου	76
11.	Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου	76

Δ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1.	Επιστολή δημοδιδασκάλων στον Δημ. Παπαχαραλάμπους . .	79
2.	Έρανος δασκάλων για ανέγερση προτομής Ι. Πίτσουλα	80
3.	Απόσπασμα επιστολής Σπύρου Γκανά για Γ. Πια	81
4.	Απόσπασμα εγγράφου Γ.Ε.Σ. για τον Γ. Πια	82
5.	Αναφορά στράτευσης Ιωάννη Τρίφτη	83
6.	Έγγραφο μετάθεσης Κ. Βαζούρα	84
7.	Απόδειξη εξόδων μνημόσυνου Βαζούρα & Βάρσου	84
8.	Αναφορά στράτευσης Γερ. Δότσικα	85
9.	Το μπαγιασόν του Δασκάλου	86
10.	Ο Καρκαβίτσας στη Ζηλίστα	87
11.	Πτυχίο Διδασκαλείου Σμύρνης της Ουρανίας Ηλιοπούλου . .	88
12.	Κατάσταση διδασκάλων έτους 1948	89
	Επιλεγόμενα	92

Στη σειρά των εκδόσεων **«Εργογραφίες Αιτωλοακαρνάνων Συγγραφέων»** της Παπαχααραλαμπείου Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου κυκλοφόρησαν τα ακόλουθα βιβλία:

1. Γιάννης Βαρδακούλας, «Ευθύμιος Βαρδακούλας: ο πλούσιος ιατρός των φτωχών», 1980.
2. Γιάννης Βαρδακούλας, «Το πρόβλημα του περιβάλλοντος και η κοινωνική πολιτική», 1988.
3. Θανάσης Παπαθανασόπουλος, «Ο λυρικός κόσμος του Γ. Αθάνα», 1991.
4. Γιάννης Βαρδακούλας, «Ευεργέτες και δωρητές στη Ναύπακτο», 1993.
5. Γιάννης Χαλάτσης, «Κινητή Βιβλιοθήκη: η βιβλιοθήκη που πάει να συναντάσει το κοινό της» 1997.
6. Γιάννης Χαλάτσης, «Αλφαβητικός κατάλογος θεματικών περιγραφών», 1999.
7. Γιάννης Βαρδακούλας, «Ο μεγάλος ευεργέτης Δημήτριος Παπαχααραλάμπους», 1999.
8. Μαρία Κουτούση-Σύψα (επιμ.) «Αθησαύριστα κείμενα Γιάννη Βλαχογιάννη», 2000.
9. «Διατήρηση και Συντήρηση των Βιβλιακών και Αρχειακών Συλλογών» (Συλλογικό), 2000.
10. «Λογοτέχνες της Λιμνοθάλασσας» (Συλλογικό), 2002.
11. Ευγενία Καραγιάννη – Χαραλαμποπούλου, «Σελίδες από την Ιστορία της Ναυπάκτου και της ενδοχώρας της», 2003.
12. «Ναύπακτος: εικαστικές Απεικονίσεις» (Συλλογικό), 2004.
13. Αναστασία Νταλταγιάννη και Μιράντα Τσιρογιάννη, «Διηγήματα Χάρη Σταματίου», 2006.
14. Γεώργιος Παπαθανασίου, «Η αυτοθυσία των δασκάλων της Ναυπακτίας», 2008.

Το βιβλίο αυτό τυπώθηκε στις εγκαταστάσεις των εκδόσεων “Αφοι Ασημακόπουλοι” στην Ιερή Πόλη Μεσολογγίου, τον Ιανουάριο του 2008, σε 1000 αντίτυπα για λογαριασμό της Παπαχαραλαμπείου Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου, από την οποία διανέμεται δωρεάν.

Η ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ ΤΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ & ΔΩΡΙΔΑΣ

Ός τα μισά του περασμένου αιώνα, οι δάσκαλοι μέσα στις στενόχωρες αίθουσες των τότε υποτυπωδών Γραμματοσχολείων, σφυρηλατούσαν τις ψυχές των ελληνόπουλων ώστε να νιώθουν πάθος για τα μεγάλα και τα ιερά της φυλής μας. Παρά την οικονομική τους υποβάθμιση οι δάσκαλοι εργάστηκαν πέρα απ' το κυρίως εκπαιδευτικό τους έργο και αποτέλεσαν κοινωνικό και πολιτιστικό πρότυπο. Πρωτομάχοι οι ίδιοι στους αγώνες του έθνους έδωσαν και τη ζωή τους για τη λευτεριά της πατρίδας. Ο συγγραφέας νιώθει ότι δεν έχουν αποδοθεί οι πρέπει τιμές σ' όλους αυτούς και θέλει να τους ξαναφέρει στο προσκήνιο προβάλλοντάς τους ως παράδειγμα αυτοθυσίας στους νεότερους.

Παράλληλα, γίνεται αναφορά στο έργο των πρώτων Γραμματοδιδασκάλων και Δημοδιδασκάλων της περιοχής, γιατί κι αυτοί, εγκαταλειμμένοι σε τούτα τα απομακρυσμένα μέρη, τα χρόνια εκείνα, προσέφεραν έργο πατριωτικό και εκπολιτιστικό με αυτοθυσία και αυταπάρνηση.

Τέλος, σε μια εκτεταμένη εισαγωγή δίνονται πολλές πληροφορίες της Τοπικής Εκπαιδευτικής ιστορίας για την περίοδο 1829 - 1949.